

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Сумський державний університет

*Присвячується 75-річчю доктора
економічних наук, професора О.Ф.
Балацького*

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ

Збірник тез доповідей

**Дванадцятій щорічній Всеукраїнській
науковій конференції**

(Суми, 18–19 квітня 2012 року)

Суми
Сумський державний університет
2012

УДК 502.13(063)
ББК 65.9(4Укр)28ло
Е 45

Рецензенти:

С. М. Козьменко – доктор економічних наук, професор Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи» Національного банку України;

Є. В. Мішенін – доктор економічних наук, професор Сумського національного аграрного університету

*Рекомендовано вченою радою Сумського державного університету
(протокол № 9 від 12 квітня 2012 р.)*

Екологічний менеджмент у загальній системі управління: збірник тез доповідей Дванадцятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 18–19 квітня 2012 року – Суми : Сумський державний університет, 2012. – 210 с.

До збірника увійшли тези доповідей, в яких наведені результати наукових досліджень студентів, аспірантів та молодих вчених України. Збірник містить результати наукових досліджень із теоретичних, методичних і методологічних проблем, які є найбільш актуальними у наш час або стануть пріоритетними найближчими роками.

Тези доповідей будуть корисними для студентів, аспірантів, науковців та усіх, хто цікавиться проблемами охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

УДК 502.13(063)
ББК 65.9(4Укр)28ло

© Сумський державний університет,
2012

ЗМІСТ

	С.
<i>Алібекова Ю. Т.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЮ ТЕРИТОРІЄЮ.....	8
<i>Андрійцьо А. Ю.</i> СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ КУЛЬТУРИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УПРАВЛІННІ ЯКІСТЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	10
<i>Балуєва О. В.</i> ЕКОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЗБАЛАНСОВАНОГО СТАНУ МІСТА.....	13
<i>Байстрюченко Н. О.</i> ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	16
<i>Барун М. В.</i> КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ ПРОЄКТІВ..	18
<i>Бондар Т. В.</i> НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	20
<i>Вакулєнко І. А., Лук'янихіна О. А.</i> ПЕРСПЕКТИВИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ЗГІДНО З ЕНЕРГЕТИЧНОЮ ПОЛІТИКОЮ УКРАЇНИ У КОРОТКОСТРОКОВОМУ ПЕРІОДІ.....	24
<i>Вишницька О. І.</i> «ЗЕЛЕНІ ІНВЕСТИЦІЇ» ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПЕРЕХОДУ ДО «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ».....	25
<i>Волковець Т. В.</i> ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ.....	27
<i>Воронєнко В. І.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	29
<i>Галинская Ю. В.</i> УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИЗЪЯТИЯ РЕНТНЫХ ДОХОДОВ (на примере добычи угля).....	31
<i>Гальперина С.</i> РАЗРАБОТКА КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА КАК ОСНОВА МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА АР КРЫМ.....	33
<i>Глубицька Т. В.</i> УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ХІМІЧНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	37
<i>Голикова Н. В., Панков С. А.</i> НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИИ СКФО.....	40
<i>Голубнича С.М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ ЕКОМЕНЕДЖМЕНТУ В ТУРИЗМІ.....	42
<i>Голян В. А., Бардась В. М.</i> ФІСКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПІДґРУНТЯ УДОСКОНАЛЕННЯ.....	46
<i>Горбуль В. О., Швіндіна А. О.</i> ПРОБЛЕМА ВИДАЛЕННЯ ТА УТИЛІЗАЦІЇ ВІДХОДІВ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	49
<i>Дегтярь Н. В.</i> ЭКОСИСТЕМНЫЕ УСЛУГИ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОДНО-БОЛОТНЫХ УГОДИЙ.....	51

<i>Денисенко П. А.</i> ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ.....	54
<i>Дмитренко О. В., Глівенко С. В.</i> ВНУТРІШНІ ЗВ'ЯЗКИ В РАМКАХ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	58
<i>Дмитренко О. В., Глівенко С. В.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ.....	61
<i>Дребот О. І., Кисельова Т. О.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ВІДНОВЛЕННЯ ЗАБРУДНЕНИХ ҐРУНТІВ.....	65
<i>Elongwe O. Y. Eric, Hannah Shvindina</i> RECRUITMENT AND CAREER MANAGEMENT.....	67
<i>Зубко К. Ю., Лук'янихін В. О.</i> АНАЛІЗ ВПЛИВУ РЕЗУЛЬТАТІВ БУДІВНИЦТВА НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ.....	69
<i>Ільків Л. А.</i> ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЕЛЕМЕНТ РИНКОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	72
<i>Ілляшенко К. В., Ілляшенко Т. О.</i> ВНУТРІШНІ РЕЗЕРВИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	74
<i>Каракотова Э. А.</i> АНАЛІЗ КАПИТАЛЬНИХ ВЛОЖЕНІЙ В РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ СТАВРОПОЛЬСКОГО КРАЯ.....	77
<i>Карпіщенко О. І.</i> ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ.....	80
<i>Карпова К. В., Столяров В. С.</i> СИСТЕМА СТАНДАРТІВ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	81
<i>Коваль М.</i> ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОСНОВНИЙ МЕТОД УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ.....	85
<i>Козловцева В. А.</i> ЕКОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ: УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ.....	87
<i>Корнус А. О., Корнус О. Г.</i> ЕКОЛОГІЧНІ ТА СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	89
<i>Короткий А. В.</i> ПРОБЛЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У ЗОНІ РЕКРЕАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ САНАТОРІЮ «ТОКАРІ»).....	92
<i>Кислий В. М., Кубатко В. В.</i> ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НА ДОВКІЛЛЯ.....	93
<i>Кузьменко С. В., Циганенко О. В., Лук'янихін В. О.</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОЦІНКИ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ.....	95
<i>Курильців Р. М.</i> ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬ ВІД ДЕГРАДАЦІЇ ЯК ОСНОВА ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	100
<i>Лицур І. М., Головка А. А.</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛІСОКОРИСТУВАННЯМ УКРАЇНИ.....	103

<i>Лі Мін, Безуська А. Ю., Лук'янихін В. О.</i> СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	105
<i>Лобода Ю. М.</i> ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО КАРКАСУ.....	109
<i>Лямцев О. В.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГО-ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ АТК УКРАЇНИ.....	111
<i>Мареха І. С.</i> ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ІНВЕСТИЦІЙ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ РЕГІОНУ.....	113
<i>Мартинец В. В.</i> ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СТРАХОВАНИЕ: ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ.....	114
<i>Мирошниченко Ю. А., Го Ефей.</i> ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ КНР.....	116
<i>Мишанина А. Ю., Чернова Т. Л.</i> К ВОПРОСУ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ.....	119
<i>Мишеніна Г. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	121
<i>Мхоян Л. А., Марцovenко К. О., Чернова Т. Л.</i> ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ.....	124
<i>Jonathan Etaka Nwosu, Hannah Shvindina</i> GLOBAL CHANGE AND INDUSTRIAL ECOLOGY.....	126
<i>Опанасюк Ю. А., Шкурат М. С.</i> АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	128
<i>Опара Т. В.</i> СТАНДАРТИЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕТАП СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ.....	130
<i>Орел О. І.</i> ЕКОЛОГІЧНІ ПОСЛУГИ ЯК СПОСІБ ЗАДОВОЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОТРЕБ СУСПІЛЬСТВА.....	132
<i>Панков С. А.</i> ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПЛАТЕЖЕЙ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ.....	135
<i>Панченко О. В.</i> ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ЯК ЕНЕРГОРЕСУРСІВ.....	138
<i>Пашенцев А. И., Пашенцева А. В.</i> СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ РЕВИЗИЯ РЕКРЕАЦИОННОЙ ТЕРРИТОРИИ.....	140
<i>Петрушенко М. М., Пронікова Ж. С.</i> ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ.....	143
<i>Познанська А. О., Балацький О. Ф.</i> ВПЛИВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА НА МОТИВАЦІЮ МЕНЕДЖЕРІВ.....	145
<i>Полянничко О. В.</i> РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕСУРСНО-	

ЕКОЛОГІЧНИЙ СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	146
<i>Родіонов О. В.</i> ФУНКЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ЖИТТЄВОМУ ЦИКЛІ ВИРОБІВ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	148
<i>Родіонова О. Ю., Горова О. А.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИЗИКІВ ЗАГРОЗИ ЕКОЛОГІЧНОМУ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	150
<i>Рябич О. Н.</i> МЕХАНІЗМ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ УГЛЕРОДНЫХ КРЕДИТОВ В УГОЛЬНОЙ ОТРАСЛИ.....	152
<i>Рябушка Л. Б.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН.....	154
<i>Абаас Саади М.</i> ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ СИСТЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ИРАКЕ.....	157
<i>Сергиенко А. А.</i> ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО УЩЕРБА ПРИ ДОБЫЧЕ НЕФТИ И НЕФТЕПРОДУКТОВ.....	161
<i>Сидоренко Н. В., Гордієнко В. П.</i> ПРИРОДНО-РЕСУРСНА РЕНТА У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	163
<i>Скиданенко Ю. П.</i> НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ.....	165
<i>Скрипчук М. П.</i> ЕКОЛОГІЧНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ І СЕРТИФІКАЦІЯ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІСТИКИ.....	167
<i>Смоленников Д. О., Гузенко Д. Д., Фащук Ю. В., Шкурко Ю. И.</i> ФОРМИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТВЕРДЫМИ БЫТОВЫМИ ОТХОДАМИ ИЗ ПОЛИМЕРОВ.....	170
<i>Сотник І. М., Горобченко Т. В.</i> ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ В ЕКОЛОГІЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ.....	172
<i>Степанюк Н. А.</i> ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ВЧЕННЯ ПРО ЛАНДШАФТ.....	173
<i>Сухостаєць І. Г., Мішеніна Г. А.</i> МІСЦЕ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ В ГАЛУЗІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	177
<i>Thareef J.Mohammed Althabhwai, Saif Ali Jahul, Alaa Jawad Kadhim</i> MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE MIDDLE EAST.....	179
<i>Теліженко О. М., Базіль О. В.</i> РОЗРАХУНКУ ПРИВЕДЕНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА КОМПЛЕКС РЕЦИПІЕНТІВ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ДЛЯ ОКРЕМИХ КВАДРАТІВ СІТКИ ЕМЕР.....	182
<i>Скиданенко Ю. П., к.е.н., Тихенко В. С.</i> ВПЛИВ ВИДОБУТКУ НАФТИ НА ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	184
<i>Франів І. А.</i> РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД.....	185
<i>Чеботарьов В. М., Бурнукіна О. А.</i> ПЕРЕШКОДИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	

ПІДПРИЄМСТВ.....	186
<i>Шапочка Ю. М.</i> ЯКІСТЬ ДОВКІЛЛЯ ЯК ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОЇ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	188
<i>Шевченко Г. М.</i> КОНФЛІКТ ЕКОНОМІЧНИХ, ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНИХ І СОЦІАЛЬНИХ СТОРІН РЕКРЕАЦІЇ.....	189
<i>Швиндіна А. А.</i> ДИНАМІКА ПРИОРИТЕТОВ ОРГАНІЗАЦІОННОГО РАЗВИТІЯ.....	192
<i>Швіндіна Г. О., Кошевець В .В.</i> ВРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ЦІЛЕЙ ПІДПРИЄМСТВА.....	193
<i>Шехилова А. Э., Рубанова Н. Н.</i> К ВОПРОСУ О ВЕДЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО УЧЕТА В ОРГАНИЗАЦИИ СТРОИТЕЛЬСТВА.....	195
<i>Шехилова А. Э.</i> ПРОБЛЕМА ОЦЕНКИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ.....	198
<i>Шило С. В.</i> ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.....	200
<i>Юшин С. А.</i> ДИНАМІКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОТИВ СТАТИКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ.....	204
<i>Ярема Я. Р.</i> МОНІТОРИНГ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ.....	208

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЮ ТЕРИТОРІЄЮ

Ю.Т. Алібекова, аспірант кафедри управління

Сумський державний університет, м. Суми

На сьогоднішній день неможливо досягти високого рівня соціо-економічного розвитку території без інтеграції екологічного фактора в систему управління. При цьому екологічний фактор повинен бути присутній в кожній функції управління, в кожному управлінському рішенні виконавчої влади та в кожному управлінському заході на рівні органів самоврядування. Це обумовлюється з економічного, соціального та екологічного аспектів існуючої концепції сталого екологічно-збалансованого економічного розвитку. Таким чином на особливу увагу заслуговує питання формування такого механізму системи управління територіями, який має ґрунтуватись на всебічній зацікавленості держави в розвитку територій.

Дослідження питань еколого-орієнтованого управління знайшли своє відображення в працях таких вчених, як О.Ф. Балацький, В.О. Лук'янихін, Л.Г. Мельник, І.Л. Решетнікова, А.А. Садсков, В.Я. Шевчук та інші відомі вчені.

Питанню екологізації системи управління територією присвячені праці таких вчених як: М.Я. Крупнін, Т.Н. Неровня, О.М. Царенко.

Структура еколого-безпечних основ розвитку нерозривно пов'язана із соціальним та економічним аспектами розвитку, і, разом з тим, має латентні складові, які й утворюються у результаті раціональної взаємодії елементів структури соціально-економічного розвитку. Деталізована структура соціально-економічного розвитку в екологічному ракурсі нами представлена на рис. 1

Сучасна система управління територіями повинна будуватись за багатофакторним, системним принципом.

На сьогоднішній день природоохоронна діяльність розглядається як деяка самостійна задача. Стратегічні цілі органів державного управління та спеціалістів в сфері охорони природнього середовища вступають, при такій схемі, в наявні протиріччя.

Активний екологічний менеджмент повинен передбачати здійснення органами державного та територіального управління свідомої та обґрунтованої екологічної політики, що направлена на:

- формування механізму управління адміністративно-територіальних систем на основі оптимального поєднання екологічних, економічних та соціальних складових;
- необхідність формування нової парадигми мислення;
- обов'язкове включення екологічного та соціального показників наряду з існуючими економічними в усі управлінські рішення;

Рисунок 1 – Структура сталого соціо-економічного розвитку території

- екологічне страхування та аудит;
- проведення оцінки взаємодії на природне оточуюче середовище при розміщенні нових або реконструкції існуючих об'єктів економіки;
- розробки та коректування нормативів допустимої взаємодії на компоненти природи;
- створення схем взаємодії державних органів влади та органів місцевого самоуправління для конкретних надзвичайних ситуацій природно-техногенного характеру.

Таким чином подальший розвиток адміністративно-територіальних одиниць повинен бути узгоджений за трьома основними показниками розвитку: економічними, екологічними соціальними. При цьому основна увага повинна бути зосереджена саме на екологізації, як процесі управління територією, так і розвитком суспільства у майбутньому.

СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ КУЛЬТУРИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УПРАВЛІННІ ЯКІСТЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

А.Ю. Андрійцо, аспірант кафедри менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне

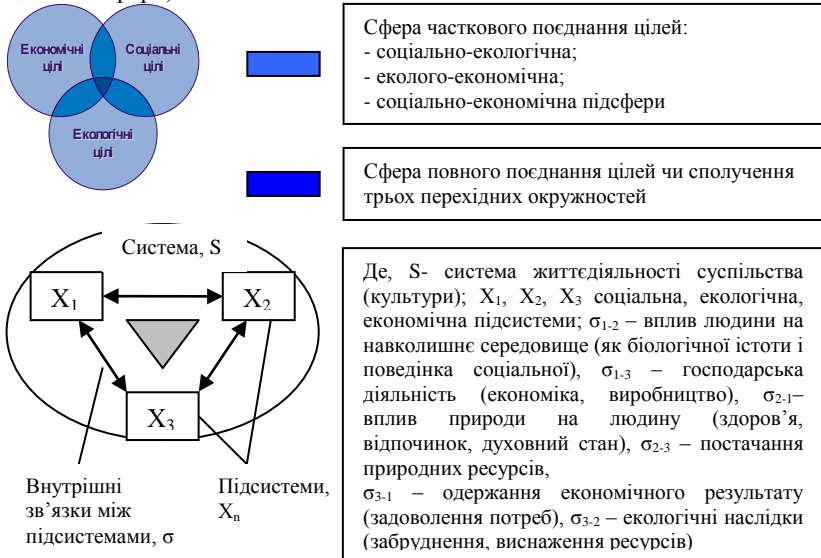
На дивлячись на те, що наука про культуру почала своє формування на рубежі 19-20 ст., і сьогодні основні її здобутки активно використовуються у всіх галузях знань, як на теоретичному, так і практичному рівнях. Вона виникла на стику багатьох гуманітарних наук, які активно наповнювали її зміст різноманітними специфічними аспектами, які в мозаїчній сукупності утворили і обґрунтували складне багатогранне і багатовимірне знання. В його основу закладено окремі наукові підходи соціології, психології, етнології, політології, філософії, управління, екології тощо, які в сумі складають узагальнене проблемне поле міждисциплінарних досліджень і отримують назви, які у різних формах і видах використовують поняття культури. До них належать: філософія культури, культура виробництва та життєзабезпечення, культура управління, політична, економічна, екологічна культура та ін.

Основне їх призначення за допомогою «експліцитних понять та аналітичних процедур (образ мислення, ментальність, світогляд, ідеали, цінності, установки та орієнтації)» [1, с. 287] вивести на новий рівень сприйняття того чи іншого предмету, процесу чи результату життя та діяльності, усвідомити персональну відповідальність за поведінку, яка ставить під загрозу існування майбутніх поколінь та здійснює негативний вплив на навколишнє як соціальне, так і природне середовище.

Минуле століття, особливо друга його половина, ознаменувалася значними здобутками у даному напрямі. Найбільшими з яких, без перебільшення, можна вважати перехід до формування культури «м'якого» управління розвитком систем «природа-суспільство» включивши екологію в триєдину стратегію збалансованого її розвитку [2, с.19], цілі і взаємозв'язки якої досліджуються в межах теорії стійкого розвитку та теорії зовнішніх впливів (див. рис.1).

Таким чином, за допомогою розглянутих моделей, ілюструється гармонійний взаємозв'язок між зазначеними підсистемами культури, вказується місце і роль означеного «організуючого начала», яке забезпечує ефективне функціонування та управління розвитком як

системи, так і усіх її сфер. В моделі стійкого розвитку, на нашу думку, воно може бути зосереджене у сфері повного поєднання усіх цілей [3], а у моделі зовнішніх ефектів в умовному трикутнику, який передбачає екологізацію і управління усією множиною зв'язків і відносин між складовими елементами системи. Відповідальність за формування, оцінку рівня досягнень та управління розвитком системи загалом, повною мірою, покладається на підсистему X_1 – людина, група, суспільство (або соціальна сфера).

а) модель стійкого розвитку [4, с.731];

б) модель соціоекологоекономічної системи [5, с. 54]

Рисунок 1 - Моделі культури як соціоекологоекономічної системи

Якщо розглядати культуру як сукупність досягнень певного виду діяльності (у даному випадку екологізація та екологічне управління), культура екологічного менеджменту (КЕМ) почала своє формування у 60-х роках минулого століття з розробки правових основ охорони навколишнього середовища. Цей процес здійснювався як на національному, так і на міждержавному рівні у таких країнах як Радянський союз, США, Японія та ряді країн західної Європи. В результаті чого були прийняті національні закони, міжнародні декларації та програми, які тою чи іншою мірою визначали загальні аспекти управління природокористуванням, охорони навколишнього природного середовища, розробку політики в області оточуючого середовища.

До кінці 80-х років виявилось, що досягнути змін в природоохоронній політиці не вдалося. Сформована система природокористування не

відповідала тогочасним вимогам господарювання, інтенсифікації виробництва, не існувало дієвих економічних стимулів у підприємств та організацій для розвитку природоохоронної діяльності, ресурсозбереження, впровадження маловідходної діяльності. У 90-х роках починається етап активного реформування процесу управління - вводиться плата за забруднення, утворюються фонди природокористування, розробляються стандарти у галузі систем екологічного менеджменту, з якого, на думку багатьох авторів, розпочинається етап розробки методології екологічного менеджменту та формування загальної системи управління оточуючим середовищем.

За останні два десятиліття прийняті глобальні та національні екологічні політики, програми та плани дій, напрацьовані основі теоретичні та законодавчо-нормативні документи для вирішення екологічної проблематики. Відбулось становлення вітчизняної наукової школи, яка має власні напрацювання теоретико-методологічних засад екологічного менеджменту. Вагомий вклад в триманні результати зробили праці таких науковців як Бойчук Ю.Д., Галушкіна Т.П., Гармідер Л.Д., Іванюк Д.П., Кожушко Л.Ф., Лук'янихін В.О. Макарова Н.С., Мельник Л.Г., Михальчук Л.В., Михайлюк О.Л., Саталкін Ю.М., Семенов В.Ф., Скрипчук П.М., Шевчук В.Я., Шульга І.В. та ін.

Теоретичні досягнення та практичні розробки вітчизняних вчених становлять міцну основу для формування власної КЕМ як сукупності знань і самостійної концепції, роль якої в управлінні якістю навколишнього середовища величезна. Але, на жаль, її значення зменшується через те, що екологічний імператив слабо проникає у колективну свідомість, у пріоритети суспільно-виробничих відносин і потреб українців.

Отже, КЕМ як складна і динамічна система цінностей, очікувань і принципів функціонування формальних і неформальних організацій, поведінки особистості як працівника та свідомого громадянина, має дуже низький рівень порівняно з іншими європейськими країнами. Хоча, слід зазначити, що вона поступово розвивається у напрямку виникнення поодиноких громадських прагнень і дій, з метою вплинути на якість довкілля.

Таким чином, сьогодні КЕМ це нова і важлива складова управління навколишнім середовищем, запорука відповідності якісних показників природних умов потребам людини та усієї біоти, тобто індикатор якості. КЕМ може визначатись як сукупність досягнень в організації і здійсненні екологічного управління, яке передбачає обов'язкове дотримання спеціальних умов екологічних нормативів, правил та обмежень, використання прогресивних ресурсо- та енергозберігаючих техніки та технологій, періодичну оцінку рівня усіх досягнень, а також добровільне та ініціативне дотримання вимог, які ставляться до процесу управління і до працівників, й обумовлені екологічними принципами і нормами права, моралі і етики.

КЕМ визначається на основі оцінки досягнення основних цілей екологічного управління і прагнення постійного поліпшення та удосконалення. Методичним інструментарієм сьогодні служить сертифікація на відповідність вимогам системи екологічного менеджменту, внутрішній чи зовнішній екологічний аудит діяльності підприємства чи окремого підрозділу, підготовка нефінансового звіту впровадження принципів екологічної відповідальності тощо.

Тому, подальші дослідження у напрямку розробки організаційно-методичних засад екологічного менеджменту та формування засобів управління її розвитком вважаються надзвичайно актуальними та перспективними, спрямованими на поступовий перехід від домінуючого пасивного до активного екологічного менеджменту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Культурология XX век. Энциклопедия. Т.1. – СПб.: Университетская книга, ООО «Алетей», 1998. – 447с.
2. Екологічне управління: Підручник / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін.. – К.: Либідь, 2004. – 432с.
3. Кожушко Л.Ф., Андрище А.Ю. Культура экологического менеджмента как составная устойчивого развития // Международный журнал «Устойчивое развитие», брой: 1 июль 2011. – Варна, Болгария. – С.31-33.
4. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням. Підр. - / За заг. ред. Л.Г. Мельника. – Суми: Університетська книга, 2008. – 785с.
5. Царенко О.М., Несветов О.О., Кадацький М.О. Основи екології та економіка природокористування. Курс лекцій. Практикум: Навчальний посібник. – 2-ге вид., стер. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 400с.

ЕКОЛОГІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЗБАЛАНСОВАНОГО СТАНУ МІСТА

О.В. Балуєва, к.держ.упр., доцент

Донецький державний університет управління, Донецьк

У стійкому розвитку міста на одному з перших місць стоїть проблема створення здорового, екологічного, стійкого міського середовища, яке безпосередньо впливає на стійкість міського життя. Враховуючи екологічний стан сучасних міст, вкрай необхідним є проведення заходів, спрямованих на підтримку належного рівня екологічної безпеки.

Останнім часом отримала певний розвиток концепція створення міст з екологічним середовищем, але у дослідників відсутній єдиний концептуальний підхід. Окремі дослідники вважають, що майбутнє екологічне місто – це перш за все, компактне місто, так як щільне розселення дозволить знизити забруднення від автомобільного транспорту, забезпечить пішохідний доступ, збереже частину природи в природному стані. Проте, інша точка зору базується на тому, що зростання «етажності» має бути обмеженим, а важливі для здорового

середовища транспортні проблеми мають вирішуватись шляхом створення густої мережі суспільного (в основному підземного) електротранспорту. Слід зазначити, що на сьогодні отримали широкий розвиток окремі напрямки екологізації міського середовища, а саме: використання екологічних матеріалів, біоархітектура, підземне будівництво, фітомеліорація. Але незважаючи на це, поки що відсутні і не вироблені єдині підходи до широкого використання комплексу екологічних рішень для великих техногенно - навантажених міст.

Перед тим, як вести мову про екологічну реконструкцію, наведемо цілі стійкого розвитку населених пунктів і облаштування територій, які визначають як: комплексний розвиток і екологічна реконструкцію міських сільських і інших населених пунктів, урбанізованих територій; поліпшення житлової забезпеченості і умов мешкання населення; вдосконалення систем соціальної інфраструктури, включаючи організацію сучасних місць відпочинку і систем оздоровлення населення; формування екологічно безпечних виробничої, транспортної і інженерно-технічної інфраструктур; збереження і відродження об'єктів історико-культурної спадщини; вдосконалення процесів регулювання землекористуванням.

Для Донецька як крупної урбанізованої території, поки що далекої від стану стійкого розвитку, яка підпадає під вплив багатьох екологічних проблем, характеризується значною концентрацією промислового виробництва, є зоною інтенсивних техногенних впливів, рух до стійкого розвитку є виключно актуальним. Для вирівнювання екологічного стану потрібно впровадження ефективних моделей, методів, інструментів в напрямку екологізації міста, приведення господарської діяльності у відповідність із загальними екологічними законами, правилами і принципами.

Основні напрями діяльності в забезпеченні стійкого розвитку населених пунктів і облаштуванні територій полягають у наступному:

забезпечення розвитку міст і прилеглих до них територій за рахунок комплексного і ефективного вирішення завдань удосконалення виробничої, соціальної, транспортної і інженерно-технічної інфраструктур, оптимізації довкілля и проведення екологічної реконструкції;

вдосконалення просторової організації населених пунктів, їх архітектурної подоби, підвищення естетичних якостей забудови, їх благоустрою і озеленення;

вживання переважно "чистих технологій" при впровадженні нових технологій стійкого розвитку населених пунктів і облаштування територій;

забезпечення розвитку виробничих зон і промислових комплексів при раціональному використанні наявних природних матеріальних і людських ресурсів, новітніх і наукоємких технологій екологічно

безпечних джерел енергії; вдосконалення системи збору, видалення і знешкодження твердих побутових і промислових відходів, включаючи токсичні відходи і, які є важкими для переробки.

Зазначені напрями частково відображають сутність процесу екологізації.

Під екологізацією міста розуміють процес впровадження технологічних, управлінських і правових методів і рішень, які дозволяють підвищити ефективність використання природних ресурсів і зберегти при цьому якість навколишнього середовища території, а також в результаті яких процеси розвитку суспільства і підприємств промисловості, що розташовані на території, протікають при максимальному збереженні екологічної рівноваги з навколишнім середовищем без його наднормативного забруднення.

Стосовно питання підвищення рівня екологічної безпеки окремої урбанізованої території - міста, то, на наш погляд, є доцільним використовувати таке поняття як «екологічна реконструкція».

Екологічна реконструкція міста охоплює екологічне оздоровлення природних комплексів та створеного людиною життєвого середовища, екологізацію навколишнього середовища і територій, що експлуатуються, а також передбачає комбінувани і кооперування передових досягнень науки та технологій, сучасних інструментів еколого-економічного управління, які реалізуються шляхом здійснення заходів, що забезпечують екологічну безпеку території міста на основі сталого розвитку.

Виходячи з того, що на міській території відбувається інтенсивне використання природних ресурсів, при цьому змінами піддаються всі природні компоненти, то на сьогоднішній день найбільш важливим є питання комплексної оцінки стану навколишнього середовища. При цьому зазначимо, що важливе місце при здійсненні процесу екологізації, формуванні програм екореконструкції займає правильно визначений екологічний стан міста.

Цілком слушною є думка [1], що проведення екологічної реконструкції міст та екореставрації ландшафтів неможливо без еколого-містобудівних, архітектурно-просторових і господарських рішень, аналізу тенденцій зміни екологічної ситуації в місті. Для оперативного прийняття яких має велике значення екологічне картографування міських територій.

Екологізація міст має виступати основою в напрямі забезпечення їх стійкого розвитку. Екологічна реконструкція є одним із інструментів екологізації, яка передбачає здійснення заходів, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки міста. Для проведення екологічної реконструкції, необхідна наявність відповідної інформаційної бази щодо стану об'єктів, наявності забруднень, стану природних ресурсів для цього доцільним є застосування екологічного картографування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

І. Тетиор А.Н. Городская экология / Александр Никанорович Тетиор // учебн.пособие.- 3-е изд. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – С. 31-32.

ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Н.О. Байстрюченко, к.е.н., ст. викладач
Сумський державний університет, м. Суми

Забезпечення регіонального розвитку в умовах дії на соціально-економічні процеси погано прогнозованих зовнішніх і внутрішніх чинників, викликаних наслідками світової фінансової кризи, обумовлює кардинальний перегляд шляхів досягнення стратегічних цілей. На передній план виходить задача забезпечення стійкості як окремих підприємств, галузей, так і територіальних адміністративних одиниць. Зміна зовнішніх і внутрішніх складових при збереженні здатності утримувати якісні параметри і можливості реалізації наявного потенціалу, складають стійкий розвиток економіки регіону.

В умовах скорочення фінансових ресурсів, викликаного падінням виробництва, зменшенням податкових надходжень, ослабленням інвестиційної активності держави і приватних бізнес-структур, регіональні органи влади вимушені звертатися до пошуку алгоритмів забезпечення стійкого розвитку, однією з умов досягнення якого є поєднання економічних і організаційно-управлінських методів, здатних в сукупності максимально враховувати можливі ризики і визначати шляхи досягнення цільових регіональних програм.

Одним з напрямів досягнення стійкого економічного розвитку регіону є формування цілісної моделі, що дозволяє оцінювати кількісні і якісні показники державного регулювання, метою якого є зростання соціально-економічних параметрів, поліпшення демографічних і екологічних показників, підвищення якості життя населення регіону, ефективності управління галузей виробництва і соціальної сфери, інфраструктура, зниження рівня криміногенності тощо.

Вагомий вклад у вирішення досліджуваної проблеми внесли такі відомі вчені як О.І. Амоша, В.М. Геєць, В.В. Дорофієнко, В.П. Семиноженко, В.П. Соловйов, Л.І. Федулова та інші. Однак не зважаючи на значну теоретичну базу, налагодження у регіонах ефективних інноваційних процесів відбувається доволі повільно. Аналіз існуючих проблем вказує на необхідність поглиблення наукових досліджень.

В даній роботі нами розроблена структурна модель регіону, яка має максимально точно відображати специфіку території та напрямки збалансованого розвитку регіону.

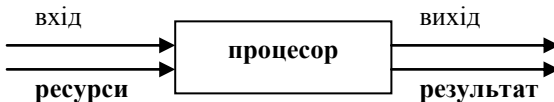
У Стратегії економічного і соціального розвитку України до 2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції» наголошується, що в країні необхідно реалізувати стратегію випереджаючого розвитку, яка могла б гарантувати щорічні темпи зростання ВВП на 6–7% і як мінімум подвоєння в певний період об'ємів виробництва, що забезпечить значне підвищення рівня життя населення.

Посилаючись на світовий досвід, відзначимо, що подібний темп зростання є реальним лише на основі збалансованої моделі економічного розвитку, інтенсивного технічного і технологічного оновлення виробництва. Тому основою стратегічного курсу і базовим принципом повинна стати реалізація державної політики, направлена на впровадження моделі структурної перебудови економіки.

У більшості країн світу з цією метою перш за все формується сприятливе внутрішнє і зовнішнє середовище, створюються нові економічні механізми, організаційні структури, розробляються моделі розвитку різних регіонів. В зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність розробки проекту модернізації економіки України, основу якого повинні складати положення, що відображають пріоритетні напрями соціально економічного розвитку її регіонів відповідно до національних пріоритетів і регіональних детермінантів. Таким чином, збалансований розвиток регіонів, повинен бути орієнтований на розробку і впровадження принципово нових технологій виробництва, які дозволяють виробляти конкурентоздатну продукцію, що, як відомо, визначає можливість ефективного соціально економічного і інформаційно-технологічного розвитку.

В цілому, реалізація збалансованої моделі розвитку економіки України повинна передбачати формування науково-технічного потенціалу нового формату, що можливе при вдосконаленні форм підготовки наукових кадрів і розширенні сфер реалізації науково-технічних розробок.

Для побудови структурної моделі економічного розвитку нами прийнятий процесний підхід, який передбачає використання при описі системи не функціональних одиниць, об'єктів чи підсистем, а процеси, що в ній протікають. Загальний вигляд пропонованого підходу представлений на рис. 1.

Рисунок 1 – Модель процесного підходу

Розроблення структурної моделі регіонального розвитку має ґрунтуватися на двох основних ознаках: направленість підприємств регіону на виробництво деякого конкретного виду кінцевої продукції. В такому разі центральним блоком моделі стає процес виробництва

продукту в рамках окремого регіону. Іншою ознакою має бути наявність виробничого ланцюга, який забезпечує стійкість системи загалом.

Таким чином, розроблена структурна модель може бути представлена наступним чином (рис. 2).

Рисунок 2 – Структурна модель розвитку регіону

КРИТЕРІЙ ВІДБОРУ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ ПРОЄКТІВ

М.В. Барун, аспірант Харківський національний автомобільно-дорозний університет, м. Харків

Стан ринкової економіки з жорсткою конкуренцією, який стався на теперішній час в Україні, загострює питання економії та раціонального використання ресурсів. Високий рівень конкуренції спонукає підприємства до впровадження новітніх технологій, здійснення технічного переоснащення, переведення їх на ресурсозберігаючий тип розвитку.

В багатьох галузях національної економіки спостерігається обмеженість у всіх видах ресурсів, яка стримує темпи зростання

промислового виробництва, зумовлює підвищення цін на сировину, й в свою чергу, призводить до перевитрат матеріальних та сировинних ресурсів. Саме тому існує актуальна проблема економії ресурсів, вирішення якої можливо шляхом застосування новітніх інноваційних проєктів, в тому числі і ресурсозберігаючих, що буде сприяти зменшенню видобутку первинних мінерально-сировинних ресурсів, зменшенню навантаження на оточуюче природне середовище та зменшенню собівартості продукції. Для досягнення поставленої мети необхідно розширення виробництв наукоємної конкурентоздатної продукції, що потребує певних інвестиційних ресурсів.

Виходячи з перекладу латинського слова «projectus», термін «проєкт» дослівно означає «кинутий вперед». Таким чином, об'єкт управління який, який можна представити у вигляді проєкту, вирізняє можливість передбачення його стану в майбутньому. Хоча багато авторів трактують поняття «проєкт» по різному, але у всіх визначення простежується чітка орієнтація на досягнення поставлених цілей та обмеженість в часі, бюджеті, матеріальних та трудових ресурсах.

Таким чином, ресурсозберігаючий проєкт – це комплекс робіт спрямованих на вирішення задач ресурсозбереження, виконання яких обмежено в часі та споживанні матеріальних, фінансових та трудових ресурсів.

Рішення про участь в ресурсозберігаючому проєкті і його фінансовій підтримці необхідно приймати з урахуванням різних груп критеріїв, а саме:

1. Цільові критерії (чи відповідає ресурсозберігаючий проєкт вимогам державних програм; чи передбачається підтримка проєкту з боку держави);
2. Науково-технічний рівень (чи має перспективу ресурсозберігаючий проєкт з точки зору НТП; патентна частина);
3. Ринкові критерії (чи відповідає ресурсозберігаючий проєкт потребам ринку; оцінка загальної місткості ринку; відповідність проєкту вже існуючим каналам збуту; оцінка можливої конкуренції, її характеру, вплив конкуренції на ціну продукції; тощо);
4. Виробничі критерії (чи необхідні технологічні інновації; доступність сировини, матеріалів, кваліфікованих кадрів, тощо);
5. Комерційні критерії;
6. Екологічні критерії (визначення рівня шкідливості виробничих процесів; зниження рівня забруднення навколишнього середовища шляхом застосування ресурсозберігаючих проєктів; зниження рівня забруднення ґрунтів, атмосферного повітря та водних об'єктів шляхом використання відходів; зменшення рівня забруднення навколишнього середовища через зменшення використання палива, тощо);
7. Соціальні критерії (зменшення захворюваності після впровадження ресурсозберігаючих проєктів; зміни ландшафту, тощо);

8. Енергетичні критерії (оцінка енергетичної ефективності технології, продукції, тощо; оцінка ефективності енергоспоживання в регіоні; ефективність енергоспоживання на стадії експлуатації обладнання);

9. Ресурсні критерії (матеріало- та ресурсоефективність технології, продукції, тощо; можливість застосування альтернативних ресурсів в проекті, тощо).

В основі процесу прийняття управлінських рішень стосовно фінансової підтримки ресурсозберігаючих проектів полягає оцінка та порівняння об'єму інвестицій, що припускаються та майбутніх грошових надходжень. Тобто порівняння обсягу витрат та доходів від реалізації ресурсозберігаючого проекту. Оскільки ці показники відносяться до різних моментів часу, то в подальшому постає проблема їх порівнянності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Максимов С.В., Темченко Г.В. Проблеми ресурсозбереження та застосування механізму його фінансування на підприємствах гірничо-металургійного комплексу // Вісник КТУ. – 2009. – Вип. 23. – С. 257-262.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Т.В. Бондар, аспірант

Сумський державний університет, м. Суми

З огляду на реалії суспільного розвитку на сучасному його етапі можна стверджувати про виродження такого розвитку. Виходить, суспільство своєю діяльністю унеможливує власний розвиток у майбутньому. Безперечно, за цих умов важливою є зміна парадигми суспільного розвитку, головною метою якого має стати досягнення планомірного соціо-природного розвитку. Подібний розвиток забезпечить перерозподіл природних благ та можливостей на протязі тієї частини життєвого шляху людства, що залишилася. Саме тому забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств як первинних ланок матеріальної основи суспільства на якісно новому рівні у загальносистемному ракурсі є пріоритетним для досягнення системного і повноцінного розвитку суспільства.

Виходячи із актуальності теми дослідження його *метою* є представлення концептуальних засад аналізу конкурентоспроможності підприємств для забезпечення їх сталого розвитку. *Об'єктом дослідження* виступає структура системи сталого розвитку підприємства, яка діалектично поєднує у собі ендогенні та екзогенні фактори функціонування підприємства. *Предметом дослідження* є структурно-динамічні аспекти розвитку підприємства.

Сталий розвиток підприємства розглядається нами у структурному та динамічному аспектах. Якість та рівень розвитку залежить від проектної структури підприємства. Тривалість розвитку залежить від інтенсивності та типології факторів зовнішнього середовища, а також від накопиченого потенціалу розвитку підприємства. Коли дія факторів зовнішнього середовища спрямовується у відповідності із тенденцією структурних змін підприємства, яка іманентно йому властива, підприємство спроможне забезпечити сталий розвиток.

Сталий розвиток підприємства, на наш погляд, – це процес структурної перебудови підприємства у часі у відповідності із факторами зовнішнього середовища за критерієм збалансованості у просторово-часовому відношенні. Типологія факторів зовнішнього середовища є максимально повною тільки тоді, коли підприємство розглядається як відкрита система. Структурна перебудова підприємства відбувається на основі процесів накопичення та реалізації потенціалу розвитку підприємства. Тенденція розвитку підприємства може бути виявлена у контексті розгляду потенціалу підприємства у статичному стані.

Система сталого розвитку підприємства є діалектично складною цілісною системою, яка містить елементи екзогенно-ендогенного походження і характеризується збалансованістю у часі та просторі.

Критерієм збалансованості у просторо-часовому відношенні є конкурентоспроможність підприємства. У такому розумінні **конкурентоспроможність підприємства**, на нашу думку, – це континуум станів підприємства, що є еталонами структурної раціональності у розрізі етапів життєвого циклу підприємства.

До недавнього часу конкурентоспроможність підприємств розглядається здебільшого як екзогенна категорія. Останнім часом конкурентоспроможність у наукових колах починають розглядати на засадах системної методології. Для забезпечення реалізації системної методології до аналізу конкурентоспроможності необхідно виявити і сформулювати концепцію природи підприємства.

Значна кількість вчених розглядають підприємство на системних засадах. Так, у джерелі [1, с.81] підприємство розглядається як гармонічна структура, ідеалізований стан якого залежить від його автентичної проектної моделі. Автор [2, с. 54] розглядає системно-інтеграційну модель підприємства у контексті його аспектів функціонування, а також сутнісні начала підприємства.

Підприємства мають іманентно властиву їм тенденцію розвитку, яка залежить від їх структурної організації та прогнозованої типології факторів зовнішнього середовища, а також інтенсивності їх впливу. Так, у джерелі висвітлено закономірний вектор розвитку підприємства, який складається з таких складових: створення підприємства, виробничо орієнтована модель поведінки, змішана модель поведінки,

рентоорієнтована модель поведінки, ліквідація, банкрутство або вихід з галузі [3, с.127].

Підприємство є достатньо автономною одиницею із власним життєвим циклом та шляхом розвитку, має власний критерій розвитку – стани у певні моменти та періоди часу. У якості основного з таких критеріїв ми і розглядаємо конкурентоспроможність. Це такий стан, перебуваючи у якому, підприємство здатне накопичити вільну енергію.

Підприємства повинні бути конкурентоспроможними з позицій структурної організації та процесу їх розвитку, тобто рівень їх структурної організації має бути таким, який би, трансформуючи зовнішню енергію, збільшував потенціал системи у визначений момент чи період часу.

Наш підхід до конкурентоспроможності підприємства ґрунтується на синергетичних принципах розвитку. Конкурентоспроможність як категорія є діалектичною єдністю раціональної структурної організації та ідентичності життєвого циклу підприємства іманентній йому тенденції розвитку. Раціональність початкової структури системи є незмінною з погляду вектору розвитку підприємства. Конкурентоспроможність розвитку підприємства складається з величин структурної конкурентоспроможності підприємства на етапах його життєвого шляху, які мають стохастичні складові і містять оцінку ймовірності відхилення заданих показників життєвого циклу та вектору розвитку підприємства від фактичних з певним ступенем надійності. Для планування розвитку підприємств постає завдання визначення кількісних характеристик внутрішньої структури підприємства.

Як відомо, вектор розвитку характеризує структурну динаміку потенціалу підприємства за обраними параметрами, а градієнт розвитку визначає напрямок, характер та величину зміни параметрів потенціалу (координат вектора розвитку).

Тенденцію розвитку можна визначити на основі потенціалу у статичному стані системи на основі властивостей проектної структури підприємства-системи та виявлення загальносистемних зв'язків.

Варіативність внутрішньої структури підприємства та наявність іманентної підприємству тенденції, вектору та градієнту його розвитку обумовлюють існування потенціалу підприємства.

Для структуризації категорії потенціалу необхідно дослідити її сутність. На наш погляд, економічний потенціал підприємства є системною можливістю його розвитку, передумовами якої є рівень раціональності первинної структури і ступінь повноти та комплексності реалізованих зв'язків внаслідок впливу факторів зовнішнього середовища у просторово-часовому відношенні. При цьому необхідно розрізнати поняття «потенціал розвитку» та «потенціал функціонування» систем. Обидва види потенціалів існують завжди і залежать від двох груп факторів: факторів первинного проектування системи та етапів її

становлення, а також факторів зовнішнього середовища, що є очевидним. Акценти необхідно змістити на фактори первинного проектування та видозмін системи у контексті етапів її становлення.

Потенціал функціонування є діалектичною єдністю альтернативних шляхів розвитку системи та необхідних умов їх забезпечення. Він реалізується як неперервний континуум результатів функціонування системи у відповідності до факторів зовнішнього середовища, при чому як при домінуванні ендогенних, так і екзогенних факторів економічного розвитку. Потенціал функціонування системи визначається її системними складовими, провідним параметром системного розвитку, зв'язками та функціональним змістом елементів системи. Потенціал функціонування системи хоч і проявляється як континуум ефектів різної природи та ефективності діяльності у цілому, але є вичерпною категорією.

Потенціал розвитку системи є ще більш складним поняттям і є невичерпною категорією. Дану категорію необхідно розглядати у контексті синергетичної парадигми та методології розвитку, оскільки в основі розвитку лежить комбінування ендогенних, екзогенних та латентних факторів розвитку системи. Певна комбінація екзогенних та ендогенних факторів функціонування і відповідна «реакція» на таку комбінацію латентних факторів існування та розвитку системи і є джерелом її розвитку. Потенціал розвитку системи містить крім альтернативних шляхів розвитку, зумовлених проектною структурою системи, ще й варіанти її реструктуризації.

Таким чином конкурентоспроможність підприємства має розглядатися як структурно-динамічний критерій його розвитку з урахуванням основних засад системно-синергетичної методології. Така концепція і наукові підходи до її реалізації є, на нашу думку, основою сталого розвитку підприємств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Смирнов С.В., Дежкіна І.П., Поташева Г.А. Оценка организационного потенциала предприятия по принципу золотого сечения / С.В. Смирнов, И.П. Дежкіна, Г.А. Поташева // Вестник машиностроения. – №6. – 2008. – С.81-83
- 2 Карачина Н.П. Простір взаємозв'язку економічної поведінки із визначеними концепціями розвитку підприємств / Н.П. Карачина // Економічний часопис XXI. – №1-2. – 2011. – С. 54-58
- 3 Карачина Н.П. Концепція розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств в контексті безпеки їх економічної поведінки / Н.П. Карачина // Актуальні проблеми економіки. – № 3(117). – 2011. – С.115-130

ПЕРСПЕКТИВИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ЗГІДНО З ЕНЕРГЕТИЧНОЮ ПОЛІТИКОЮ УКРАЇНИ У КОРОТКОСТРОКОВОМУ ПЕРІОДІ

І.А. Вакуленко

Сумський державний університет

О.А. Лук'янихіна, кандидат економічних наук, доцент

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

Під поняттям «енергоефективності» (національної економіки) розуміють якісний стан економіки, що забезпечує раціональність та ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів відповідно до існуючого рівня економічного та культурного розвитку суспільства, розвитку техніки та технології, панівного типу світогляду суспільства та пріоритетів розвитку країни.

З огляду на відмінність понять «енергоефективності» та «енергозбереження» слід зазначити, що поняття «енергоефективність» відображає якісну характеристику національної економіки, а поняття «енергозбереження» — результативність дій зі зниження кількісних параметрів взаємодії (енергоспоживання) елементів системного представлення національної економіки.

Енергетична політика держави – це система заходів, спрямованих на підвищення енергоефективності національної економіки, уникнення загроз енергетичній безпеці та реалізацію перспективних напрямків розвитку енергетики у короткостроковому та довгостроковому періодах. Енергетична політика містить три ключові компоненти: 1) енергоощадність (energy saving); 2) енергоефективність (energy efficiency); 3) екологічна безпека (environmental safety).

Пріоритетність складових енергетичної політики залежить від сучасного стану енергетичної системи та економіки держави в цілому, а також енергетичної стратегії.

Альтернативна енергетика (АЕ) на сьогодні є необхідною складовою енергетичного балансу кожної держави, що пояснюється, по-перше, необхідністю заміни традиційних енергетичних ресурсів, що постійно зростають в ціні, по-друге, зниженням екодеструктивного впливу на довкілля (актуально для окремих видів альтернативної енергії), по-третє, створенням нових сфер економічної діяльності. Вагомою складовою альтернативної енергетики є біопаливо, на яке припадає значна частка у структурі альтернативної енергетики (особливо це стосується біодизелю та біоетанолу).

Порівняння енергетичної політики України та розвинених країн світу дає можливість відповісти на питання, якими є перспективи АЕ в Україні, а також чи є реальна можливість підвищення енергоефективності національної економіки за рахунок використання біологічного палива у короткостроковій перспективі.

Тенденції розвитку сфери АЕ в розвинених країнах світу (зокрема, США та ЄС) та Україні мають відмінні риси. Це пояснюється різними пріоритетами вирішення проблеми здорожчання традиційних енергоресурсів (нафти та природного газу). США та країни ЄС взяли курс на поступове заміщення даних ресурсів альтернативними та відповідно пошук і розвиток економічно прийнятних способів заміщення. Україна обрала інший шлях розвитку, а саме: диверсифікація постачання традиційних джерел енергії задля зниження ціни на них у короткостроковій перспективі (що підтверджується конкретними діями з побудови терміналу зрідженого газу в Чорному морі та відсутністю системних дій з розвитку АЕ). Вибір пріоритетних складових енергетичної політики зумовлено об'єктивними умовами, такими як: рівень економічного та соціального розвитку, ціна на традиційні енергетичні ресурси, власні запаси (у тому числі розвідані) традиційних енергоресурсів, рівень розвитку енергетичної інфраструктури та інші. Різні якісні та кількісні показники за наведеними параметрами України та розвинених країн світу, втім, не пояснюють кардинальні розбіжності в їхній енергетичній політиці. Вони пояснюють різні очікувані кількісні результати при проведенні однакової енергетичної політики.

Таким чином, з огляду на обрані Україною пріоритети в енергетичній політиці можна прогнозувати, що зростанням частки АЕ у структурі енергетичного балансу є малоімовірним, що призведе до зростання розриву у рівні розвитку енергетики України та розвинених країн, адже призводить до втрати можливості розробки механізму поступового заміщення традиційних ресурсів альтернативними, який формується у розвинених країнах світу (до прикладу, приріст виробництва альтернативної енергетики у США становить в середньому 14% на рік протягом останніх десятиліть).

«ЗЕЛЕНІ ІНВЕСТИЦІЇ» ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПЕРЕХОДУ ДО «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»

О.І. Вишницька, асистент

Сумський державний університет, м.Суми

Разом з розвитком промисловості відбувається і зростання забруднення навколишнього середовища, екологічних криз та збільшення масштабів використання природних ресурсів. Для усунення залежності між розмірами використання ресурсів та екологічними наслідками від економічного зростання необхідне впровадження «зелених інвестицій». Поняття «зелених інвестицій» є досить новим, тому у вітчизняній науці немає визначення даної категорії.

Зелені інвестиції необхідні для поступового переходу до зеленої економіки.

Зелена економіка – економіка, що підтримує гармонійну взаємодію між людьми та природою, намагаючись задовольнити потреби обох одночасно. Цей напрямок висуває концепцію створення вартості із забезпеченням екологічної якості та безпеки, що протиставляється класичній концепції економіки створення вартості шляхом накопичення матеріальних речей і грошей. Зелена економіка має на меті ведення бізнес-практики, що приносить б економічні вигоди без нанесення екологічно-шкідливого впливу навколишньому середовищу.

Згідно з трактуванням, що приводиться в документах ЮНЕП, поняття «зелена економіка» можна визначити як систему видів економічної діяльності, пов'язаних з виробництвом, розподілом і споживанням товарів і послуг, які призводять до підвищення добробуту людини в довгостроковій перспективі, при цьому не піддаючи майбутні покоління впливу значних екологічних ризиків або екологічного дефіциту. Важливим елементом цієї концепції є екологічна складова.

На нашу думку, «зелені інвестиції» можна визначити як всі види цінностей, що вкладаються в господарську діяльність і спрямовані на зменшення і ліквідацію негативного антропогенного впливу на природне середовище на стадіях розробки, виробництва, розподілу споживання та утилізації продукції та послуг, на збереження, раціональне використання природних ресурсів та покращення природно-ресурсного потенціалу територій, забезпечення екологічної безпеки країни в довгостроковій перспективі з метою отримання економічного, соціально-культурного, екологічного та політичного результату. внаслідок яких досягаються екологічний, соціальний та економічний результати.

Економічний результат полягає в отриманні фінансової вигоди від впровадження зелених інвестицій (отримання прибутків на основі довгострокових інвестиційних та виробничих стратегій замість короткострокової максимізації прибутку), збільшення національного багатства країни.

Екологічний результат полягає в збереженні природно-ресурсного потенціалу, збільшенні продуктивності ресурсів, збільшення якості ресурсоспоживання, інвестуванні у відновлювальні джерела, відновленні чи утилізації використаних матеріалів, зменшенні навантаження на довкілля.

Соціально-культурний результат означає задоволення індивідуальних потреб людства (харчування, здоров'я, житло освіта, культура тощо) екологічним чином, тобто знижуючи шкідливий вплив на навколишнє середовище та застосування зелених технологій, а також створення нового суспільства, яке б об'єднувало досягнення спільної мети: захисту навколишнього середовища, покращення екологічних умов життя, тощо.

Політичний результат полягає в зменшенні ступеня політичної залежності країни від зарубіжних постачальників природних ресурсів;

можливості використання міжнародних домовленостей для активізації торгівлі екологічними квотами, екологічною продукцією і т.п.

Пріоритетними напрямками зелених інвестицій є:

- «зелене» (в т.ч. енергоефективне) будівництво;
- розвиток екологічно чистої енергетики;
- екологічно чисте сільське господарство, органічні продукти харчування та стале споживання;
- розвиток екологічно чистого транспорту;
- регулювання хімічних речовин і відносин;
- вдосконалення систем водоочистки та водоспоживання;
- використання ринку викидів вуглецю;
- лісовідновлення;
- розвиток екологічної інфраструктури.

Впровадження зелених інвестицій необхідне для переходу до зеленої економіки, що дозволить вирішити чи пом'якшити проблеми екологічної безпеки та стати основою переходу сталого розвитку.

ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ

Т.В. Волковець, аспірант кафедри управління

Сумський державний університет, м. Суми

Поки екологічна свідомість людей ще недостатньо розвинена, а суб'єкти господарювання не зацікавлені в ощадливому використанні природно-ресурсного потенціалу, існує необхідність в державному управлінні природокористуванням. Для розробки і впровадження ефективного управління природокористуванням, необхідно з'ясувати сутність цього поняття, проаналізувати його характерні особливості та дослідити його можливий інструментарій.

Проблемам управління природокористуванням присвячено велику кількість наукових праць, однак далеко не всі автори у своїх дослідженнях розглядають визначення «управління природокористуванням». Тому перш за все з'ясуємо зміст понять, які формують дану категорію: «управління» та «природокористування».

Результати аналізу варіантів тлумачення поняття «природокористування» дозволили зробити наступні висновки:

- саме використання, експлуатація природних ресурсів становить основу розуміння сутності природокористування, в той час як охорона і відтворення навколишнього середовища є видами природоохоронної діяльності;

- природокористуванню притаманний цілеспрямований характер;
- метою природокористування є задоволення тих чи інших людських потреб;

- в результаті природокористування стан природних ресурсів та об'єктів змінюється кількісно або якісно.

Враховуючи визначенні характеристики, під природокористування доцільно розуміти процес цілеспрямованого використання природно-ресурсного потенціалу навколишнього середовища, що призводить до кількісної або якісної зміни стану природних об'єктів та має на меті задоволення потреб людини.

Серед розглянутих визначень управління найвлучнішим вважаємо визначення Іванюка Д.П., Шульги І.В., згідно якого управління є процесом цілеспрямованого впливу на будь-яку систему (біологічну, технічну, соціальну) з метою підтримання її в певному стані або переведення її в новий стан із врахуванням властивих їй об'єктивних законів [2].

На основі поєднання понять «управління» та «природокористування», а також результатів розгляду варіантів визначення «управління природокористуванням» пропонуємо визначати сутність останнього як цілеспрямований вплив на процес використання природно-ресурсного потенціалу навколишнього середовища з метою підвищення його раціональності та забезпечення законності відносин, що при цьому виникають.

Для здійснення управління в галузі природокористування використовуються економічний і адміністративний механізми. Ми підтримуємо позицію тих вчених, які стверджують на необхідності поєднання інструментів економічного механізму з інструментами адміністративного, оскільки лише адміністративний примус не здатен змусити природо користувачів дбайливо ставитися до природи, а відсутність законодавчого затвердження економічних важелів супроводжується високими ризиками їх недотримання.

До інструментів адміністративного механізму відноситься встановлення норм, стандартів, планових показників, різні види покарань, накази, штрафи та ін.

Економічний механізм раціонального природокористування є системою заходів, спрямованих на більш ефективне використання природних ресурсів з урахуванням постійного вдосконалення та їх управління, ціноутворення, оподаткування, відтворювання і охорони [1].

Аналіз поглядів вчених на склад економічного механізму управління природокористуванням дозволив виділити наступні його елементи: податки; митні збори; платність (плата за природокористування, плата за забруднення); ціннові інструменти; кредитування; інвестування; лімітування; економічне стимулювання; екологічне страхування; екологічний аудит; прискорена амортизація; гранти; премії; екологічна стандартизація; торгівля ліцензіями; штрафи; дотації.

Ефект від застосування екологічних податків залежить від їх видів, методик нарахування ставок, механізму обчислення та стягнення, ступеня врахування особливостей територій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування. Навчальний посібник. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 480 с.
2. Іванюк Д.П., Шульга І.В. Управління природоохоронною діяльністю: Навч. Посібник. – К: Алерта, 2007. – 368 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

В.І. Вороненко, аспірант

Сумський державний університет, м. Суми

Земельному законодавству України відведена головна роль у вирішенні проблем землекористування та забезпечення сталого розвитку. Воно включає наступні основні закони: Конституцію України, Земельний кодекс України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про охорону земель», Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» та інші закони і нормативні акти. Загалом земельні відносини в Україні регламентуються 24 законодавчими актами, що складають основу земельних відносин, при цьому в галузі землекористування існує певна незавершеність законодавства. Ця проблема досі не вирішена з багатьох причин, серед них: відсутність комплексного підходу у створенні законодавчих актів у сфері регламентації землекористування, нестабільність законодавчих актів, відсутність послідовності і узгодженості, що знайшло відображення у нинішній несистематизованості та недосконалоості законодавчих і нормативних документів, суперечностями між окремими положеннями. Спостерігається багато невизначеностей та низька охопленість законами деяких аспектів земельних відносин, що виражається розбіжностями в різноаспектних нормативно-правових актах. Серед основних причин такого становища є проблеми апробації запланованих нововведень, відсутність їх широкого обговорення з усіма суб'єктами земельних відносин, відсутність загальнодержавної програми щодо земельних ресурсів для забезпечення сталого землекористування та вирішення багатьох проблем соціо-еколого-економічних відносин. Існуючим державним актам потребуються масштабні оновлення, удосконалення та значно глибша деталізація, так як вони не відповідають вимогам сучасності.

Законодавчо не визначено правовий режим земель як матеріальної бази функціонування держави, її суверенітету, територіальної цілісності, національної безпеки, адміністративно-територіального устрою. Не

визначені також території меж України як земельно-правової категорії і найважливішої ознаки державності. Земельним Кодексом не були охоплені всі питання, пов'язані з регулюванням земельних відносин, і для його доповнення і створення необхідної законодавчої бази передбачено розробку та прийняття значної кількості законів, в першу чергу щодо функціонування ринку земель, використання земель природно-заповідного фонду, природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення [1]. Слід зауважити, що держава вже багато років існує в умовах проведення земельної реформи, яка досі триває, і це є головним стратегічним питанням. Реформа не має головної мети, науково обгрунтованої стратегії і тактики, крім того, вона позбавлена комплексної програми та стійких пріоритетів. Вона не була організаційно підготовленою, відсутні матеріальні та технічні засоби її здійснення [1]. Крім того, не були створені мотиваційні інструменти для вирішення проблем екологізації та раціонального землекористування. Через суперечності у земельній реформі залишається низькою ефективність сільського господарства і використання сільськогосподарських земель. Система відносин у сільському господарстві складається таким чином, що не відбувається її якісної трансформації і появи ефективних господарюючих суб'єктів. Тобто, реалізація охорони і раціонального використання земельних ресурсів, як основних цілей реформи, не відбувається.

Вагомою проблемою у землекористуванні є короткострокова оренда сільськогосподарських земель. Орендарі, не пов'язані довгостроковими договорами оренди, часто діють під впливом миттєвих інтересів, прагнучи отримати максимум при мінімальних затратах, виснажують землю, не вкладаючи в неї ресурсів для її відновлення. Після закінчення договору вони можуть взяти в оренду іншу ділянку і вчинити те ж саме. У сільському господарстві оренда є найпоширенішим і при цьому дуже невдалим способом використання земель.

Існуючі нормативно-правові акти не дозволяють ввести землі у повноцінний економічний обіг, внаслідок чого перерозподіл земель відбувається на користь неефективних господарюючих суб'єктів. Ринок сільськогосподарських земель не функціонує через мораторій на купівлю-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Особливістю вітчизняного законодавства є також те, що в ньому не закладені механізми розподілу земельної ренти від сільського господарства в інтересах громадян, немає стимулів для того, щоб рента залишалась у державі і не виводилась з неї.

Проаналізувавши земельне законодавство, можна стверджувати, що існує великий простір для покращення результатів з точки зору екологізації використання земельних ресурсів. Необхідно створювати правові механізми комерціалізації та капіталізації додаткових якостей земель. У законодавстві відсутні збори або платежі за порушення земель,

є лише збір за розміщення відходів. Разом з тим, передбачені витрати юридичних осіб на охорону та раціональне використання земель. Плата за землекористування не має адекватного характеру. Тому потрібно ввести механізми адміністративної та матеріальної відповідальності за господарську діяльність суб'єктів, що призводить до значних екодеструктивних зрушень у навколишньому середовищі та у земельних ресурсах, зокрема. Це стосується перш за все сільського господарства, оскільки саме в ньому спостерігаються наймасштабніші та найзагрозливіші порушення і деградація земельних ресурсів. Повинен бути створений економічний мотиваційний механізм для активного відтворення та відновлення земель їх власниками та користувачами.

Серед невіршених проблем окремо стоїть необхідність нової інвентаризації всіх земель держави. Отримання інформації про їх реальний стан дозволить створити фундамент для розв'язання накопичених проблем. На основі отриманої інформації можна створювати програми та плани збереження або відтворення земель. Вирішення проблеми створення більш досконалого земельного кадастру дозволить закласти основи контролю з боку держави за збереженням та відтворенням земель. У розв'язанні всіх проблем землекористування головну роль повинна відігравати держава із залученням до цього процесу регіональних та місцевих органів влади та громадських і профільних організацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інституціональні трансформації та фінансово-економічне регулювання землекористування в Україні: Монографія. / Хвесик М.А., Голян В.А., Крисак А.І. – К.: Кондор, 2007. – 522 с.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИЗЪЯТИЯ РЕНТНЫХ ДОХОДОВ (на примере добычи угля)

*Ю.В. Галинская, ассистент кафедры управления
Сумской государственной университет, г. Сумы*

На сегодняшний день разработано огромное количество методик изъятия рентных доходов. В последнее время эту проблему исследовали такие авторы как Львов, В.С. Мищенко, Б.М. Данилишин, В.А.Романюк, А.Н.Павлов и др.

Анализируя эти методики, можно сделать вывод, что нет единого подхода или базового метода, который бы в полной мере раскрывал сущность категории рентного дохода и изымал его. В связи с этим можно предположить, что на сегодняшний день государственная политика в сфере природопользования и рентного регулирования недостаточно эффективна.

Одним из вариантов решения этой проблемы предлагается ввести коэффициент доходности (**Kr**). Данный коэффициент представляет собой соотношение прибыли и суммарных затрат.

В упрощенном виде формула имеет вид: $R = X / Y$ (1)

где, X – прибыль за вычетом 30% налога на прибыль;

Y - суммарные накопленные затраты на разведку, освоение и разработку месторождения, понесенные подрядчиком с момента подписания контракта.

Концепция изъятия части рентного дохода базируется на теории изъятия рентного дохода получаемого от добычи полезных ископаемых после возмещения всех понесенных на разработку проекта затрат с целью изъятия части рентной составляющей по каждому лицензионному участку. Базой изъятия является рентный доход равный 35-40% от первичного дохода за вычетом 30% налога на прибыль.

Шкала включает 18 градаций, ставка колеблется от 5% (при значении **Kr** меньше 0,5) до 90% (при **Kr** больше 3,00). Шкала **Kr** отражена в таблице 1.

Таблица 1 - Шкала изъятия части при различных значениях Kr

Kr	Ставка, %
Свыше 0,1 до 0,5	5
свыше 0,5 до 1,00	10
свыше 1,00 до 1,10	20
свыше 1,10 до 1,20	30
свыше 1,20 до 1,30	40
свыше 1,30 до 1,40	50
свыше 1,40 до 1,50	60
свыше 1,50 до 2,00	70
свыше 2,00	80
Свыше 3,00	90

Как видно из таблицы 2 доля изъятия в 2013- 2014 году будет составлять всего 10%. Это обусловлено, прежде всего, уменьшением дохода от эксплуатации месторождений, а так же общей тенденцией роста издержек на тонну добычи угля.

Анализируя полученные результаты можно сделать вывод, что данный механизм изъятия рентных доходов с помощью **Kr** может быть эффективным методом регулирования и контроля дополнительной

прибыли, которая в свою очередь зависит от общей прибыли хозяйствующего субъекта.

Таблица 2 - Расчет доли изъятия рентного дохода на примере добычи угля

Год	доход	расход	К _г	Налог в зависимости от К _г	Рента	Часть дохода, который изымается
2011	1891,22	1205	1,54	70%	756,48	529,36
2012	1814,19	1480,90	1,22	40%	725,67	290,26
2013	1574,61	1789,46	0,87	10%	629,84	62,84
2014	1371,01	2149,82	0,63	10%	548,40	54,84

Расчет доли изъятия рентного дохода существенно повышает объективность. К_г учитывает горно-геологические и экономические условия добычи природных ресурсов, так как напрямую связан с показателями прибыльности месторождения (дополнительным доходом), а так же учитывает изменения горно-геологических условий добычи в процессе эксплуатации месторождения, т.е. его истощение .

РАЗРАБОТКА КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА КАК ОСНОВА МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА АР КРЫМ

С. Гальперина, аспирант НАПКС

Результативность реструктуризации экономики, повышение уровня конкурентоспособности и инновационности производства в Украине в полной мере зависит от повышения качества трудового потенциала, учитывая региональные особенности его формирования и развития. Это обосновывает актуальность решения проблем, связанных с совершенствованием форм и методов подготовки и переподготовки трудового потенциала, реформированием системы образования, повышением научно-технического потенциала, прогнозированием потребности в квалифицированных кадрах, учитывая тенденции демографических процессов и приоритетную специализацию экономики регионов. В данной связи, бесспорным является возрастание роли профессионализма и компетентности трудового потенциала региона в условиях модернизации производственных процессов. Следовательно, в условиях глобализации и перехода к инновационной экономике основу экономического развития регионов составляет воспроизводство и эффективное использование трудового потенциала, что требует

разработки основных Положений Концепции развития трудового потенциала АР Крым.

Структура документа включает преамбулу, основные разделы, отражающие принципы, методы, приоритеты и основные направления реализации, а также механизм реализации Концепции.

Преамбула

Разработанная Концепция развития трудового потенциала АР Крым отвечает основным приоритетам Стратегии экономического и социального развития АР Крым до 2020 года, а также учитывает тенденции развития рынка труда, характер занятости населения, динамику демографических и миграционных процессов.

Основываясь на результатах оценки тенденций развития трудового потенциала АР Крым за период 2006-2010 гг., были выделены ряд проблем, которые отражают деградацию качественных и количественных характеристик трудового потенциала региона в том числе:

Наличие негативных демографических и миграционных тенденций в АР Крым, обусловивших резкое снижение численности населения.

Дисбаланс между спросом и предложением рабочей силы на рынке труда, несоответствие профессионально-квалификационной структуры кадров потребностям видов экономической деятельности.

Низкий уровень оплаты труда и наличие задолженности по выплате заработной платы, что предопределяет отсутствие стимулов к повышению уровня квалификации, к разработке технологических преобразований и повышению производительности труда.

Отсутствие механизмов регионального регулирования, обеспечивающих взаимосвязь между рынком труда и рынком образовательных услуг, а также системы профессионального образования и предприятий региона и пр.

Поэтому Основная цель Концепции предусматривает создание условий для повышения качества трудовых ресурсов, подготовки и переподготовки кадров, сокращения оттока высококвалифицированных специалистов, что в целом позволит удовлетворить потребность экономики региона в трудовом потенциале.

В качестве объекта Концепции рассматривается экономически активное население региона, а предмета – механизм регулирования развития трудового потенциала региона.

Принимая во внимание современные подходы к определению принципов развития трудового потенциала, были выделены следующие принципы Концепции: системности, многофункциональности, интеграции, ориентации на ценности, оптимального сочетания централизации и децентрализации управления, научной обоснованности и полиструктурности.

Учитывая, что критический и депрессивный характер тенденций развития трудового потенциала формирует реальные угрозы

экономической безопасности региона, целесообразно определять приоритеты Концепции в контексте обеспечения жизненно важных интересов, духовных, материальных ценностей населения.

Экономическая безопасность региона представляет собой способность региональной экономики к расширенному воспроизводству с целью удовлетворения потребностей населения и определяет способность экономики противостоять дестабилизирующим социально-экономическим факторам. Экономическая безопасность региона опосредованно связана с защитой человека посредством противодействия угрозам, которые возникают в сфере занятости, научно-технического, инновационного развития и в сфере образования. При этом необходимо отметить, что угрозы в экономической сфере предопределяют возникновение угроз в социальной, демографической, духовной, экологической, информационной и других сферах жизнедеятельности человека в рамках региональной социально-экономической системы.

Основываясь на выше изложенном, были выделены следующие приоритеты Концепции развития трудового потенциала АР Крым:

1. Обеспечение воспроизводства населения и восстановление количественных и качественных характеристик трудового потенциала региона, отвечающих стратегическим интересам общества, что возможно осуществить посредством реализации комплекса специальных мер, направленных на создание благоприятных условий для формирования и развития личности.

2. Обеспечение психофизического здоровья населения в системе развития человеческого потенциала региона.

Активизация регионального регулирования социальной сферы жизнедеятельности общества обусловлена необходимостью улучшения качественных и количественных характеристик человеческого потенциала, что требует реализации организационно-экономических мероприятий, направленных на формирование оптимальной социальной, возрастной и профессиональной структуры населения, поддержку высоких показателей состояния здоровья и трудовой активности.

3. Формирование эффективной системы кадрового обеспечения предприятий регионального производства и сферы услуг.

В качестве основных стратегических задач в сфере образования населения АР Крым следует рассматривать стимулирование населения к получению образования и развитию персональных компетенций, посредством создания условий равного доступа населения региона к качественному образованию, оптимизации структуры учебных заведений, осуществляющих подготовку и переподготовку персонала предприятий различных сфер деятельности.

4. Обеспечение занятости населения и стабилизации рынка труда.

Регулирование развития трудового потенциала региона требует координации усилий органов регионального управления

предпринимательских структур и общественных организаций в отношении решения проблем рынка труда. Решение проблем предусматривает использование правовых, законодательных, экономических и социальных инструментов регулирования социально-трудовых отношений. Поскольку основными целями регулирования рынка труда АР Крым являются создание организационных и экономических условий, обеспечивающих рост продуктивной занятости населения, необходимо обеспечить взаимодействие органов исполнительной власти с организациями работодателей, что обеспечит мониторинг потребности производственно-хозяйственной деятельности региона в работниках определенных специальностей с учетом формирования учебных планов по подготовке данных специалистов.

Учитывая необходимость адаптации кадровой политики региона к изменяющимся внешним и внутренним условиям, а также повышения эффективности управляющих воздействий, в качестве основных направления реализации Концепции следует рассматривать:

Совершенствование правовых основ: в том числе: разработка нормативных актов по стимулированию работодателей в развитии кадрового потенциала; разработка региональных целевых программ содействию занятости населения, улучшению условий и охраны труда работников, развитию предпринимательства.

Реформирование системы профессиональной ориентации: осуществление мероприятий по профессиональной ориентации учащихся общеобразовательных школ; создание сети центров, оказывающих услуги в получении профессионального образования незанятой молодежи и т. д.

Мониторинг рынка труда и рынка образовательных услуг: проведение систематических исследований развития регионального рынка труда в контексте профессионального и квалификационного обеспечения; разработка методов оценки потребности в кадрах с учетом видов экономической деятельности; реформирование системы профессионального и высшего образования с учетом перспектив экономического развития региона и рынка труда.

Реструктуризация системы профессионального образования: реструктуризация системы среднего профессионального образования с учетом структуры спроса видов экономической деятельности; утверждение новых стандартов качества образовательных услуг, соответствующих современным требованиям рынка труда;

Совершенствование системы обучения персонала предприятий: развитие системы внутрифирменной подготовки персонала с учетом сертификации продукции на соответствие международным стандартам серии ISO 9000, сертификации управления окружающей средой ISO 14000, управления охраной здоровья и безопасностью персонала OHSAS 18000; содействие созданию системы аттестации персонала; адаптация международных методов подбора персонала;

Развитие системы социального партнерства: использование трехсторонних соглашений, предусматривающих реализацию мероприятий по профессиональной подготовке и обеспечению кадрами приоритетных отраслей экономики;

Повышение миграционной привлекательности региона: создание условий для привлечения зарубежных специалистов; реализация мероприятий, способствующих привлечению трудовых ресурсов, имеющих высокий уровень профессионально-квалификационной подготовки в приоритетные сферы экономики региона;

В заключении следует отметить, что реализация Концепции развития трудового потенциала АР Крым обеспечит повышение эффективности деятельности органов региональной власти в отношении регулирования процессов формирования, использования и развития трудового потенциала в соответствии с международными требованиями организации социально-трудовых отношений. Основные направления реализации Концепции сфокусированы на создании условий для трансформации социального пространства региона в отношении повышении социальной ответственности населения, работодателей и государства. При этом эффективность реализации Концепции будет предопределяться системой действенных инструментов, социальных и экономических методов, организационных мероприятий, представляющих собой механизм регулирования развития трудового потенциала региона.

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ХІМІЧНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

***Т.В. Глубицька, здобувач кафедри економіки і підприємництва та
інноваційної діяльності***

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Сучасний рівень економічного та соціального розвитку країни характеризується тим, що практично усі галузі народного господарства негативно впливають на стан навколишнього середовища. Але окрема роль в проблемі екологічної безпеки країни належить хімічному комплексу, оскільки різноманіття продукції, технологій та сировини обумовлюють широкий спектр і достатньо високі концентрації забруднювачів у середовищі, що оточує людину [1].

Узагальнення й аналіз опублікованих за даною проблематикою робіт дозволили зробити висновок про те, що питання розроблення концептуальних засад формування екоменеджменту в Україні є розроблені в достатній мірі, однак лише на теоретичному рівні. Практичний аспект впровадження на підприємствах певної галузі системи екологічного менеджменту

Найбільшого поширення в практиці природокористування підприємствами хімічного комплексу набули такі інструменти екологічного управління, як: оцінка впливу на навколишнє середовище, екологічний аудит, екологічна оцінка життєвого циклу виробів, міжнародні стандарти екологічного менеджменту й аудиту.

Проаналізуємо впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах хімічного комплексу та дослідимо його результативність, оцінивши вплив виробничо-господарської діяльності обраних підприємств на навколишнє природне середовище, шляхом проставлення коефіцієнтів впливу від найменшого до найбільшого (від 1 до 5). Сума всіх оцінок відображає загальну оцінку впливу на навколишнє природне середовище конкретної фірми. Слід також зауважити, що при дослідженні існує ймовірність похибки у розрахунках через вплив інших факторів, які спонукають підприємство змінювати екодеструктивний вплив на навколишнє природне середовище (зміна власників, зменшення виробничих потужностей, зміна стратегії розвитку підприємства тощо).

Підприємствами для дослідження було обрано 5 промислових гігантів по виробництву основної хімії – ЗАТ «Сєверодонецьке Об'єднання «Азот»» Луганська обл., ВАТ «Лисичанська Сода» Луганська обл., ВАТ «Рівнеазот» Рівненська обл., ПАТ «Сумихімпром» Сумська обл., ВАТ «Концерн Стирол» Донецька обл. Дані підприємства мають значний вплив не лише на економіко-соціальний розвиток хімічного комплексу завдяки своїм виробничим потужностям та зовнішньоекономічну діяльність країни, експортуючи значну кількість продукції за кордон, а й значно впливають на стан навколишнього природного середовища, оскільки входять до «Переліку 100 підприємств, які є найбільшими забруднювачами довкілля України» підготовленого відділом регулювання екологічної безпеки Департаменту екологічної безпеки та поведження з небезпечними хімічними речовинами та відходами України. Інформаційною базою дослідження виступили дані із Регіональний доповідей про стан навколишнього природного середовища у відповідних областях за 2009, 2010 роки. Опрацьовані дані згруповано та проранговано за обраними факторами впливу на стан навколишнього природного середовища.

Аналіз впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах хімічного комплексу [2,3] показав, що найбільший вплив на атмосферне повітря здійснює ВАТ «Рівнеазот», на водні ресурси – ЗАТ «Сєверодонецьке Об'єднання «Азот»», ВАТ «Лисичанська Сода», на надра – ВАТ «Лисичанська Сода», а найменшу економію енергоресурсів від впровадження енергозберігаючих заходів за 2006-2010 роки отримало підприємство ВАТ «Лисичанська Сода». Аналіз підприємств хімічного комплексу по проведенню ефективного екологічного менеджменту показав, що підприємство-аутсайдер, яке не проводить ефективні заходи для скорочення рівня навантаження на навколишнє природне середовище

є ЗАТ «Севєродонецьке Об'єднання «Азот»», яке отримало найбільший результат, а підприємство-лідер по екологоконструктивній діяльності – ВАТ «Концерн Стирол».

Дослідження свідчать [4], що стічні води содового виробництва є досить небезпечними, оскільки відводяться у накопичувачі, де тверді речовини осаджуються у вигляді шламу, а рідкі – у повінь, скидаються у річки, у зв'язку з чим ВАТ «Лиссода» є підприємством, що становить потенційну небезпеку міждержавного значення через перенесення забруднюючих речовин транскордонними водотоками.

Прикладом для наслідування серед підприємств хімічного комплексу є хіміко-фармацевтичний завод ВАТ «Концерн Стирол», який ще з 2001 року припинив скидання стічних вод у водні ресурси Донбасу, використовуючи безстічний цикл водокористування та значно зменшив викиди в атмосферне повітря, впровадивши новітні очисні споруди. На заводах концерну використовується новітня технологія очищення води за допомогою спеціальних мембранних фільтрів, яку розробили американські фахівці. За три останні роки підприємство вклало в природоохоронні проекти понад 30 млн. доларів. Європейський банк реконструкції та розвитку визнав, що природоохоронна діяльність концерну цілком відповідає вимогам європейських норм, а за деякими параметрами характеризується більш жорсткими вимогами, ніж у Данії, де діють найсуворіші в Європі природоохоронні закони. Необхідно зазначити, що концерн «Стирол» — перше підприємство в Україні, яке отримало міжнародний сертифікат на відповідність системи екологічного менеджменту стандартам ISO серії 14000 [2].

Таким чином результати аналізу впровадження підприємствами хімічного комплексу системи екологічного менеджменту свідчать, що підприємство-аутсайдер, яке не проводить ефективні заходи для скорочення рівня навантаження на навколишнє природне середовище є ЗАТ «Севєродонецьке Об'єднання «Азот»», а підприємство-лідер по екологоконструктивній діяльності – ВАТ «Концерн Стирол».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аніщенко В. О. Галькевич Т.Л. Сучасні методичні засади формування екологічного менеджменту в Україні // Екологічний менеджмент: Збірник наук. праць / за заг.ред. В.А.Гайченка. – К.: МАУП, 2006. – С. 31-34.
2. Борщук Є. М., Загорський В. С. Екологічні основи економіки: Навч. посібник. - Львів: "Інтелект-Захід", 2005. - 312 с.
3. Загороднюк П.О. Взаємозв'язок екологічної й економічної безпеки та її вплив на економічне зростання України // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності // 2005. – №6. – С.9-14.
4. Качалов В. А. Системи менеджмента окружающей среды: Навч. Посібник. – М. : ИздАТ, 2005, - 665 с.

НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИИ СКФО

Н.В. Голикова, студентка

С.А. Панков, научный руководитель, к.э.н., доцент

Современный этап развития мировой экономики имеет ярко выраженную историческую направленность. Это проявляется не только в возникновении частной собственности на средства производства и господстве товарно-денежных отношений в повышении уровня конкурентоспособности своей экономики.

Успешное осуществление рыночных преобразований, стабилизация и экономический рост на уровне страны и субъектов-регионов РФ невозможны без учета реалий и тенденций сегодняшнего мира, без анализа процессов глобализации мировой экономики.

Известный отечественный политолог А.С. Панарин определяет глобализацию, как механизм становления единого взаимосвязанного мира, в котором народы не отделены друг от друга привычными протекционистскими барьерами и границами, одновременно и препятствующими от их неупорядоченных внешних воздействий [2,183].

В России, несмотря на экономическую перестройку и периодические мировые финансовые кризисы, отмечается устойчивый экономический рост в аграрном природопользовании. Однако такие высокие темпы экономического развития резко увеличили нагрузку на использование природных ресурсов и загрязнение окружающей среды, ведут к разрушительным воздействиям на нее, порой даже необратимым.

В связи с этим в настоящее время ведутся поиски сбалансированного сосуществования природы и человека, которые получили название «идеи устойчивого развития». Устойчивое развитие предполагает разработку такой социальной и экономической системы, которая обеспечила бы на долгосрочной основе высокий уровень качества жизни. Решение этой проблемы актуально и для систем аграрного природопользования Северо-Кавказского федерального округа.

Так, в почвах Ставропольского края за последние 10-15 лет отмечено снижение содержания гумуса на 4,4-17,1% от его первоначального значения, ежегодный недобор урожая от эрозии почв достигает 8-10% валовой продукции сельского хозяйства [1,57].

Для решения назревших проблем, связанных с природопользованием края, необходима экономическая и производственно-технологическая модернизация, позволяющая создать современное постиндустриальное общество с достаточно высоким уровнем благосостояния и социального обеспечения, которая должна подготовить к перестройке всю экономическую систему государства в

соответствии с объективными требованиями экологического императива.

Необходимо отметить большой объем запланированных природоохранных мероприятий в 2011 году Правительством Ставропольского края, в том числе в рамках ведомственной целевой программы «Экология и природные ресурсы Ставропольского края на 2010-2012 годы».

Также за счет средств краевого бюджета в размере 11,6 млн. руб. будут разработаны пять проектов по капитальному ремонту гидротехнических сооружений противозрозионных прудов в Петровском и Туркменском районах. Данные проекты будут подготовлены на перспективу для выполнения работ на 2012-2013 годы [4].

Стратегия экономического и социального развития Ставропольского края до 2020 года в области природопользования и охраны окружающей среды основывается на принципах региональной природоохранной политики:

1. Государственная поддержка в освоении инновационных методов ведения разведки и добычи минерально-сырьевых ресурсов предприятиями независимо от их организационно-правовой формы и масштабов деятельности.

2. Государственная поддержка товаропроизводителей, перешедших на принципы безотходного производства и природосбережения с учетом приоритета сохранения природных комплексов и объектов природного наследия над другими задачами экономического развития края.

3. Государственная поддержка инновационных проектов в курортно-рекреационном комплексе.

4. Формирование региональной сети особо охраняемых природных территорий краевого значения, обеспечивающей размещение их во всех природных ландшафтах края, расширение перечня категорий ООПТ с учетом особенностей или уникальности природных объектов и их современного состояния.

5. Формирование региональной высокотехнологичной системы экологического мониторинга; использование результатов космической деятельности в интересах рационального природопользования и экологической безопасности Ставропольского края [3, 268].

Дальнейшее развитие инновационного потенциала СКФО требует увеличения финансирования исследований и разработок в регионе. С точки зрения увязки развития региональной науки с региональной экономикой местные исследователи должны быть конкурентоспособными в сравнения с международными консалтинговыми фирмами и располагать информацией о лучшей

мирової практиці, яку можна використовувати в економіці юга Росії. Створення інноваційно-проводячої середовища в СКФО – найбільш реальною стратегією ефективного використання інноваційного потенціалу регіону.

Таким чином, неотъемлемим фактором інноваційного розвитку є процес глобалізації. Тому при розробці інноваційної політики і створенні інноваційної системи, слід враховувати не тільки внутрішні фактори розвитку інноваційної середовища, але й важливі зовнішні процеси. Професійне дослідження позитивних аспектів глобалізації всіх сфер суспільного життя здатне суттєво прискорити створення необхідної організації інноваційної економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гниловської В.Г. Занятливе краєзнавство // Оцінка мінеральних ресурсів Ставрополя // Курорти Ставрополя. Видання 3, доповн. І перероб., Ставрополь, 2010.

2. Панарин А.С. Глобалізація // Глобалістика: Енциклопедія / Гл. ред. І.І. Мазур, А.Н. Чумаков; Центр наукових і прикладних програм «ДІАЛОГ». М.: ОАІ Видавництво «Радуга», 2003.

3. Петросянц Д.В. *Регіональний освітній кластер в умовах переходу до економіки знань (на прикладі Республіки Дагестан).* // *Регіональні проблеми трансформації економіки.* - Махачкала, 2010. - № 2.

4. www.protown.ru (Становлення навколишнього середовища і природопольованні в Ставропольському краї в 2010 г.)

ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ ЕКОМЕНЕДЖМЕНТУ В ТУРИЗМІ

С.М. Голубнича, к.б.н., доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк

Постановка проблеми. Розвиток екологічної кризи в першу чергу визначається збільшенням обсягів промислового виробництва й використання природних ресурсів. У той же час промислове виробництво забезпечує основні можливості соціального розвитку. При цьому все більше очевидної стає неефективність спроб змін негативних тенденцій у розвитку екологічної ситуації тільки на основі твердих адміністративних методів і форм екологічного керування. Вихід зі сформованого положення безпосередньо пов'язаний з пошуком принципово нових підходів до рішення територіальних екологічних проблем.

Туристична діяльність є невід'ємним явищем сучасного життя, виступаючи важливим складовим соціально-економічним розвитком регіонів. Адаптивний розвиток туристичної сфери, пристосований до

умов відповідного регіону, буде сприяти розвитку цього регіону в майбутньому.

За оцінкою ЮНВТО екологічний туризм входить у п'ять основних стратегічних напрямків розвитку туризму на період до 2020 року. Екологічний туризм поєднує широкий спектр видів туризму, заснованих на використанні природних ресурсів. Успіх туристичного бізнесу передбачає вирішення конфлікту між необхідністю для людини незабрудненого повітря, води, недоторканого ландшафту й зазіханням на їхню чистоту й первинність із боку підприємств і самих людей. Отже, розвиток туризму залежить від стану навколишнього середовища й ефективності природоохоронної діяльності.

Метою роботи є розгляд аспектів використання принципів екоменеджменту у туристичній сфері. Безумовно ця проблема є актуальною для Донецької області, що займає перші місця за кількості промислових підприємств, щільності їхнього розміщення, смертності населення та рівня захворюваності.

Аналіз попередніх публікацій. Проблема активізації розвитку екологічного туризму в Україні не є новою. Дослідники звертають увагу на необхідність створення в регіонах України еколого-економічних зон як інструментарію апробації заходів забезпечення екобезпеки й збереження природно-ресурсного потенціалу [1-2].

Утворення на певних територіях регіонів України спеціальних туристсько-рекреаційних зон дозволить забезпечити раціональне освоєння туристсько-рекреаційного потенціалу середовища, буде сприяти збереженню унікальних природних систем, створенню нових робочих місць і розвитку відповідної інфраструктури [3-4].

Зараз рекреаційна складова цих територій сприяє розвитку екологічно орієнтованого туризму. Отримані від цього вигоди можуть бути використані для розробки відповідних економічних механізмів, забезпечуючи одночасно збереження біологічного різноманіття і його рекреаційне використання, рішення проблем зайнятості населення, залучення засобів від екологічного туризму на збереження й поновлення навколишнього середовища й здійснення інших заходів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз статистичних даних свідчить, що доходи від туризму є найбільш високими в тих країнах, де значні площі займають природні території, які особливо охороняються. В Донецькій області на початок 2012 року існує 107 одиниць природних територій особливої охорони, загальною площею 91300 га, що становить 3,4% території області. Тепер необхідно враховувати порівняно низьку рекреаційну місткість природних територій, які особливо охороняються. Туристичний рух у широкому розумінні, на жаль, є одним з елементів руйнування природного середовища. Для подолання цього протиріччя необхідно впровадження принципів екоменеджменту в туристичній діяльності.

Використання рекреаційних функцій природних територій, які особливо охороняються, як об'єкти екологічного туризму вимагає капітальних вкладень для створення особливої інфраструктури - прокладка екологічних маршрутів, створення інформаційних матеріалів, відкриття музеїв й інших елементів, а також для проведення спеціальних досліджень, спрямованих на уточнення рекреаційної місткості, побудова прогнозів потоків туристів.

Для підвищення рівня самооплатності установ природно-заповідного фонду пропонується стимулювання розвитку діяльності національних парків із пріоритетною орієнтацією на екологічний, у тому числі сільський зелений туризм, традиційні народні промисли, виробництва екологічно чистих продуктів харчування, оздоровчих і лікувальних трав'яних сумішей, предметів побуту з регіональною символікою. Господарська діяльність на природних заповідних територіях обмежена відповідно Закону України від 16.06.1992 р. № 2456-ХП "Про природно-заповідний фонд України", тому джерелами самофінансування може бути еколого-освітня діяльність.

Спеціальні туристсько-рекреаційні зони не є характерним, типовим туристичним об'єктом, оскільки використання розміщених у них природних комплексів повинне бути регламентованим й обмеженим. Виходячи з основних тенденцій сучасних негативних змін стану навколишнього середовища, зокрема в туристсько-рекреаційних зонах, існує необхідність в екологізації туристичної сфери.

Під екологізацією туристичної сфери мається на увазі впровадження таких способів і методів раціонального використання туристсько-рекреаційного потенціалу, завдяки яким буде забезпечуватися збереження якості навколишнього природного середовища як важливого фактора якості життя в регіоні. Важливим фактором виступає інноваційне забезпечення. Характерними рисами екобезпечних інновацій є високий рівень засобів праці й туристичних послуг, їхня прогресивність. Ці риси в кінцевому результаті їхнього прояву мають на меті досягнення збалансованості розвитку туристичних зон, передбачаючи збереження оптимальних умов функціонування екологічних систем.

Комплексний характер ефективності інноваційних рішень, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки туристсько-рекреаційної зони, включає:

- економічний ефект - поліпшення якості продукції, росту продуктивності праці, оптимізація терміну служби основних фондів, удосконалення техніки й технології, скорочення строків їхнього освоєння, застосування нових видів сировини й матеріалів, зменшення відповідних штрафів, пені й виплат щодо екологічних платежів, на паливно-енергетичні ресурси, придбання сировини й матеріалів, зниження норм витрат матеріалів, поглиблення спеціалізації

виробництва, зниження умовно-постійних витрат, на експлуатацію нових засобів праці, удосконалення системи керування й організації праці, ліквідацію наслідків від забруднення навколишнього середовища;

- соціальний ефект - зменшення захворюваності населення регіону, економія робочої сили, психологічний ефект у результаті задоволення населення якістю середовища, формування належного морально-психологічного клімату, поліпшення системи екологічної освіти та ергономічних характеристик середовища життя й праці людей, естетичний ефект від збереження навколишнього середовища, запобігання міграції, що може бути викликана погіршенням якості навколишнього середовища, генетичний ефект, рекреаційне забезпечення регіону, поліпшення демографічної ситуації в регіоні;

- екологічний ефект - збільшення витрат на раціональне використання й відтворення природно-ресурсного потенціалу регіону, запобігання техногенних аварій і катастроф; одержання позитивних результатів: відтворення й підтримка екологічної рівноваги, збереження унікальних елементів навколишнього середовища.

Висновок. Таким чином, питання розвитку мережі туристичних об'єктів в Україні здобуває стратегічно важливе значення. Використання інноваційних рішень різноманітного характеру, спрямованих на досягнення збалансованості розвитку туристичних зон, передбачає збереження оптимальних умов функціонування природно-екологічних систем. Необхідно організувати туристичну діяльність керуючись принципами екоменеджменту, щоб зберегти природне середовище, його естетичну красу, різноманіття й чистоту не тільки для тих, хто відпочиває сьогодні, але й для тих, хто буде відпочивати в майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галушкіна Т.П., Фесенко О.А. Екополігони як інструментарій апробації заходів забезпечення екобезпеки та збереження природно-ресурсного потенціалу на регіональному рівні // Матеріали докладов Всеукр. науч.-практ. конф. «Современные проблемы социально-экономического развития регионов Украины». – Донецк: Ин-т экономики пром-сти НАН Украины, 2008. – С.120-125.
2. Тишков А.А., Чжан Гуаншэн. Экологический туризм на особо охраняемых природных территориях Китая // Известия АН. – Сер.Географическая. – 2003.- №1. – С.90-100.
3. Егоренков Л.И. Экология туризма и сервиса. - М.: Финансы и статистика, 2003.-208 с.
4. Донбас заповідний. Науково-інформаційний довідник-атлас/ Під заг. ред. С.С. Куруленка, С.В. Третьякова. – Донецьк: Донецька філія державного інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів Мінекоресурсів України, 2007. – 160 с.

ФІСКАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ УДОСКОНАЛЕННЯ

В.А. Голян, професор

Науковий та громадсько-політичний журнал «Економіст», Київ

В.М. Бардась, аспірант

Луцький національний технічний університет, Луцьк

Досвід попередніх років функціонування національного господарства показує, що структурні реформи проходять надзвичайно повільно. При цьому варто не забувати, що корінь більшості суперечностей та деструктивних процесів криється у зацикленні економіки на високоприбуткових сировинних секторах економіки. Надприбутки даних сфер бізнесу обумовлені недосконалим інституціональним середовищем в сфері використання природних ресурсів та вилучення рентних доходів до Державного та місцевих бюджетів. Діюча система оподаткування використання природно-ресурсного потенціалу надає можливість для привласнення практично всієї суми рентних доходів, які формуються в сировинних галузях. На основі цих надприбутків були сформовані більшість сучасних фінансово-промислових груп, які ще крім того використовували політичне лобі в створенні преференцій для експорту сировинних напівфабрикатів. Фактично сформувалась система «економічного паразитування», яка в процесі свого розвитку дійшла до небачених масштабів, при яких збалансований розвиток національного господарства не можливий. Збереження даної тенденції в найближчому майбутньому посилить нестабільність економічного зростання, падіння рівня життя населення та активізує антиурядові виступи.

Рента загалом є доходом кожного громадянина відповідної країни, де вона формується. В Україні наявність окремих видів природних ресурсів дозволяє отримувати значні потоки ренти, яка в свою чергу повинна спрямовуватись на формування бази економічного благополуччя країни та підвищення доходів бюджетів різних рівнів. Багато країн стикаються з проблемою управління доходами від використання природних ресурсів. «Ресурсне прокляття» має багато аспектів, одним з яких стала нездатність зберегти достатню кількість доходів від природних ресурсів.

У відповідь на це багато країн створили стабілізаційні фонди, щоб згладити коливання цін на сировинні товари. Окремі країни формують довгострокові фонди заощаджень з метою створення запасу валютних активів, з яких процентні доходи можуть бути використані для фінансування перманентного збільшення споживання. Прикладами таких фондів є Пенсійний фонд Норвегії, резервний фонд Кувейту і Фонд Габону для майбутніх поколінь.

В Україні ще не створено ефективних механізмів вилучення та перерозподілу рентних доходів на користь всього суспільства. Відсутність адекватного інституціонального середовища в даній сфері призводить до

того, що за нормальний прибуток в галузі експлуатації природних ресурсів береться фактично отриманий фінансовий результат. Тоді як у країнах з соціально-орієнтованою ринковою економікою, багатих на природні ресурси, диференціальна рента розраховується як різниця між фактичним та нормативно встановленим прибутком. Крім того для протидії явищу «дифузії» ренти застосовується комплекс інструментів: платежі за отримання права на розробку та видобуток природних ресурсів, експортне мито, спеціальні податки на прибуток добувних компаній та інші. А також доходи від експлуатації природних ресурсів можуть перерозподілятися на основі договору про розподіл продукції.

У Франції система оподаткування розвідувальної та видобувної діяльності включає три податки (податок на прибуток, податок на мінеральні ресурси, що представляє собою прогресивний податок на річний оборот компанії, що стягується центральним урядом, податок на видобувну діяльність на користь місцевих органів влади). Ставки і база оподаткування встановлюються щорічно парламентом, включаючи і місцевий податок. Для Німеччини характерна спеціальна система платежів за користування надрами: податок на рудне поле, податок на гірничі розробки. В особливу систему виділена плата за користування надрами для видобутку вуглеводнів. У США в галузі надрокористування діють три основні податки: податок на нерухомість (гірничі підприємства, які оцінюються за ринковою вартістю), податок на добуту продукцію і прибутковий податок.

Досить поширеним у міжнародній практиці платежем, що залежить від обсягів видобутих підприємством корисних копалин (або їх вартості), є роялті. Роялті виплачується незалежно від прибутковості компанії, виплачується з самого початку виробництва, тому легко контролюється. Величина роялті в більшості країн світу знаходиться в межах від 12,5 до 20 відсотків вартості видобутих природних ресурсів. Роялті це платіж державі за право використовувати вичерпні природні ресурси. Він розраховується виходячи з валової виручки виробника, тобто при цьому не враховується його чистий прибуток. Крім того в світовій практиці у системі надрокористування є також і разові платежі, які відносяться до категорії бонусів. Їх розмір є предметом переговорів і відповідних угод.

Досвід багатьох держав показує, що механізми справляння податків досить диверсифіковані. З урахуванням специфічних особливостей національної господарської системи можуть бути використані окремі елементи податкових систем, що застосовуються в країнах з ринковою соціально-орієнтованою економікою, або неподаткові методи вилучення рентних доходів (наприклад, договори про розподіл продукції).

Аналіз зарубіжних податкових інструментів показує, що, з однієї сторони, платежі за природні ресурси, призначені для перерозподілу (вилучення) ренти, що виникає у користувачів природних ресурсів в процесі їх експлуатації, визначаються виходячи з величини рентного

доходу та орієнтуються на ту його частку, яка повинна бути вилучена у користувача природного об'єкту.

Тоді як, з іншої, – існують платежі, спрямовані на підтримку діючої системи управління природокористуванням. Вони є інструментом збору коштів, необхідних для покриття адміністративних витрат з контролю за експлуатацією природних ресурсів та деяких інфраструктурних витрат (деякі ліцензійні збори тощо). Додаткові платежі стягуються за послуги, пов'язані з оцінкою природних ресурсів (лабораторний аналіз, геологічні і топографічні дослідження територій, реєстрація та сертифікація документів). Ці платежі йдуть не в загальний, а в спеціальний фонд, призначений для поліпшення якості відповідних послуг. Виходячи з представленого вище аналізу, при перерозподілі ренти в закордонній практиці перевага віддається фіскальним інструментам, що стягуються безпосередньо з користувачів природних ресурсів, тобто прямим способом.

До найбільш важливих прямих податків на природні ресурси відносяться також орендна плата (або земельна рента), податок на доступ до природного ресурсу, податок на видобуток і розвідку. Це плата за право користування природними ресурсами. Вона розраховується на одиницю орендованої території. Подібний податок стимулює геологорозвідувальні та експлуатаційні роботи. Завдання податку полягає у запобіганні спекуляціям і високо інтенсивній експлуатації природних ресурсів, а не зборі коштів в державний фінансовий фонд. Це досягається шляхом отримання диференціальної ренти або податку з доходів. Орендна плата встановлюється на номінальному рівні на перші роки експлуатації природного ресурсу і потім поступово збільшується з тим, щоб спонукати орендаря розвивати своє виробництво.

Система платежів за природні ресурси може забезпечувати або вилучення доходів рентного походження з метою передачі їх від користувача до власника, або так звану адміністративну плату, тобто покриття витрат на контроль за використання природних ресурсів, оформлення їх передачі власнику. У першому випадку йдеться про податки на природні ресурси, а в другому – про плату за надання ліцензії.

В Україні поступово формується інституціональне підґрунтя для імплементації досвіду інших країн. У найближчому майбутньому необхідно розробити власну систему оподаткування основних операторів природокористування, яка обов'язково має включати декілька фіскальних інструментів, як показує міжнародна практика. Проблема полягає в тому як між собою ці фіскальні механізми повинні взаємодіяти. Так на початку реалізації інституціональних реформ у природно-ресурсній сфері використання експортних мит на вітчизняну продукцію сировинного характеру має займати незначну питому вагу у загальному фіскальному навантаженні на природокористувачів, оскільки експортний потенціал вітчизняної економіки є не диверсифікованим і це необхідно для

зменшення негативного впливу на сальдо поточного рахунку платіжного балансу.

Враховуючи те, що основні виробничі потужності у сфері використання природних ресурсів є застарілими, потрібно це також враховувати при розробці фіскальних інструментів для створення економічних стимулів в напрямку модернізації діючих підприємств. А саме інституціонально зафіксувати диференціацію розміру нормативного прибутку для основних природокористувачів залежно від рівня технологічного укладу виробничих процесів. Завдяки чому власники підприємств, які проводять інноваційну політику будуть отримувати більше прибутку порівняно з іншими операторами сировинної галузі. Це також буде обмежувати прояви виснажливого природокористування.

ПРОБЛЕМА ВИДАЛЕННЯ ТА УТИЛІЗАЦІЇ ВІДХОДІВ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В.О. Горбуль, студентка

Г.О. Швіндіна, к.е.н., доцент

Сумський державний університет, м. Суми

Серед екологічних проблем, які мають місце в області, особливо гостро стоїть проблема видалення та утилізації відходів. Відходи накопичуються на територіях підприємств, у відвалах, шламонакопичувачах, різного роду звалищах. Ситуація ускладнюється тим, що зберігається значний розрив між обсягами накопичення відходів і обсягами їх знешкодження та використання.

Основні питання, які виникають при вирішенні проблеми відходів - це їх збирання, складування, знешкодження та утилізація з урахуванням безпеки для здоров'я людини та навколишнього середовища.

Основними джерелами утворення відходів є підприємства хімічної, машинобудівної, паливно-енергетичної, будівельної галузей, агропромислового комплексу та сфери комунально-побутового обслуговування. Найбільша кількість відходів утворюється на підприємствах хімічної та машинобудівної галузей промисловості.

Офіційно в області тверді побутові відходи (далі ТПВ) розміщуються на 324 міських, сільських та селищних полігонах та звалищах ТПВ загальною площею 281,7 га, частина з яких вже вичерпала свій ресурс. Майже всі полігони були введені в експлуатацію 10-30 років тому і переважна частина цих об'єктів заповнена на 90% або переповнена. Побудовані у свій час без належного захисту, деякі полігони є потенційними джерелами екологічної небезпеки регіонального масштабу. Під час будівництва полігонів не виконані природоохоронні заходи, передбачені проектом: відсутні огорожа, обвалування по периметру

полігону, дизбар'єри, мережа спостережних свердловин та контрольно-пропускні пункти.

З метою покращення ситуації у сфері збирання, видалення та утилізації побутових відходів розроблений типовий проект «Майданчик для складування твердих побутових відходів в невеликих населених пунктах», але облаштування сільських полігонів відповідно до цього проекту не здійснюється через відсутність коштів у сільських рад. Тверді побутові відходи в сільській місцевості видаляються в основному в ярах і балках без будь-якої проектної документації, дотримання технології складування цих відходів та обліку.

Дедалі складнішим стає вирішення питання пошуку нових придатних площ під полігони ТПВ в зв'язку з розвитком інфраструктури населених пунктів, а також негативним відношенням місцевого населення до розміщення полігонів поблизу території їхніх громад.

Особливу категорію небезпечних відходів становлять непридатні та заборонені до використання пестициди та агрохімікати.

Станом на 01.01.2009 р. на території Сумської області було накопичено 2774,165 т непридатних та заборонених до використання пестицидів, які зберігалися в 265 складах, 148 з яких знаходились в незадовільному стані. Незадовільні умови їх зберігання несуть загрозу для навколишнього природного середовища та здоров'я населення внаслідок забруднення ґрунту, міграції токсичних компонентів шляхом інфільтрації в підземні і поверхневі води, особливо в весняний період, коли НЗП можуть потрапити до водних об'єктів разом із талими водами.

На безгосподарних складах НЗП області трапляються випадки грубого порушення вимог природоохоронного законодавства: викрадення пестицидів, розрізання металевих ємностей, в яких зберігаються НЗП, для здачі на металобрухт та висипання пестицидів на незахищену землю. Для вирішення зазначеної проблеми необхідно на законодавчому рівні прийняти порядок визначення власників НЗП при банкрутстві сільгосппідприємств та передбачити адміністративну відповідальність за його порушення.

Діючим природоохоронним законодавством не визначені терміни передачі відходів спеціалізованим підприємствам на утилізацію та видалення, обсяги утилізації відходів значно менші від обсягів їх утворення у календарному році, тому відбувається постійне накопичення відходів на території підприємств, в спеціально відведених місцях видалення, а їх передача багатьма підприємствами на утилізацію здійснюється через значний період часу з моменту утворення. Деякі відходи зовсім не утилізуються – фосфогіпс, нафтошлами, тверді побутові відходи.

Необхідно вирішити питання утилізації небезпечних відходів, що утворюються населенням: відпрацьованих акумуляторних батарей, масел та шин від експлуатації приватного автотранспорту, відпрацьованих

люмінесцентних ламп від освітлення житлових приміщень та ін. В населених пунктах області необхідно відкрити пункти прийому небезпечних відходів від населення з метою запобігання потрапляння їх на полігони побутових відходів та довкілля. Але для вирішення цієї проблеми необхідне відповідне нормативно-правове забезпечення.

Відходи також можна використовувати, як вторинну сировину. В Сумській області приймальні пункти вторинної сировини діють в містах Конотоп, Краснопілля, Кролевець, Ромни, Шостка та Суми.

ЭКОСИСТЕМНЫЕ УСЛУГИ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОДНО-БОЛОТНЫХ УГОДИЙ

Н.В. Дегтярь, аспирант кафедры теоретической и прикладной экономики

Сумский национальный аграрный университет, г. Сумы

Одними из наиболее важных экосистем, которые оказывают необходимые человечеству природные услуги, являются водно-болотные угодья (ВБУ). Международное политическое и научное сообщество пришло к выводу о необходимости учета экономической ценности экосистем и их услуг, как одного из основных ресурсов экономического развития. В Украине особенно ценные экосистемные услуги предоставляются ВБУ, которые имеют международное значение и защищаются «Конвенцией о водно-болотных угодьях», называемой также Рамсарской конвенцией.

В перечень водно-болотных угодий международного значения в Украине отнесено 33 ВБУ общей площадью 676251 га, а также предложены 23 ценных ВБУ как перспективные для внесения в Рамсарский список, общей площадью 211399 га [2].

За последние два десятилетия проблемы экосистемного управления и экономической оценки экосистемных услуг стали предметом многих исследований украинских и зарубежных ученых, а именно: экономистов, биологов, экологов, географов. Среди ученых-экономистов экосистемный подход к управлению хозяйственными механизмами, исследовали в своих трудах: Арестов С.В., Бишоп Дж., Бобылев С.Н., Веклич О.О., Данилов-Данильян В.И., Дейли Р., Закорко О., Замолодчиков Д.Г., Захаров В.М., Констанца Р., Котко А.А., Лукьянчиков Н.Н., Люри Д.И., Мельник Л.Г., Моткин Г.А., Михаленко П.В., Мишенин Е.В., Наумов А.А., Паджиола Р., Перелет Р. А., Потравный И.М., Риттер К., Рута Дж., Сотник И.Н., Якимчук А.Ю. и другие. Проблемы экосистемного управления ВБУ рассмотрены в работах К. Рубека, Д. Бласко, У.Иэдема, Г. Раства. В Украине эти аспекты исследуются учеными Института проблем рынка и экономико-экологических исследований НАНУ О.Е. Рубелем и В.Н. Степановым.

Однако, к сожалению, механизмы включения экосистемных услуг ВБУ в принятие управленческих решений на разных иерархических уровнях хозяйствования, а также методики комплексной экономической оценки и инвентаризации всего перечня экосистемных услуг ВБУ сегодня еще не разработаны.

Водно-болотные угодья, как известно, оказывают широкий перечень экосистемных услуг, бенефициарами которых являются не только жители близлежащих населенных пунктов, но и население соседних государств, в условиях расположения ВБУ в приграничных районах. Согласно оценкам ПРООН, экосистемы оказывают важнейшие услуги стоимостью от 21 трлн. долл. США до 72 трлн. долл. США в год - что сопоставимо с всемирным валовым национальным доходом за 2008 год, который составлял 58 трлн. долл. США. Водно-болотные угодья, половина которых была осушена за последнее столетие, что зачастую делалось в интересах сельского хозяйства, ежегодно оказывают услуги почти на 7 трлн. долл. США [8].

На сегодняшний день Украина принимает участие в развитии трансграничного сотрудничества в сфере интегрированного управления водно-болотными угодьями бассейна Дуная (Программа соседства Румыния-Украина, проект 2007/141-164), бассейна Днестра (Молдо-украинский проект «Трансграничное сотрудничество и устойчивое управление бассейном реки Днестр», поддержанный ОБСЕ и Европейской Экономической Комиссией ООН), бассейна Днепра (проект межправительственного соглашения между Беларусью, Российской Федерацией и Украиной о сотрудничестве в сфере управления и охраны водных ресурсов бассейна реки Днепр, разработанный в рамках Программы ПРООН-ГЭФ по экологическому оздоровлению бассейна Днепра) и других. В ближайшее время планируется создать белорусско-украинские трансграничные водно-болотные угодья международного значения. Среди них: объединение приграничных участков Ровненского природного заповедника, в частности, болотного массива «Переброды», и белорусского заказника «Ольманские болота». Перспективными для формирования трансграничных территорий являются водно-болотные массивы «Шацкие озера» и «Полесские болота», природоохранное сотрудничество вдоль Днепра и в зоне радиационного загрязнения между украинским государственным заказником «Чернобыльский специальный» и белорусским Полесским радиационно-экологическим заповедником [3,5-7].

Управление трансграничными ВБУ имеет ряд специфических особенностей: 1) являясь местами аккумуляции и транзита, эти угодья получают существенную часть энергии и материи из вышерасположенных и сопредельных участков и составляют с ними единое целое; 2) стратегия их охраны, сочетающая природоохранные мероприятия и активное управление экосистемами, должна охватывать не

только собственно ВБУ, но и сопредельные или вышерасположенные территории [1].

Территория Сумской области полностью находится в бассейне р.Днепр в пределах четырех его притоков первого порядка: р.Десна (45,5%), р.Сула (18,6%), р.Псел (23,4%) и р.Ворскла (12,5%). Также на территории Сумской области расположено одно трансграничное ВБУ международного значения «Пойма р. Десны», четыре ВБУ перспективных к внесению в Рамсарский список международных ВБУ: «Пойма р.Сула», «Вакаливское», «Пойма средней части р.Псел», «Пойма р.Ворскла» и одно трансграничное ВБУ «Болото Коровицкое» [2].

Экосистемные услуги, оказываемые этими ВБУ, вносят особый вклад в социально-экономическое развитие, как Сумской области, так и территорий граничащих с ней областей соседних государств. Например, водно-болотное угодье «Пойма р. Десна», которое внесено в Рамсарский список, оказывает экосистемные услуги по депонированию диоксида углерода, по нашим расчетам, общей стоимостью от 1812309,13 до 9061545,66 грн. в год (табл.1.).

Таблица 1. - Экосистемные услуги по депонированию диоксида углерода водно-болотным угодьем международного значения «Пойма р. Десна», 2011 г.

Экосистемные услуги	Диапазон стоимости экосистемных услуг по депонированию CO ₂ , грн. в год	
	От	До
Годовое депонирование CO ₂ болотами, в т.ч.:	18 235,29	91 176,46
низинными болотами	14 935,44	74 677,18
верховыми болотами	3 299,86	16 499,28
Годовое депонирование CO ₂ лесами, в т.ч.:	69 950,3	349 751,6
древостоем	62 322,6	311 612,9
твердолиственные	5 372,0	26 859,9
хвойные	22 145,8	110 729,0
мягколиственные	15 572,0	77 860,0
кустарники	19 232,8	96 164,0
лесной подстилкой	7 627,7	38 138,7
твердолиственные	340,0	1 700,1
хвойные	4 313,0	21 564,9
мягколиственные	707,7	3 538,5
кустарники	2 267,0	11 335,1
Годовое депонирование CO ₂ лугами, в т.ч.:	1 724 123,52	8 620 617,60
луговая растительность	1 328 140,80	6 640 704,00
почва под луговой растительностью	395 982,72	1 979 913,60
Всего:	1 812 309,13	9 061 545,66

Источник: Рассчитано автором.

Итак, Украина стоит перед вызовами модернизации принципов экосистемного управления. Такая модернизация может осуществляться только на основе привлечения Украины к международным тенденциям

включения экосистемных услуг водно-болотных угодий в механизмы экономического развития с учетом трансграничного их расположения. Из этого следует, что в Украине должны быть разработаны и приняты следующие организационно-экономические мероприятия: имплементация термина экосистемная услуга в законодательные и другие нормативно-правовые акты Украины; разработка и внедрение методических рекомендаций экономической оценки услуг различных экосистем (лесных, водных и др.) и разработка на их основе механизмов платежей за экосистемные услуги; проведение инвентаризации экосистемных услуг по их видам, регионам, бенефициарам, с учетом трансграничного расположения соответствующих экосистем; разработка и внедрение в практику бюджетного планирования платежей за экосистемные услуги.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Веселин Б. В. Управление природными ресурсами в национальных парках /□Дополнительные материалы к Стратегии управления национальными парками России. Выпуск 2. М.: Изд-во Центра охраны дикой природы, – 2001. – □77 с.
2. Водно-болотні угіддя України. Довідник /Під ред. Марушевського Г. Б., Жарук І. С. — К.: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2006. — 312 с.
3. Развитие трансграничного сотрудничества в сфере интегрированного управления водными ресурсами в еврорегионе "Нижний Дунай". Центр региональных исследований. - [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crs.org.ua/ru/5/archive/59.html>
4. Разумное использование водно-болотных угодий: Концептуальная основа разумного использования водно-болотных угодий. Руководства Рамсарской конвенции по разумному использованию водно-болотных угодий, 3-е издание, № 1. Секретариат Рамсарской Конвенции, Гланд, Швейцария. – 2007. – 34 с.
5. Резолюция Международной конференции по устойчивому управлению водно-болотными угодьями в трансграничном контексте. Минск. – 11-13 октября 2011 г. – 4 с.
6. Трансграничное диагностическое исследование бассейна р. Днестр. Проект ОБСЕ/ЕЭК ООН: Трансграничное сотрудничество и устойчивое управление бассейном реки Днестр. – 2005. - [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/eea/38321>
7. Трансграничные водно-болотные угодья России и Украины в долинах рек Десна и Снов /Под ред. Ю.П. Федотова. – Брянск. - 2010. - 84с.
8. United Nations Environment Programme. Новый доклад ЮНЕП. "Мертвая планета, живая планета: восстановление биоразнообразия и экосистем в целях устойчивого развития". – 2010. - [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unep.org/wed/2010/english/>

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

П.А. Денисенко,

Сумський державний університет, м.Суми

Інноваційний шлях розвитку світового господарства дає привід називати інтелектуалізацію господарської діяльності однією із головних тенденцій сучасності. [1] Виникає потреба у вимірі інтелектуальної складової інноваційно спрямованого розвитку як окремої організації чи виробничої системи, так і регіону чи країни в цілому.

Під інноваційно спрямованою інтелектуалізацією соціо-еколого-економічної системи ми пропонуємо розуміти цілеспрямований процес розширення масштабу утворення, накопичення, поширення і використання нових знань у функціонуванні соціо-еколого-економічної системи, що має на меті забезпечення її сталого розвитку шляхом підвищення ефективності використання наявних ресурсів. Для практичного наповнення цього поняття відповідними показниками регіонального рівня доцільно використати концепцію інтелектуального потенціалу регіону.

Вітчизняні дослідники [2] дають наступне визначення інтелектуальній складовій інноваційного потенціалу – можливості генерування та сприйняття ідей та задумок новацій та доведення їх до рівня нових технологій, конструкцій, організаційних та управлінських рішень. Виходячи з цього, ми пропонуємо розглядати структуру інтелектуальної складової інноваційного потенціалу у відповідності до структури інтелектуального капіталу (який можна вважати результатом реалізації вказаного потенціалу), що враховує як виникнення нових знань у системі, так і ступінь їх практичного впровадження. Згідно з наявних досліджень щодо підприємств та організацій, у структурі інтелектуального капіталу виділяються три основні блоки: «людський», «організаційний» (або «структурний») та «інтерфейсний» (або «споживчий») [3].

З метою визначення інтелектуальної складової інноваційного потенціалу регіону пропонуємо використовувати ті самі складові з наповненням регіональними показниками, а також додати структурний «блок екологічної спрямованості», що виокремлював би поширеність відповідних винаходів серед запатентованих та практично впроваджених (див. таблицю 1).

Серед наявних регіональних показників інтелектуальну складову інноваційного потенціалу можуть характеризувати наступні. Наприклад, у «людський» структурний блок показників можна включити кількість науковців на 10000 населення, а також частку кандидатів та докторів серед них для якісної характеристики. Окрім того, освітній аспект економіки регіону можна представити кількістю випускників професійно-технічних училищ та вузів в окремому році на 10000 населення (або ж його відповідної вікової групи). Інтелектуально-інноваційну спрямованість молодих професіоналів також можна визначити питомою вагою прийнятих в аспірантуру серед випускників вузів в окремому році чи за певний період.

Таблиця 1 – Порівняння структурних блоків інтелектуального капіталу підприємства з інтелектуальною складовою інноваційного потенціалу регіону.

Структурний блок	Інтелектуальний капітал підприємства	Інтелектуальна складова інноваційного потенціалу регіону
Людський	знання, навички, досвід творчі здібності, моральні цінності, культура праці та ін.	Кількісна та якісна характеристика професійних кадрів здіяяних в економіці регіону та зокрема в інтелектуально- інноваційній сфері.
Організаційний (структурний)	патенти, ліцензії, ноу-хау, організаційна структура	Результати інтелектуально- інноваційної діяльності.
Інтерфейсний (споживчий)	зв'язки з економічними контрагентами (постачальниками, споживачами, посередниками, кредитно- фінансовими установами, органами влади та ін.)	Впровадження результатів інтелектуально- інноваційної діяльності в економіці регіону
Екологічної спрямованості		Поширеність екологічно спрямованих винаходів, впроваджених технологічних процесів, інноваційних проєктів, та ін..

«Організаційний» (або «структурний») блок потенціалу має відображати можливості реалізації інтелектуальних задумів у формі конкретних патентів чи реалізованих інтелектуально-інноваційних проєктів. Тут інформативною є кількість отриманих патентів на одного науковця, а також питома вага патентів інших країн у загальній кількості отриманих патентів для певної якісної характеристики світового сприйняття інноваційної діяльності в регіоні. В цьому ж блоці для оцінки ефективності інтелектуально інноваційної діяльності в рамках реалізації наукових проєктів пропонуємо наступний показник (формула 1)

$$ЕПД_i = \frac{ОД_i / Наук_i}{ВРП_i / Нас_i}, \quad (1)$$

де ЕПД – ефективність інтелектуально інноваційної діяльності; $ОД_i / Наук_i$ - об'єму досліджень, що приходиться на одного науковця, задіяного в економіці регіону в певний період, тис.грн.; $ВРП_i / Нас_i$ - валовий регіональний продукт на душу населення, тис.грн.

«Інтерфейсний (або «споживчий») блок на рівні регіону відображає впровадження результатів інтелектуальної діяльності та попит на них. Серед показників можна виділити питому вагу інноваційної продукції в об'ємі промислової, питому вагу експорту в інноваційній продукції, кількість впроваджених патентів, що приходиться на одного науковця в регіоні, відсоток підприємств, які впроваджували інновації, а також окремих індикатор фінансування (формула 2).

$$ІФП_i = \frac{B_i + П_i + ІД_i}{ВІД_i}, \quad (2)$$

де $ІФП_i$ – індекс фінансування інноваційної діяльності; B_i - фінансування з бюджету, тис грн.; $П_i$ – фінансування за кошти іноземних замовників, тис грн.; $ІД_i$ – фінансування з інших джерел (окрім власних коштів), тис грн.; $ВІД_i$ - сума витрат на інноваційну діяльність (включаючи власні кошти), тис грн..

Додатково та окремо пропонуємо виділяти «блок екологічної спрямованості» інтелектуально-інноваційної діяльності в регіоні. Серед показників тут можна назвати питому вагу підприємств, які впроваджують ресурсозберігаючі та маловідходні технологічні процеси, чи питому вагу таких процесів в загальній кількості впроваджених, а також рівень використання вторинної сировини та вторинних горючих та теплових енергоресурсів, %.

Враховуючи міжнародний досвід, що акцентує увагу на ефективність залучення місцевих природних ресурсів до регіональної виробничої системи, пропонуємо також використати такий показник як продуктивність однієї тони умовного палива (формула 3).

$$ПрУП_i = \frac{ВРП_i}{СУП_i}, \quad (2)$$

де $ПрУП_i$ - продуктивність однієї тони умовного палива, грн. $ВРП_i$; $ВРП_i$ – валовий регіональний продукт, грн.; $СУП_i$ – об'єм спожитого умовного палива, т.

Аналогічними показниками зі спеціальними умовними одиницями виміру можуть виступити природоємність та енергоємність однієї гривні $ВРП_i$. Додатково та опосередковано екологічно спрямований вплив

інновацій на соціо-еколого-економічну систему регіону дозволяють простежити такі показники як питома вага оборотної води в загальному об'ємі використаної на виробничі потреби; питома вага скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти у загальному обсязі скидання зворотних вод; питома вага лісовідновлення та рекультивації земель та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грішнова О.А. Інтелектуалізація праці – визначальна ознака постіндустріального суспільства // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Зб. наук. праць Приазов. держ. техн. ун-ту. – Маріуполь, 2009. – С. 147–150;
2. Экономический потенциал административных и производственных систем [А.М. Телиженко, А.Ю. Жулавский, В.Н. Кислый и др.] / Под общ. ред. проф. О.Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД Университетская книга, 2006. – 973 с.;
3. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент : Підручник. – Суми : ВТД —Університетська книга, 2010. – 334 с.

ВНУТРІШНІ ЗВ'ЯЗКИ В РАМКАХ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

О.В. Дмитренко, аспірант, С.В. Глівенко, к.е.н., доцент
Сумський державний університет

Система екологічного менеджменту (СЕМ), що створена та функціонує у відповідності до ДСТУ ISO 14001 – це частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, діяльність по плануванню, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для формування, здійснення, аналізу й актуалізації екологічної політики

Тому важливу роль у функціонуванні екологічного менеджменту відіграє наявність внутрішньої взаємодії між різними ієрархічними та функціональними рівнями підприємства. Відповідальність за процес забезпечення внутрішніх зв'язків в рамках екологічного менеджменту несе керівник підприємства.

Наявність внутрішніх зв'язків обумовлює виконання в межах підприємства принципу Плануй – Роби – Контролюй – Змінюй (PDCA), який лежить в основі всіх систем управління підприємством, що базуються на стандартах серії ISO.

Зв'язок та координація внутрішньої взаємодії в сфері екологічного менеджменту направлена на:

- підтвердження зобов'язань керівництва щодо охорони навколишнього середовища;
- висвітлення проблем щодо екологічних аспектів діяльності підприємства;
- підвищення свідомості працівників щодо екологічної політики, цілей та завдань підприємства;

- належне інформування внутрішніх зацікавлених сторін та відповідних підрозділів підприємства щодо функціонування СЕМ та екологічних показників виробництва.

Так на ПАТ «Сумихімпром», відповідно до настанови з охорони навколишнього середовища НОНС 00-2005, механізм забезпечення зв'язків та координації внутрішньої взаємодії в рамках СЕМ реалізується наступним чином (рисунок 1):

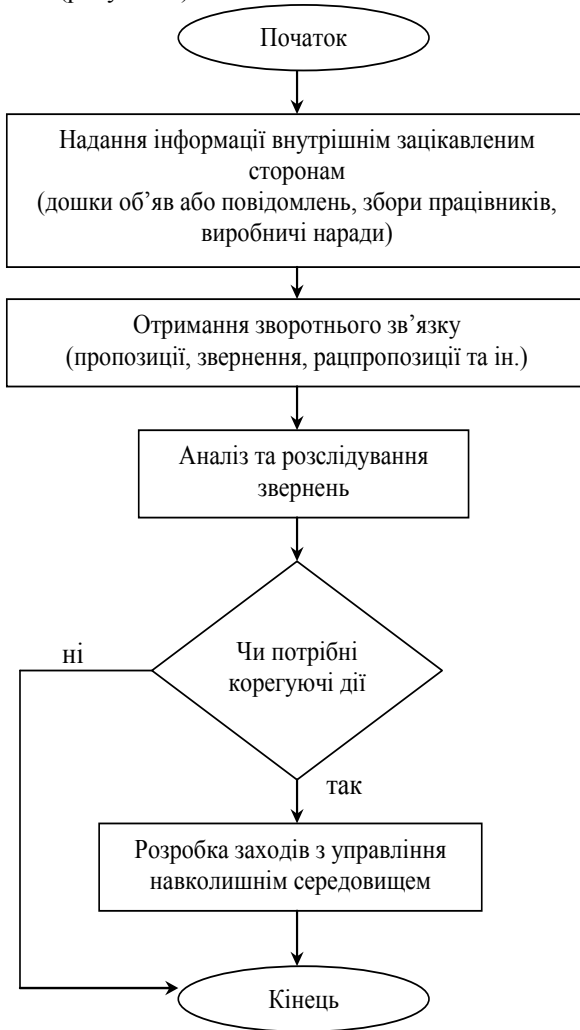

Рисунок 1 – Схема реалізації внутрішніх зв'язків на підприємстві

1. Зв'язки між різними ієрархічними та функціональними рівнями в рамках системи екологічного менеджменту підприємства встановлюються та визначаються в положеннях про підрозділи і відповідних внутрішніх стандартах підприємства (СТП). Документальним підтвердженням дієвості внутрішнього зв'язку в рамках СЕМ є інформаційні документи (протоколи, акти, записи та ін.).

2. Інформування відповідних посадових осіб та підрозділів про результати аналізу ефективності СЕМ та результати внутрішніх перевірок функціонування СЕМ проводиться за допомогою службових записок, наказів, розпоряджень, актів, звітів невідповідності та ін., згідно розроблених СТП.

3. Інформування та взаємодія з зовнішніми зацікавленими сторонами проводиться за допомогою листів, звернень, актів, сертифікатів, паспортів та ін., згідно розроблених СТП.

4. Начальники виробничих підрозділів, відділів та служб, а також особа, що визначена керівництвом як відповідальна за функціонування СЕМ, забезпечують доступ працівників до інформації щодо суттєвих екологічних аспектів, екологічної політики, цілей та завдань, результатів оцінки екологічних показників та перевірок СЕМ підприємства шляхом дошки об'яв, повідомлень, зборів працівників, виробничих нарад тощо.

5. Зворотній зв'язок з працівниками забезпечується за допомогою скриньок пропозицій, рацпропозицій, звернень до посадових осіб що несуть відповідальність в рамках СЕМ.

6. Начальники виробничих підрозділів, відділів та служб, а також особа, що визначена керівництвом як відповідальна за функціонування СЕМ, аналізують звернення працівників та інших зацікавлених внутрішніх сторін, проводять аналіз звернень та, за необхідності, включають їх до проекту заходів з управління навколишнім середовищем.

7. Мотивація активної участі працівників в СЕМ підприємства здійснюється за рахунок матеріального заохочення (премії) шляхом додавання підвищуючого коефіцієнту до базового коефіцієнту якості праці згідно діючих СТП.

Із зазначеного видно, що внутрішні зв'язки відіграють важливу роль у функціонуванні екологічного менеджменту на підприємстві та забезпечують виконання в межах підприємства принципу Плануй – Роби – Контролюй – Змінюй (PDCA), що дозволяє постійно вдосконалювати СЕМ та реалізовувати заходи з управління навколишнім середовищем.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Екологічний менеджмент: Зб. наук. пр. / За ред. В.А. Гайченка. – К.: МАУП, 2006. – 266с.
2. Кислий В.Н., Лапин Е.В., Трофименко Н.А. Экологизация управления предприятием: Монография. – Сумы: ВТД «Университетская книга», 2002. – 232 [8] с.
3. Природоохранная работа на промышленном предприятии / О.Ф. Балацкий, А.Ю. Жулавский, Н.И. Малышко, В.Н. Скомороха. – К.: Техніка, 1986. – 133 с.
4. Настанова з охорони навколишнього середовища ПАТ «Сумхімпром» НОНС 00-2005.

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ

О.В. Дмитренко, аспірант, С.В. Глівенко, к.е.н., доцент

Сумський державний університет

Екологічний менеджмент є частиною загальної системи менеджменту підприємства, що включає організаційну структуру, діяльність по плануванню, обов'язки, відповідальність, методи, методики, процеси і ресурси для формування, здійснення, аналізу й актуалізації екологічної діяльності та екологічної політики підприємства.

При визначенні своїх екологічних цілей та задач підприємство повинно забезпечити облік суттєвих екологічних аспектів, саме тому важливого значення набуває порядок визначення та оцінки екологічних та суттєвих екологічних аспектів. Слід зазначити, що підприємство повинно визначити тільки ті екологічні аспекти, котрі може контролювати та регулювати

Відповідно до ДСТУ ISO 14001:

екологічний аспект – це елемент діяльності, продукції або послуг організації, що може взаємодіяти з навколишнім середовищем;

суттєвий екологічний аспект - це екологічний аспект, що має або може мати значний вплив на навколишнє середовище.

Загальне керівництво процесом визначення та оцінки екологічних аспектів виробництва виконує особа, яка відповідальна за функціонування екологічного менеджменту на підприємстві.

Розглянемо яким чином реалізується процес визначення та оцінки екологічних аспектів на одному з найпотужніших підприємств хімічної промисловості ПАТ «Сумхімпром», відповідно до настанови з охорони навколишнього середовища НОНС 00-2005.

Процес визначення та оцінки екологічних аспектів (рисунок 1) проводиться при впровадженні екологічного менеджменту і поновлюється раз на 5 років, а також при впровадженні нового виду продукції та/або технології.

Розпорядженням або наказом по підприємству створюється комісія у складі представників відділу охорони навколишнього середовища та виробничих підрозділів по визначенню та оцінці екологічних аспектів. Комісію очолює особа відповідальна за функціонування екологічного менеджменту на підприємстві.

Комісія повинна визначити екологічні аспекти, їхній вплив на навколишнє середовище, визначити реципієнтів, нормативно-правове регулювання та існуючі засоби контролю і методи визначення екологічних аспектів.

Рисунок 1. - Процес визначення та оцінки екологічних аспектів

Екологічні аспекти повинні поширюватись на:

- всі викиди до атмосферного повітря;
- скиди стічних вод;
- утворення відходів виробництва;
- використання сировини, допоміжних матеріалів й упаковки;
- надання послуг сторонніми;
- використання енергоресурсів;
- фізичне забруднення навколишнього середовища: шум, вібрація, радіаційне забруднення, електромагнітне випромінювання, теплове забруднення тощо.

Визначення екологічних аспектів повинно виконуватись для наступних умов роботи:

- звичайного режиму роботи;
- особливих робочих умов (пуск та зупинка устаткування, наладка технологічного процесу);
- аварійних ситуацій, нещасних випадків і виробничих неполадок.

При визначенні екологічних аспектів члени комісії спираються на:

- нормативно-правові та нормативні вимоги до продукції та діяльності підприємства;
- опис продукції та її використання за призначенням;
- опис сировини, допоміжних матеріалів, упаковки та ресурсів;
- опис побічних продуктів, викидів, скидів й відходів;
- результати розслідування аварій, що мали місце, нещасних випадків та виробничих неполадок;
- думки зацікавлених сторін.

По результатам роботи комісії створюється перелік екологічних аспектів, який затверджується керівником підприємства.

Для визначення суттєвих екологічних аспектів проводиться оцінка всіх можливих екологічних аспектів.

Оцінка екологічних аспектів включає в себе визначення серйозності наслідків від впливу на навколишнє середовище екологічного аспекту та ймовірності його виникнення.

Серйозність наслідків оцінюється за наступними показниками:

- нормативний контроль екологічних аспектів;
- тривалість впливу на навколишнє середовище;
- чутливість реципієнтів;
- тривалість наслідків від екологічного аспекту;
- кількість;
- увага зацікавлених сторін до екологічного аспекту;
- фінансові витрати, що пов'язані з екологічними аспектами.

Кожному показнику серйозності наслідків надаються бали у відповідності з таблицею 1.

Таблиця 1 – Показники серйозності наслідків

Фактор серйозності	Бали				
	1	2	3	4	5
Нормативний контроль	Норми не існують	Правила підприємства	Галузеві норми	Вимоги місцевих влад	Суворе державне регулювання
Тривалість впливу	Короткочасна	Коротка (до 1 року)	Середня (до 5 років)	Тривала (до 10 років)	Постійна (більш 10 років)
Чутливість реципієнтів	Мінімальна (промислова зона)	Змішана (торгівельно-промислова зона)	Змішана (промислово – селітебна зона)	Підвищена (селітебна, рекреаційна зони)	Чутлива (цінні екосистеми)
Тривалість наслідків	Незначна	Природно відновлюється за короткий час	Природно відновлюється за певний час	Необхідні заходи з відновлення	Практично не відновлюється
Кількість	Незначна (до 1 л)	Мала (до 100 л)	Середня (до 1 м ³)	Велика (до 10 м ³)	Дуже велика (більш 10 м ³)
Увага зацікавлених сторін	Відділ охорони природи, учасники інциденту	Все підприємство	Місцеві представники	Місцеві ЗМІ	Національні ЗМІ
Фінансові витрати	Незначні (до 10 тис. грн.)	Малі (до 100 тис. грн.)	Середні (до 1 млн. грн.)	Високі (до 5 млн. грн.)	Дуже високі (більше 5 млн.)

Повний рівень серйозності наслідків визначається як середнє арифметичне суми балів показників серйозності наслідків.

Для кожного екологічного аспекту визначається ймовірність його виникнення у відповідності з умовами роботи (звичайного режиму роботи, особливих умов роботи, аварійної ситуації) згідно Таблиці 2.

Таблиця 2 – Показники ймовірності

Ймовірність	Часова шкала	Бал
Напевно	Протягом 3 місяців	5
Висока ймовірність	За 1 рік	4
Можливо	За 5 років	3
Низька ймовірність	За 10 років	2
Навряд	Більш ніж за 10 років	1

Оцінка екологічного аспекту є добуток повного рівня серйозності наслідків на ймовірність виникнення екологічного аспекту.

Екологічні аспекти з оцінкою, що дорівнює або більшою 6 (шести),

приймаються як суттєві екологічні аспекти і заносяться до реєстру суттєвих екологічних аспектів.

Таким чином з зазначеного видно, що визначення й оцінка екологічних та суттєвих екологічних аспектів є важливим етапом впровадження і функціонування екологічного менеджменту на підприємстві. Окрім того суттєві екологічні аспекти є основою для формування екологічних цілей та задач підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ДСТУ ISO 14001-2006 СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО КЕРУВАННЯ. Вимоги та настанови щодо застосування
2. Настанова з охорони навколишнього середовища ПАТ «Сумихімпром» НОНС 00-2005
3. Природоохранный работа на промышленном предприятии / О.Ф. Балацкий, А.Ю. Жулавский, Н.И. Мальшко, В.Н. Скомороха. – К.: Техніка, 1986. – 133 с.
4. Кислый В.Н., Лапин Е.В., Трофименко Н.А. Экологизация управления предприятием: Монография. – Сумы: ВТД «Университетская книга», 2002. – 232 [8] с.

ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ВІДНОВЛЕННЯ ЗАБРУДНЕНИХ ҐРУНТІВ

О.І. Дребот, к.е.н.,

Т.О. Кисельова, аспірант

Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

Україна є державою, у якій широко розвинутий аграрний сектор виробництва. Виробництво сільськогосподарської продукції передбачає застосування мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин від хвороб, шкідників та бур'янів, впровадження спеціалізованих сівозмін та різних систем обробітку ґрунту, меліорації земель тощо. Тому в минулому майже в кожному колективному господарстві України знаходився склад агрохімікатів, де серед різноманітних хімічних речовин зберігалась велика кількість стійких хлорорганічних пестицидів. Як відомо, навколо кожного складу виділяється санітарно-захисна зона, в межах якої проводиться перевантаження та підготовка до застосування хімічних засобів. Наслідком довготривалої, безконтрольної експлуатації зазначених зон є забруднення ґрунтів цих зон токсичними речовинами різного роду, в тому числі і стійкими хлорорганічними пестицидами. Концентрації пестицидів у цих ґрунтах подекуди в десятки, а то й в сотні разів перевищують граничнодопустимі концентрації. Забруднений ґрунт, в свою чергу, є безпосереднім джерелом забруднення прилеглих територій та ґрунтових вод стійкими токсичними органічними сполуками шляхом водної та повітряної міграції, а також внаслідок ерозійних процесів та перенесення мігруючими видами.

Такі країни, як США, Німеччина, Японія, Великобританія почали розв'язувати питання ліквідації відходів та відновлення забруднених ґрунтів ще на початку 80-х років. Для очищення ґрунтів забруднених

територій у світі використовуються найрізноманітніші методи. Існують фізичні, хімічні та біологічні методи відновлення забруднених стійкими пестицидами ґрунтів (Дж. Ввайт, Л. Нейман, Н. Вербрюген, П. Кулаков, Л. Моклячук, С. Мельничук). Але для практичного впровадження цих методів в Україні необхідно розробити наукові еколого-економічні основи оцінки заходів відновлення ґрунтів в залежності від ступеня їх забруднення.

Ми пропонуємо розробити економіко-математичну модель, яка б враховувала основні екологічні фактори. Побудована модель надасть нам змогу вибрати оптимальні методи відновлення ґрунтів (екологічно безпечні та економічно вигідні). Застосування економіко-математичної моделі дасть можливість обрати відповідні методи у випадках конкретних забруднених ділянок, екологічну оцінку забруднення ґрунтів яких проведено в Інституті агроекології і природокористування (Табл.1).

Таблиця 1 - Ступінь забруднення ґрунтів санітарних зон складів отрутохімікатів хлорорганічними сполуками, мінімальний/максимальний, мкг/кг

Місцезнаходження складу	Тип ґрунту	Вміст		
		ДДТ	ГХЦГ	ПХД
Київська обл., Васильківський р-н, с. Калинівка	дерново-середньо- підзолистий супіщаний	<u>16,6±1,0</u>	<u>7,3±0,5</u>	<u>0</u>
		647,0±25	826,0±24,2	
Хмельницька обл., Старокостянтинівський р-н, с. Самчики	чорнозем опідзолений	<u>21,4±5,1</u>	<u>0,6±0,1</u>	<u>0</u>
		1857,9±27,1	2030,6±60,2	
Вінницька обл., дослідне господарство „Бохоницьке”	сірий лісовий	<u>3,1±0,2</u>	<u>0,3±0,1</u>	<u>0</u>
		171,0±3,3	17,0±0,8	
Донецька обл., с. Піски	чорнозем звичайний	<u>2,0±0,3</u>	<u>0,9±0,2</u>	<u>43,9±11,6</u>
		58,1±4,3	16,8±4,2	286,0±33,5
Біосферний заповідник „Асканія-Нова”	темно-каштановий	<u>52,8±4,3</u>	<u>15,8±0,9</u>	<u>0</u>
		1646,5±91,1	1615,5±27,5	692.2±54,6
Херсонська обл., Стационарний польовий дослід ІЗ Південного регіону	темно-каштановий	<u>24,3±1,0</u>	<u>12,3±1,2</u>	<u>25,2±7,8</u>
		234,7±12,1	89,1±7,5	210,9±65,5
Чернівецька обл. Сокирянський р-н, с.Романківці	ясно-сірий опідзолений	<u>140,0±2,1</u>	<u>16,4±2,1</u>	<u>0</u>
		550,0±31,0	405,0±21,7	
ГДК/ОДК у ґрунті:		100	100	60

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Legendre P., Legendre L. Numerical Ecology – Amsterdam: Elsevier Science B.V., 1998, — 853 p.
2. Моклячук Л.І. Моніторинг забруднення ґрунтів Степової зони України стійкими органічними забруднювачами – поліхлорованими дифенілами //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2003. –Т.1. –Вип. 3(23).– С.127–133.
3. Моклячук Л.І. Оцінка забруднених ґрунтів за критеріями екоотоксичності //Агроекологічний журнал. – 2007. – №3. – С. 67-71.
4. Моклячук Л.І., Андрієнко Г.Г., Городиська І.М., Слободенюк О.А. Кризовий моніторинг дерново-підзолистих ґрунтів, забруднених залишковими кількостями пестицидів //Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2005.– Т.4(23). – С.203–207.

RECRUITMENT AND CAREER MANAGEMENT

Etongwe O.Y. Eric, student, AM-71

Hannah Shvindina, Ph.D.

Sumy State University

Growth and profitability are permanently engraved in each strategic plan to describe its performance potential. Without growth in turnover to create value and profitability without pay for the capital investment, no salvation.

Source stage in the process of personnel management - recruitment and selection. In order to hire the workers, manager needs to know in detail what tasks they will perform and what the individual and social characteristics of these works. This knowledge is obtained through the analysis of future work, which is the cornerstone of Personnel Management. Below is a process of recruitment and selection.

Analysis of future work involves three steps:

- content-analysis work;
- description of the nature of work (job description);
- requirements for personnel, and sources of the search.

A content analysis of the work - this is a process of systematic and detailed study of the content. There are various methods for conducting such an analysis:

- 1) simple observation (if the work is monotonous and drab);
- 2) information direct perpetrators or their superiors (possibly an exaggeration of importance);
- 3) with control issues, including:
  - 1: Points of accountability.
    - responsible for his subordinates;
    - responsibility for equipment, materials and tools.
    - financial responsibility.
  - 2: Working relationship.
    - relationships with colleagues;
    - relationship with the head;

- relationships with employees of other departments;
- relationships with customers;
- relationships with subordinates.

3. Requirements for work.

- the desired performance level;
- required skills and experience
- the required analytical skills;
- required physical characteristics and health status;
- required level of motivation.

4. Labour conditions.

- physical conditions and environment;
- social conditions and the working group;
- economic conditions, including payment.

5. The verification of the work.

- verification of the performer;
- verification of the head.

There are two possible sources of recruitment: internal (employees) and external (from outsiders).

To achieve its performance goals, the company must constantly adapt its organization, review its "process" of production, distribution channels, look for new suppliers, meet the specifications of its customers increasingly stringent and binding , outsource while retaining control of the quality of its products, develop its business, focusing on its core business or diversify, according to the time.

The economic crisis and the internationalization of competition have profoundly changed in recent years the employment landscape. Modern companies are more familiar with their human resources needs; they have "clarified" what they expected from an employee or a part. The qualification is of course crucial in obtaining a job or position. But business leaders are also seeking profiles. Some grades have become critical to integrate into the world of business.

The question of the definition of the position or job description arises when managers assign a task to an employee, provide instructions or check whether a job ran. The job definition is to determine the characteristics of formal and informal tasks that will be performed by employees, including interpersonal relationships, that is expected of them, and interdependencies created by the task execution with other persons, located inside or outside of the organized action. The ideal is to ensure that work to effectively use the skills and abilities of employees within the constraints of the organization, namely the provision of continuously improved products and services always effective. This ideal is often not feasible, but some studies indicate that substantial improvements are possible in the triangular relationship between the employee,

his work and organization. These improvements benefit the entire employee, the organization and the consumer.

A career is a permanent compromise between the needs of the business and the aspirations of the individuals in that entity. Changing relationships between the employee and employer led him to deploy ingenuity to identify most promising careers, attract them to their team, motivate them so they can give their best performance while this in order to bring satisfaction to both the employee and the company. To achieve this couple "win-win", we need to incorporate a human dimension to the company, taking better account of the concerns of employees. This necessarily involves the successful integration of new recruits, the appreciation of employees correlated with the development of an appraisal system within the company (including high mobility, outsourcing).

АНАЛІЗ ВПЛИВУ РЕЗУЛЬТАТІВ БУДІВНИЦТВА НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

К.Ю. Зубко, В.О. Лук'янихін, к.е.н., доцент
Сумський державний університет, м. Суми

Будівництво - галузь народного господарства, що забезпечує зведення та реконструкцію житлових, громадських і виробничих будівель і споруд, створює базу для розвитку всіх галузей народного господарства [1, с.356]. Воно базується на будівельній індустрії, яка є сукупністю підприємств і організацій та здійснюється в навколишньому природному середовищі, взаємодіє з ним і негативно на нього впливає. Початок третього тисячоліття знаменується завершенням формування світової ринкової економіки і водночас глобальним загостренням техно - економічних і екологічних проблем діяльності суспільства. Людство змушене перейти до ресурсозберігаючого виробництва і керуватися екологічними пріоритетами у взаємодії з природним середовищем.

Завдання та конструктивні програмні дії з охорони навколишнього середовища є невід'ємною складовою проектних робіт, починаючи від генеральної схеми розселення в масштабі країни, області, міста і закінчуючи проектами детального планування окремих елементів міста, реконструкції будівель і споруд. Це вимагає від містобудівника глибоких знань взаємозв'язків між об'єктами що проектуються, їхньої функціонально-просторової структури та екологічної ситуації, яка складається на території цих об'єктів.

Таким чином, еколого-економічні аспекти будівництва та архітектури стають актуальними і вимагають стратегічного бачення і врахування екологічного стану у всіх елементах міської екосистеми. Щоб не допустити руйнування навколишнього природного середовища, зберегти

біологічне розмаїття і забезпечити пріоритет екології в усіх видах будівельної діяльності.

Будівництво починається з відчуження земель, розчищення територій, зрізання рослинного шару і проведення земляних робіт. Площа земель, яка може бути використана для потреб сільського господарства, обмежена і практично вичерпана. При освоєнні будівельних майданчиків руйнується родючий шар ґрунту і рослинний покрив, відбуваються докорінні руйнування біогеоценозів.

Верхній родючий шар ґрунту руйнується і на територіях, які використовуються тимчасово. На жаль, вимоги СНП про збереження ґрунту відносяться тільки до сільськогосподарських угідь (вони рекультивуються), тому що збереження ґрунту підвищує вартість будівництва. Отже, при благоустрої території замість знищеного шару завозиться ґрунт із угідь. У результаті земляних робіт розробляються мільярди кубічних метрів ґрунту за рік. Більша частина розробленого ґрунту йде у відвали. Розробка і перевезення ведуть до забруднення повітря пилом, токсичними вихлопами газів будівельних, дорожніх машин і транспорту. Відвали вивезеного ґрунту змінюють природний ландшафт, морфологію ділянок земної поверхні, сприяють ерозії тощо. Все це створює несприятливі умови для життя людей.

На довкілля впливають також самі будівельні матеріали (радіоактивність, токсичність, пилоутворення), які використовуються в будівництві; будівельні машини і транспорт; організація і культура виробництва (руйнування ґрунтового шару тимчасовими під'їзними шляхами, токсичні викиди машин і транспорту, шум, вібрація, електромагнітні поля).

Крім того будівництво супроводжується великим обсягом будівельних відходів. Разом зі сміттям щорічно в будівництві втрачається більше 1 млн. т металу, 30% скла, до 15% цементу, до 17% цегли перетворюється на бій та йде у відходи, а 40% цеглин мають ті чи інші пошкодження. За рік на звалища викидається до 2 млн. тонн асфальтобетону, який містить до 120 тис. т бітуму, а також пісок, гравій, інші матеріали [2]. Одні відходи вивозять на розміщені довкола міста звалища, частину спалюють на будівництві або на звалищах, частину закопують, що негативно впливає на ґрунт, повітряне середовище, водойми.

Роботи на майданчиках з будівництва різних об'єктів негативно відбиваються на стані навколишнього середовища. Ступінь впливу залежить від виду матеріалів, які використовуються, від технології зведення об'єкта, технологічного оснащення будівельного виробництва, типу і якості машин, механізмів і транспортних засобів, типів і потужності двигунів, організації технологічних процесів.

Будівельні машини та обладнання - основа будь-якого технологічного процесу зведення будівель, споруд, автомобільних шляхів, аеродромів тощо. Вони виконують роботи, взаємодіють з навколишнім середовищем і

негативно впливають на повітряне середовище, ґрунт, біосферу, поверхню, ґрунтові води тощо.

До негативних впливів будівельних машин на навколишнє середовище відносяться:

1. Викиди відпрацьованих газів, компоненти яких у залежності від стану відносяться до різних класів небезпеки.

2. У зоні будівництва розміщуються майданчики для зберігання матеріалів, будівельно-шляхових машин і обладнання (БШМіО), іноді паливно-мастильних матеріалів.

3. У процесі роботи трапляється витікання паливно-мастильних матеріалів через несправність БШМіО, недбалість, недисциплінованість і незнання робітників.

4. При русі будівельних машин руйнується шар ґрунту, який практично не відновлюється.

5. Шар ґрунту з будівельних майданчиків, розподільчих смуг тощо вносився з потоками дощових і талих вод.

6. Влаштовуються стоянки, зупинки, майданчики, з'їзди біля водотоків, скидаються забруднені води, сміття у межах водоохоронних зон.

7. БШМіО чинять на довкілля фізичний вплив, створюють вібрацію, шум, електромагнітні поля.

Для зменшення негативного впливу будівництва на довкілля можливі такі заходи:

- раціональне використання земель, розміщення будівельних майданчиків за межами смуг охоронних зон, рекультивация земель;
- зрізання, зберігання, відновлення ґрунту;
- заборонити забруднення ґрунту аерозольними, рідкими, твердими токсичними речовинами (паливно-мастильними матеріалами, робочими водами, будсміттям);
- заборонити забруднення паливно-мастильними матеріалами, будівельним сміттям водотоків при будівництві автомобільних шляхів, мостових переходів, набережних тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Енциклопедія Сучасної України : [Ред. І. М. Дзюба]. – К. 2001 – Т. 3 Біо - Бя. – 2004. – 696 с.

2.Проведенный экономикоэкологический анализ организации ООО «Эстарс» [Электронный ресурс]: http://www.estarss.ru/page_pid_11_lang_1.aspx/provedennii-ekonomikoekologicheskii-analiz-organizacii7

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЕЛЕМЕНТ РИНКОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Л.А. Ільків, к.е.н

Національний університет біоресурсів і природокористування України

До недавнього часу організація, планування і програмування природоохоронної діяльності здійснювались виключно шляхом розробки комплексних програм та різноманітних планів.

Все більш очевидною стає необхідність пошуку нових шляхів та підходів до вирішення екологічних проблем виробництва. Основним з таких шляхів в світі загально визнаний екологічний менеджмент.

Проблеми розвитку екологічного менеджменту є об'єктом досліджень і публікацій відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: Білявського Г.О., Ігнатова В.Г., Кокіна А.В., Кривошеїна Д.А., Саталкіна Ю.М., Шевчука В.Я., та ін. Проте, на нашу думку, впровадження та розвиток систем екологічного менеджменту потребує постійних досліджень та наукового обґрунтування.

Метою даного дослідження є визначення ролі екологічного менеджменту як елемента ринкового управління для забезпечення сталого розвитку, що сприятиме вдосконаленню якості навколишнього природного середовища.

В деяких літературних джерелах (у тому числі, в перекладах документів ISO 14000) термін "екологічний менеджмент" замінений "управлінням якістю навколишнього середовища", а в деяких випадках – "екологічним управлінням".

На сьогодні в Україні сертифіковано 55 систем екологічного менеджменту [1].

Взагалі, екологічний менеджмент – це частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, діяльність із планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для розробки, здійснення й аналізу екологічної політики [2].

Впровадження системи екологічного менеджменту дає підприємству ряд переваг [3]:

- цілеспрямоване зменшення обсягів матеріальних та енергетичних ресурсів, що споживаються, відходів виробництва і, відповідно, розмірів платежів за них;
- зменшення захворювань та впливу на генофонд;
- зменшення ризику відповідальності за забруднення;
- формування довіри населення до підприємства;
- врегулювання відносин з громадськістю, місцевою владою та підвищення іміджу підприємства;

- залучення інвестицій;
- підвищення авторитету серед кредитних організацій.

Систему екологічного менеджменту розглядають як дієву складову регулювання процесу забруднення за умови, коли відповідальність і партнерство є головними факторами в охороні довкілля.

Зарубіжний досвід наукових і практичних досліджень свідчить, що розв'язання проблеми поліпшення якості навколишнього середовища передусім пов'язане з розвитком системної структури й розширенням функцій екологічного менеджменту в матеріальному виробництві. Структура системи екологічного менеджменту відповідно до міжнародних стандартів ISO 14000 та ISO 14001 за сучасних умов має стати невід'ємною ланкою в управлінні цим виробництвом, спрямованим на поліпшення еколого-економічних показників підприємств [4].

Реалії застосування екологічного менеджменту в Україні свідчать про те, що чинна система економічних регуляторів поки не здатна спонукати природокористувачів до впровадження екологічних технологій, економічні інструменти відіграють роль фіскальних платежів, а функціонування еколого-економічних регуляторів виступає як засіб нагромадження фінансових ресурсів у владних структурах.

Організація і реалізація екологічного менеджменту в АПК є надзвичайно актуальним завданням загальнодержавного значення. Адже в національному агропромисловому комплексі використовується величезна кількість природних ресурсів і його вплив охоплює більше половини території України. Такий вплив є здебільшого негативним, тому що розвиток сільського господарства України базувався на активній хімізації, масових меліораціях, недооцінюванні екологічного фактору.

Вважаємо, що для успішного впровадження та функціонування екологічний менеджмент має базуватися на таких положеннях нової екологічної політики:

- необхідності розробки і поетапної реалізації довгострокової екологічної політики;
- усвідомлення того, що пріоритетним завданням держави є досягнення екологічної політики.

На основі узагальнення результатів дослідження можна зробити висновок, що екологічний менеджмент є важливим елементом ринкового управління для досягнення сталого розвитку країни. Вже на теперішньому етапі розвитку експорт країн, які проводять екологічну політику, має тенденцію до зростання й не в останню чергу завдяки збільшенню частки екологічно чистих товарів і послуг. Ось чому екологічний чинник стає одним із визначальних у формуванні міжнародної конкурентоспроможності країни. На рівні країн екологічно зорієнтована економіка забезпечує підвищення конкурентоспроможності нації в цілому шляхом поліпшення середовища, поліпшення якості та збільшення тривалості життя населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балацький О., Лук'яніхін В., Лук'яніхіна О. Екологічний менеджмент: проблеми і перспективи становлення та розвитку//Економіка України. – 2000. – № 5. – С.67-73.
2. Білявський Г.О. Роль і перспективи розвитку екологічного менеджменту в АПК України // Натураліст. – 1998. – № 2. – С. 12-15.
3. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О. та ін. Екологічне управління. Підручник. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
4. Ігнатів В.Г., Кокін А.В. Екологічний менеджмент. – Ростов-на-Дону: Підручник, 1997. – 127 с.

ВНУТРІШНІ РЕЗЕРВИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

К.В. Ілляшенко, Т.О. Ілляшенко, доц.
Сумський державний університет, м.Суми

Виявлення внутрішніх резервів стимулювання інноваційного розвитку продуктивних сил на регіональному рівні передбачає дослідження існуючої структури організаційно-економічного механізму стимулювання інноваційного розвитку та аналіз відповідного інструментарію за рівнями суб'єктів ініціювання (впровадження) та масштабом дії.

Зважаючи на той факт, що суб'єктом стимулювання інноваційного розвитку будь-якої території виступають як державні органи, так і органи місцевого самоврядування юрисдикція яких обмежується територією певної адміністративно-територіальної одиниці, виправданим нам здається ототожнення регіону із областю та в окремих випадках – територією великих населених пунктів і агломерацій.

Отже пропонується досліджувати механізми стимулювання інноваційного розвитку регіону на трьох рівнях: макрорівні – міждержавному рівні та рівні окремої країни; мезорівні – рівні регіону (області, міської агломерації) та мікрорівні – рівні окремого суб'єкта інноваційної діяльності. Відповідно до зазначеної класифікації інструментарій останніх двох рівнів справедливо можна вважати внутрішнім по відношенню до самого процесу регулювання інноваційним розвитком регіону.

При цьому слід зазначити, що вплив інноваційної активності окремого підприємства на активізацію інноваційної діяльності в регіоні і цілому є несуттєвим, а отже об'єктом нашого дослідження бути не може.

Вкрай низька ефективність інструментарію стимулювання інноваційного розвитку окремих регіонів на загальнодержавному рівні актуалізує питання реформування існуючого механізму управління інноваційною діяльністю в основу якого покладено імплементацію принципу субсидіарності. Принцип субсидіарності передбачає, що рішення у державі повинні прийматися на нижчому можливому рівні, а

верхні ланки управління можуть вдаватись до будь-яких дій тільки у тому разі, якщо ці дії будуть ефективніші за відповідні дії нижніх ланок [1]. Стосовно оптимізації механізму стимулювання інноваційного розвитку регіонів це повинно означати, що найоптимальнішим та найдієвішим буде, як правило, той інструментарій, суб'єкт реалізації якого максимально наближений до самого регіону. Отже необхідно шукати саме внутрішні резерви та механізми.

У сучасній науковій літературі, як вітчизняній так і зарубіжній достатньо детально розкрито зміст та механізм дії практично всіх відомих сьогодні інструментів стимулювання та забезпечення інноваційного розвитку окремих територій. При цьому недостатньо формалізованим та дослідженим залишається як раз фактор управління просторовою складовою будь-яких і в т.ч. інноваційних процесів на регіональному рівні.

Земельний фонд населених пунктів, як просторова база інноваційних процесів на регіональному рівні, є сукупністю земель різного цільового призначення що територіально знаходяться в межах населеного пункту. Обмеженість території населеного пункту є безпосередньо тим фактором, який прямо впливає на підвищення конкуренції за землю відповідного цільового призначення, а отже і призводить до того, що зазначений ресурс отримують як правило ті, хто може забезпечити найбільш ефективне його використання.

Межі «центральних міст» як і будь-якого іншого міського населеного пункту регіону визначаються генеральним планом, який розраховано на дуже тривалий часовий горизонт. Так, зокрема м.Суми розвивається згідно генерального плану, офіційно затвердженому рішенням міської ради у 2002 році. Попередній генеральний план розроблявся для обласного центру ще у 1983 році. Офіційні межі м. Суми не змінювалися з сімдесятих років минулого століття.

Отже ринок землі міських населених пунктів є нееластичним та таким, що має всі ознаки олігополії. Наявність та кількість земель відповідного цільового призначення в межах конкретного територіального утворення у свою чергу визначає ступінь інтенсивності конкурентної боротьби за неї: чим менше є придатної землі, тим ефективніші фірми, що змагаються за право отримати доступ до її використання.

Схематично зображення опосередкованого впливу зміни структури земельного фонду населеного пункту на інноваційну активність на відповідній території наведено на рисунку 1.

Зображена на рисунку 1 схема взаємодії окремих факторів, незважаючи на свою спрощеність та узагальнений вигляд відображає дію фундаментальних закономірностей, дослідження і виявлення яких дозволяє прогнозувати зміни у продуктивності праці та інноваційної активності на локальному рівні в залежності від ступеня зміни ініціюючих факторів.

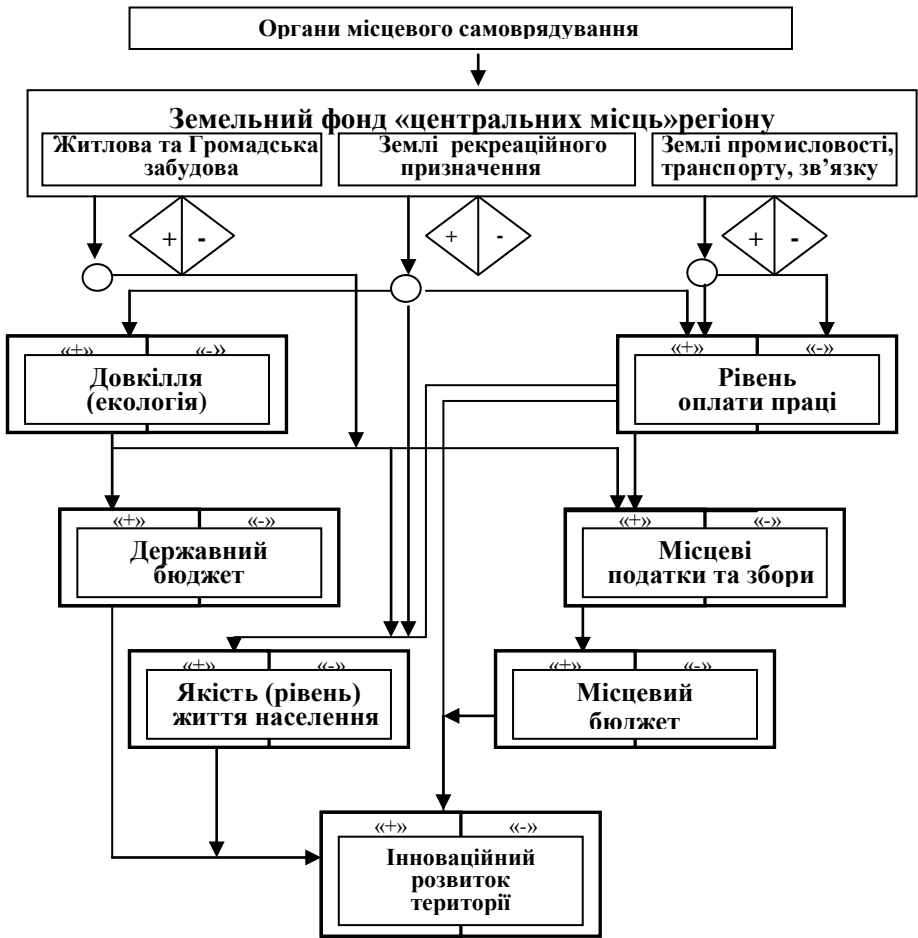

Рисунок 1 - Агрегована структурно-логічна схема впливу просторового регулювання на інноваційну активність території

До числа таких фундаментальних закономірностей належить, зокрема, яскраво продемонстрована Дженіфер Робек [2] залежність на місцевому рівні середньої заробітної плати, земельної ренти та вартості обслуговування житла від вираженої у грошовому еквіваленті оцінки локальних переваг відповідної території.

Хогвут, досліджуючи питання ефективності та оптимізації інвестицій у інфраструктуру громадського сектора [3], взагалі прийшов до висновку, що за певних умов, гранична корисність інвестицій у публічну інфраструктуру може значно перевищувати їх граничну вартість (витрати).

Ще однією із емпірично доведених закономірностей просторового розвитку регіональних центрів є встановлена Розенталь, Стренж ат Моретті [4, 5] прямо пропорційна залежність продуктивності (ефективності) діяльності підприємств від розміру населеного пункту та загального рівня освіти у відповідному регіоні.

Наведений вище аналіз однозначно дозволяє стверджувати про існування щільного зв'язку між такими параметрами урбанізованого простору, як земельна рента міських територій, продуктивність праці, якість життя населення, рівень заробітної плати та ін.

Зважаючи на зазначене вище, однозначно можна стверджувати про те, що саме дослідження внутрішньої природи еволюційних процесів, що протікають у таких складних системах, як територіальні утворення (міста та їх агломерації) є запорукою ефективності якісних змін.

Сталий інноваційний розвиток окремих територій сьогодні неможливий без розуміння законів їх функціонування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Subsidiarity. EU Glossary [Electronic resource]. – Mode of access: http://europe.eu.int/scadplus/glossary/subsidiarity_en.htm - Title from the screen.
2. Roback, Jennifer. Wages, Rents, and the Quality of Life.// Journal of Political Economy. - 90, pp. 1257-1278 [Electronic resource]. – Mode of access: http://francois.marginalq.com/Biblio/Roback_JPE_1982.pdf. - Title from the screen.
3. Haughwout, Andrew Public Infrastructure Investments, Productivity and Welfare in Fixed Geographic Areas [Text]// Journal of Public Economics. – 83. - pp. 405-428.
4. Rosenthal, Stuart S. and William C. Strange. Evidence on the Nature and Sources of Agglomeration Economies [Text] in J.V. Henderson and J-F. Thisse, eds. Handbook of Regional and Urban Economics. - Vol. 4. - Amsterdam: North Holland, 2004. - pp. 2119-2171.
5. Moretti, Enrico. Workers' Education, Spillovers and Productivity: Evidence from PlantLevel Production Functions [Text]. //American Economic Review. - 94(3)/ - 2004.

АНАЛИЗ КАПИТАЛЬНЫХ ВЛОЖЕНИЙ В РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ СТАВРОПОЛЬСКОГО КРАЯ

Э.А. Каракотова, студентка

Ставропольский государственный университет, г. Ставрополь

Тема рационального природопользования с каждым днем становится актуальнее, и при этом, несомненно, затрагиваются проблемы рационального использования воды. Сейчас на каждого жителя нашей планеты доступной пресной воды приходится до 6 тыс. м³, казалось бы, величина достаточная, но проблема состоит в том, что есть серьезные претензии к качеству воды. В Российской Федерации 20% проб воды не соответствуют стандартам качества по своим химическим показателям, и 16% - по бактериологическим показателям. Основными загрязнителями являются азот аммонийный, фосфор и различные нитраты [2]. Для сравнения, в развитых европейских странах, таких как Великобритания и

Франция, не соответствует нормам только около 0,01% проб воды. Разница впечатляющая, особенно если учитывать тот факт, что под постоянным наблюдением находятся только 15 показателей из 28 обязательных. Наиболее неблагонадежными в плане качества воды признаны Калининградский, Дальневосточный и Северный округа России. Более 70% проб воды абсолютно не соответствую нормам в Карачаево-Черкесской Республике, Карелии, Калмыкии и Ставропольском крае [3].

Рассмотрим проблему капитальных вложений в повышение качества воды в Ставропольском крае. Учитывая, что экономический ущерб от нерешенных проблем, связанных с водными ресурсами весьма велик, задача анализа эффективности капитальных вложений в данные проекты в Ставропольском крае является одной из приоритетных для оптимизации краевого бюджета. Определенные шаги к решению «водной» задачи правительством края уже сделаны. Водоснабжение — один из пунктов долговременной отраслевой стратегии ЖКХ. Кроме того, утверждена краевая программа по улучшению водоснабжения населенных пунктов до 2013 года. В ней предусмотрены замена, строительство, модернизация сетей и объектов, очистка воды, проведение поисковых и проектных работ. Объем средств необходимых для реализации программы составляет 4,6 млрд. рублей [5].

Проанализируем инвестиции в основной капитал за последние четыре года реализации проекта, исходя из данных следующей таблицы, на основе которых можно сделать выводы об объемах финансирования и выделить проблемы по улучшению ее состояния (табл. 1).

Таблица 1 - Инвестиции в основной капитал и ввод в действие мощностей по охране водных ресурсов [2].

Показатель \ год	2007	2008	2009	2010
Инвестиции в основной капитал на охрану и рациональное использование водных ресурсов, использовано (в ценах соответствующих лет, млн. руб.)	571,3	269,6	203,9	257,8
Строительство станций для очистки сточных вод, млн. руб. из них:	123,6	105,1	44,7	197,5
станции биологической очистки	57,0	63,3	43,4	96,3
станции физико-химической очистки	59,4	40,9	1,3	19,7
строительство систем оборотного водоснабжения, млн. руб.	119,3	13,2	12,4	0,0

Данные приведённой таблицы говорят о том, что наибольшие по величине инвестиции в основной капитал на охрану и рациональное использование водных ресурсов были осуществлены в 2007 г. (571,3 млн. руб.), следующие два года инвестиции сокращались, и к 2010 г. немного увеличились, практически достигнув уровня 2008 года. Строительство станций для очистки сточных вод наиболее активно финансировалось в 2010 году. Начиная с 2007 г. инвестиции резко сокращались. Темп прироста вложений в 2010 г. по сравнению с 2009 г. составил 341,8%. Среди станций для очистки сточных вод наибольшее внимание уделялось станциям биологической очистки, на создание которых было потрачено за период 2007 - 2010 гг. 260 млн. рублей. В то время как наименьшие инвестиции были сделаны в строительство станции физико-химической очистки - 115,3 млн. руб. Несмотря на то, что в 2007 г. строительство систем оборотного водоснабжения активно финансировалось, в последующие годы вложения резко сократились, и в 2010 г. их не было вовсе.

Как видим, за последние четыре года в изменении объёмов инвестирования сферы рационального водопользования в Ставропольском крае наблюдались противоречивые тенденции, в целом, выразившиеся в постепенном стремлении восстановления уровня этих показателей до уровня 2007 года, и смене приоритетов финансирования, например, станций биологической очистки.

Кроме того, было бы целесообразно рассмотреть и проанализировать во взаимосвязи с инвестициями состояние систем водоснабжения, водоочистки, а также сделать выводы с точки зрения изменения качества водных ресурсов. Эти идеи могут быть основой для последующих работ.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. В.И. Данилов-Данильян, К.С. Лосев. Потребление воды. Экологический, экономический, социальный и политический аспекты. Наука. 2008
2. Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Ставропольскому краю www.stavstat.ru
3. Центр водных технологий <http://www.water.ru>
4. НИИ-Природа www.priroda.ru
5. Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды Ставропольского края <http://mpr.stavkray.ru>

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ

О.І. Карпіщенко, к.е.н., професор

Сумський державний університет, м.Суми

Основні особливості землі – незамінність і просторова обмеженість, тому це потребує дбайливого відношення до неї, охорони від несприятливих і техногенних впливів.

Найважливішою особливістю землі є також здатність постійно покращуватися в процесі виробництва, при правильному використанні. Тому раціональне землекористування повинне передбачати комплекс заходів з локалізації і підвищення родючості ґрунтів.

Розрізняють природну родючість, яка залежить від фізико-хімічного складу ґрунту та вмісту в ньому необхідних поживних речовин, та штучну родючість, яка створюється в процесі позитивного виробничого впливу людини на землю. Єдність цих двох видів родючості створює поняття економічної родючості ґрунту, тобто його здатності безпосередньо задовольняти потреби рослин для забезпечення врожаю за даних умов виробництва.

Рівень економічної родючості ґрунту може бути виражений як абсолютними, так і відносними показниками. Абсолютна родючість характеризується величиною врожаю з одиниці земельної площі, а відносна – виходом продукції на одиницю витрат.

Ґрунтова родючість, яка розглядається по відношенню до різних сільськогосподарських культур, – поняття відносне. Ґрунт, який малоприсаєднаний для однієї рослини, може бути сприятливим для іншої. Пояснюється це тим, що різні культури вимагають неоднакових умов до елементів ґрунтової родючості.

Основні фактори, які привели до зменшення родючості ґрунтів, їх деградації наступні:

- зменшення потужності коренезаселеного шару;
- забруднення сільгоспугідь агрохімікатами, шкідливими викидами техніки, відходами промислових виробництв;
- змитість і дефляція ґрунтів;
- ущільнення ґрунтів сільгосптехнікою;
- посилення негативної ролі посухи;
- погіршення водного режиму шару ґрунту, що обробляється;
- зниження якості обробки і технологічних параметрів використання ріллі.

Розрахунки показують, що за всі роки сільськогосподарського використання ґрунти України втратили родючість настільки, що витрати на її відновлення сучасними засобами набагато перевищують економічні ресурси, які є (або можуть бути витрачені) в сучасних економічних умовах.

Досить істотними є і річні втрати родючого ґрунту від ерозії – витрати на їх компенсацію в середньому по країні можуть досягати 1200-1500 грн.на один гектар еродованих ґрунтів. Тому результати виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств і землеробства, як галузі народного господарства в цілому, необхідно оцінювати з урахуванням витрат не тільки живої і минулої праці суспільства, а також майбутньої праці, яка, при допущенні ерозії, повинна буде витрачена на відновлення втраченої родючості.

Важлива роль в раціоналізації використання землі, в охороні її від порушення ерозійними процесами належить економічним заходам. Принципове значення при оцінці використання землі мають ґрунтозахисні системи землеробства, які забезпечують не тільки збільшення продовольчого потенціалу держави, а і в максимальному ступені збереження родючості ґрунтів, гарантують його розширене відтворення.

Витрати на виробництво продукції давно включені в систему економічних відносин сільськогосподарських підприємств як з первинними виробничими підрозділами, так і з державою.Що стосується збитку родючості землі, який завдається нераціональною сільськогосподарською діяльністю, то поки що він ніяк не впливає на кінцеві результати виробничої діяльності. Першим кроком в подоланні цього недоліку може стати розробка необхідних нормативів величини збитку від ерозії і забруднення ґрунтів, і методів його включення в систему економічного аналізу варіантів використання сільськогосподарських земель.

Слід відзначити також, що витрати на компенсацію збитку часто набагато перевищують суспільнонеобхідні витрати на профілактичні заходи з охорони ґрунтів. Крім того, витрати на здійснення будьяких протиерозійних заходів визначаються за технологічними картами або відповідним робочим проектом, в той час як визначення витрат на компенсацію втрат родючості справа нова, що потребує науково обґрунтованої методології і методів розрахунку.

СИСТЕМА СТАНДАРТІВ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

К.В. Карпова, студентка курсу ФММ

В.С. Столяров, доц. КМ, к. е. н.

НТУУ «КПІ», м. Київ

Розглянуто деякі аспекти впровадження системи екологічного менеджменту за стандартом серії ISO 14001 в сферу управління в умовах ринкової економіки.

Актуальність теми. Екологічний менеджмент вже тривалий період часу є об'єктом уваги закордонних та вітчизняних науковців, серед яких слід виділити О.Ф. Балацького., Г.О. Білявського, Р.В.Єфремову, В.Г.

Ігнатова, А.В. Кокіна, О.А. Лук'яніхіну, Л.Г. Мельника, Ю.М. Саталкіна, В.Я. Шевчука, А.Є. Хачапурова та ін.

Ключові слова: екологічний менеджмент, екологічна політика, міжнародний стандарт серії ISO 14000, принципи та завдання екологічного менеджменту.

Виклад основного матеріалу. У стандартах ISO 9001 та ISO 14001 визначено, що системи управління якістю та екологічного менеджменту є частиною єдиної системи управління, що підтверджує необхідність їх розгляду як складових частин систем корпоративного управління. На території країн СНД видано невелика кількість книг, присвячених проблемі впровадження систем екологічного менеджменту, і лише останнім часом в наукових виданнях стали говорити про включення екологічного менеджменту в систему корпоративного управління.

Поява серії міжнародних стандартів ISO 14000 в області екологічного менеджменту є однією з найбільш значних міжнародних природоохоронних ініціатив. Сукупність стандартів ISO 14000 включає кілька блоків:

- управління Системою екологічного менеджменту (СЕМ);
- рекомендації з проведення аудиту системи екологічного менеджменту;
- управління виробництвом (послуг);
- принципи екологічного маркування продукції;
- принципи оцінки показників навколишнього середовища;
- принципи оцінки життєвого циклу продукції.

У здійсненні стандартів ISO серії 14000 в даний час добровільно беруть участь близько 65 000 компаній світу. Серед десятка країн, що лідирують в області сертифікації систем екологічного менеджменту - Китай, Італія, Великобританія, Японія, Іспанія і Сполучені Штати Америки [2].

Офіційно стандарти серії ISO 14000 (ISO 14000) є добровільними. Вони не замінюють законодавчих вимог, а забезпечують систему менеджменту впливу підприємства на навколишнє середовище і виконання вимог природоохоронного законодавства.

Грунтуючись на міжнародному і російському досвіді останніх років, можна сформулювати наступні переваги від створення, впровадження і сертифікації систем екологічного менеджменту:

- сертифікація на відповідність вимогам ISO (ISO)14001 : 2004 стає все більш очевидним умовою просування продукції і послуг на міжнародних ринках, а також поліпшення відносини підприємства з споживачами, органами державної влади і місцевої громадськості;
- збільшення вартості основних фондів підприємства;
- зростання конкурентоспроможності за рахунок оптимального використання енергії та водних ресурсів, ретельного відбору сировини і контрольованої переробки відходів;

- зниження фінансових витрат на виплату штрафів за порушення вимог природоохоронного законодавства;
- забезпечення зниження негативного впливу на навколишнє середовище економічно ефективним чином, поєднуючи, таким чином, рішення економічних і екологічних завдань;
- підвищення адаптивних можливостей російських компаній та зміцнення їх ринкових позицій.

Першим кроком до створення системи екологічного менеджменту на підприємстві є чітке усвідомлення наявності екологічного аспекту в його діяльності. Під екологічним аспектом розуміємо елемент діяльності підприємства, складова його продукції або послуг, яка взаємодіє або може взаємодіяти з навколишнім середовищем [1].

Проте, як свідчить практика, для виникнення необхідності у системі екологічного менеджменту недостатньо лише виявити екологічні аспекти діяльності. Для її впровадження на підприємстві має бути чітко сформульована і послідовна екологічна політика. Вона повинна бути документованою, відомою і зрозумілою не тільки персоналу і партнерам, але й усім стейкхолдерам – особам, що мають інтерес до екологічних аспектів діяльності підприємства, його продукції та послуг, а також особам, які відчули на собі вплив, пов'язаний з екологічними аспектами діяльності підприємства.

Будуватися і розвиватися екологічна політика та система екологічного менеджменту повинна за принципом послідовного вдосконалення, тобто бути спрямованою на досягнення кращих показників в усіх екологічних аспектах діяльності підприємства у відповідності до його екологічної політики та поетапне наближення до поставленої мети, вибір реальних цілей і визначення реального часу їх досягнення [3].

Однією з головних рис системи екологічного менеджменту є те, що вона впроваджується на добровільних засадах, за ініціативою самого суб'єкта господарювання. Декларуючи власну екологічну політику і впроваджуючи її на практиці через систему екологічного менеджменту, підприємство ліквідує формалізм адміністративно регульованої природоохоронної діяльності, а його екологічно спрямована діяльність перестає бути примусовим «додатком» до основної діяльності і не має суперечити національним стандартам природоохоронної діяльності [2].

Впровадження екологічного менеджменту на підприємстві можна вважати економічно корисним і доцільним завдяки наступним факторам:

- *економія виробничих витрат і ресурсів.*
- *покращення якості продукції.*
- *покращення відносин із органами державної влади.*
- *ірозширення ринків збуту продукції і приваблення нових споживачів.*
- *вихід на новий рівень технологічного розвитку та інновацій.*

Ураховуючи всезростаюче значення екологічного менеджменту його розробка і впровадження, як зазначається в міжнародному стандарті серії ISO 14000, має відбуватися за такими стадіями:

1. Попередній аналіз ситуації, що склалася.
2. Розробка декларації про екологічну політику підприємства, яка б детально відображала усі екологічні аспекти його діяльності.
3. Створення структури розподілу обов'язків і відповідальності в системі екологічного менеджменту.
4. Оцінка впливу підприємства на навколишнє середовище.
5. Розроблення екологічних цілей і завдань підприємства.
6. Виявлення стадій виробництва, процесів і видів діяльності, що можуть впливати на стан довкілля, розробка системи контролю за цими процесами.
7. Розробка програми екологічного менеджменту, визначення особи, відповідальної за її виконання
8. Розробка і публікація детального опису системи екологічного менеджменту підприємства, який дозволив би аудитору встановити, чи правильно функціонує система і в якому б враховувалися усі аспекти впливу підприємства на навколишнє середовище.
9. Встановлення системи ресстрації усіх екологічно важливих подій, видів екологічної діяльності, випадків порушення вимог екологічної політики, тощо.
10. Встановлення на підприємстві системи внутрішнього аудиту за наданими у стандарті рекомендаціями.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що використання таких груп інструментів, які спираються на міжнародно визнані правові норми та екологічні стандарти, має сприяти виникненню економічної зацікавленості у суб'єктів господарювання до впровадження природоохоронних, ресурсозберігаючих та природо відновлювальних технологій на діючих та при будівництві нових виробництв.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика). – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.
2. Пашков Е.В. Международные стандарты ИСО 14000. Основы экологического управления./ Пашков Е.В., Фомин Г.С., Красный Д.В. – М.: ИПК Издательство, 1997. – 254 с.
3. Соснин А.С. Стандарты ISO 14000 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.ecolog.spb.ru/article_iso14000.php

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОСНОВНИЙ МЕТОД УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

М. Коваль, студентка

Мишеніна Г.А., ст. викладач

Сумський державний університет

Людська спільнота впродовж свого існування безперервно взаємодіє з навколишнім середовищем, намагаючись змінювати його відповідно до власних потреб. Неконтрольований вплив людини на довкілля призводить до його істотних змін, часто небажаних, незворотних. Тому в умовах реструктуризації та зміни форм власності використання ринкових механізмів екологічного управління є особливо актуальним, оскільки моделі організації та управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища, що діють в Україні, не забезпечують узгодженості економічних і природоохоронних цілей у масштабах країни і, відповідно, реалізацію оптимальних екологічнобезпечних управлінських рішень. У зв'язку з цим нарізла необхідність у розробці та впровадженні нових систем екологічного управління. Як показує досвід передових країн світу, однією з таких систем в умовах ринкових трансформацій визнано систему екологічного менеджменту.

Згідно з міжнародним стандартом ISO 14001 екологічний менеджмент - це частина загальної системи менеджменту, що включає в себе організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси та ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів реалізації і вдосконалення екологічної політики, її цілей і завдань

Першим кроком до створення системи екологічного менеджменту на підприємстві є чітке усвідомлення наявності екологічного аспекту в його діяльності. Під екологічним аспектом слід розуміти елемент діяльності підприємства, складову його продукції або послуг, яка взаємодіє або може взаємодіяти з довкіллям.

Упровадження екологічного менеджменту на підприємстві можна вважати економічно корисним і доцільним завдяки таким факторам:

- економія виробничих витрат і ресурсів (раціоналізація споживання сировинних ресурсів, виготовлення продукції що підлягає вторинній переробці);
- покращання якості продукції;
- покращення відносин із органами державної влади (послаблення адміністративного тиску на підприємство);

- розширення ринків збуту продукції і приваблення нових споживачів;

- вихід на новий рівень технологічного розвитку та інновацій.

В Україні набуває сили новий вид підприємницької діяльності – біо-бізнес. Рекомендації науковців щодо розвитку біо-бізнесу включають: матеріальне використання сучасних методів очищення та утилізації відходів, введення в практику диференційованих податків на підприємства, які завдають шкоди навколишньому середовищу; розробка нових ефективних методів ведення сільського господарства і нових технологій, включаючи біотехнології, біологічні методи боротьби з бур'янами та шкідниками; розвиток аграрно-лісових технологій; створення безвідходних виробничих циклів як аналогів природних яностей.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду дозволяє сформулювати наступні пропозиції щодо організаційно-методичних заходів підтримки природоохоронної діяльності та екологічного підприємництва.

1. Введення до переліку обов'язкових функцій органів територіального громадського самоврядування обов'язок щодо реалізації екологічної політики та розвитку екологічного підприємництва.

2. При формуванні економічної стратегії фінансування та інвестування екологічно орієнтованої діяльності доцільно переважно використовувати не прямі, а непрямі витрати, що виражаються в наданні кредитно-фінансових, податкових, ліцензійних пільг для стимулювання застосування екологічно чистих технологій, виробництва екологічно сприятливої продукції, структурних зрушень в напрямку виробництва і споживання ефективних з екологічної та економічної точок зору матеріально-технічних, паливно-енергетичних та природних ресурсів, формування підприємництва та ринку екологічно сприятливих товарів, робіт і послуг.

3. Розробка і використання системи відповідних важелів і стимулів, таких як ціна, зарплата, податки, кредити, екологічні платежі, штрафи та інші санкції для економічного примусу дотримання екологічних вимог, що формують сучасну відповідальну норму поведінки господарюючих суб'єктів і створюють мотивацію для екологічно розумної поведінки виробників і споживачів.

4. Проведення інвентаризації всіх споживачів і користувачів природних ресурсів та джерел забруднення навколишнього середовища. Важливе значення при цьому набуває підвищення значимості екологічних показників у системі обліку та аналізу господарської діяльності підприємства та ін.

Аналітичне вивчення стану та напрямків розвитку екологічного управління на підприємствах свідчить про те, що його складова -

екологічний менеджмент – є вагомим інструментом, за допомогою якого можливо більш ефективно і результативно впливати на стан довкілля.

Але це можливо лише в тому випадку, якщо будуть побудовані система й механізми управління екологічними процесами, якщо управління буде орієнтоване не на виробництво як таке, а на екологічне виробництво. І в цьому сенсі саме екологічний менеджмент за своїм призначенням є системою стабілізації і гармонізації, що направлена на подолання розладу і досягнення узгодженості людини і природи, зменшує ризик забруднення навколишнього середовища і, відповідно, витрати на усунення його наслідків.

ЕКОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ: УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

В. А.Козловцева, здобувач

Одеський державний екологічний університет, м. Одеса

Збереження свого здоров'я та здоров'я нащадків - одна з пріоритетних задач, що стоять перед кожною людиною. Здоров'я нації - це, перш за все, здоровий спосіб життя, безпека життєдіяльності, фізичне і моральне самовдосконалення. Поняття безпеки життєдіяльності як складової здоров'я людини трактується досить широко, і включає в себе, в тому числі безпеку тієї продукції, яку ми вживаємо в повсякденному житті. На жаль, дуже часто нешкідливі на перший погляд товари в яскравій упаковці містять в собі загрозу нашому здоров'ю. Причому ця загроза може не стосуватися безпосередньо якості вже готової продукції – висока якість кінцевого продукту може досягатися шляхом нанесення серйозної шкоди навколишньому середовищу і здоров'ю людей в процесі його виробництва.

Актуальність теми обумовлена необхідністю виділення серед групи однорідної продукції тієї продукції, яка на всіх стадіях життєвого циклу має менший вплив на навколишнє середовище, з присвоєнням їй відповідного знака..

Ціль роботи: розглянути поняття та перспективи розвитку екологічного маркування в Україні скрізь призму міжнародного досвіду.. Сутність такої тези в першу чергу полягає в формуванні наукового бачення щодо розробки та впровадження у вітчизняну практику спеціального позначення для засвідчення високих екологічних якостей певного продукту чи пов'язаних з ним процесів і методів виробництва.

Дослідження: під екологічним маркуванням слід розуміти один із видів екологічної декларації, яка характеризує вплив продукції або послуги на навколишнє середовище на всіх стадіях життєвого циклу. Маркування може мати форму знака, символу або малюнка, відповідно до нормативних вимог, графічного зображення на виробі або тарі, бути

подане у вигляді текстового документа, технічного бюлетеня, рекламного оголошення тощо. Наявність на продукції (упаковці, етикетці) знаку екологічного маркування має на меті доведення до споживача надійної, точної та достовірної інформації про екологічні аспекти продукції (товарів чи послуг), екологічні переваги цієї продукції серед певної визначеної групи продуктів, її менший негативний вплив на довкілля.

Слід зазначити, що на стику між споживачем і виробником на ринку екологічно сприятливих продуктів особливе значення відіграє торгівля. В даний час торгові підприємства в усьому світі значно розширили асортимент екологічно прийнятних товарів, чому багато в чому сприяє екологічне маркування продуктів.

Термін «екологічне маркування» застосовується в міжнародних стандартах, у тому числі — адаптованих в Україні. Це міжнародні стандарти: ДСТУ ISO 14020 «Екологічні маркування та декларації. Основні принципи»; ДСТУ ISO 14021 «Екологічні маркування та декларації. Самодекларовані екологічні заяви (екологічне маркування типу II)»; ДСТУ ISO 14024 «Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та методи». Визначено також принципи та методи, що застосовуються для розробки програм екологічного маркування незалежною третьою стороною, вибір категорій продукції, що підлягає маркуванню, екологічних критеріїв оцінки її функціональних або якісних аспектів. Відповідно до вимог цього міжнародного стандарту в Україні встановлено національний знак «Екологічно чисто та безпечно» (зареєстровано Міністерством юстиції України, свідоцтво № 444 від 18 лютого 2002 р.). Український знак екологічного маркування „Екологічно чисто та безпечно” включений до міжнародного реєстру Глобальної мережі екологічного маркування та визнано 35 країнами світу, в т.ч. ЄС, що в умовах найближчого вступу України до Світової організації торгівлі є важливим фактором підвищення конкурентоздатності продукції українських виробників на світовому ринку та основним критерієм вибору з боку споживача.

Таким чином знак екологічного маркування в Україні повинно надати нашим споживачам можливість вибрати більш екологічно пріоритетну продукцію, що, своєю чергою, є додатковим механізмом підтримки виробників, які поліпшують екологічні аспекти своєї діяльності та випускають продукцію з мінімальним впливом на навколишнє природне середовище та здоров'я людини. Виробник у результаті отримує додаткові фінансові надходження, що зміцнюють його позиції на ринку. Така співпраця споживачів та виробників має забезпечити екологічний, економічний та інноваційний розвиток країни, як один з елементів сталого розвитку.

Висновок: В сучасних умовах, коли українські споживачі почали частіше приділяти увагу власному здоров'ю та турботі про навколишнє

середовище, продукція, що пройшла екологічну сертифікацію і має право на використання екологічного маркування, стає все більш затребуваною на ринку. Екологічне маркування продукції також дозволяє істотно підняти імідж і репутацію виробника чи постачальника продукції за рахунок позиціонування себе на ринку, як про компанію, що піклується про навколишнє середовище і пропонує споживачам тільки якісні екологічно безпечні товари.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Екологічний менеджмент і аудит : навчальний посібник / Сергій Літвак, Сергій Рижков, Вадим Скороходов та ін. ; М-во освіти і науки України, Південнослов'янський ін-т Київського славістичного ун-ту. - К. : Професіонал, 2005. – 104 с.
2. Екологічний менеджмент: навчальний посібник / В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк, Т. П. Галушкіна, Г. В. Крусір та ін.; За ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк ; М-во освіти і науки України, ОДЕУ. - К. : Центр навчальної літератури, 2004. - 407 с.
3. Кашенко О.Л. Фінанси природокористування. – Суми, 2000. – 317 с.

ЕКОЛОГІЧНІ ТА СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

А.О. Корнус, доцент
О.Г. Корнус, ст. викладач

Сумський державний педагогічний університет, м. Суми

Концепція сталого розвитку системно поєднала три головні компоненти розвитку суспільства: економічну, екологічну і соціальну. Узагальнення цієї концепції були зроблені всесвітніми саммітами ООН у 1992 та 2002 роках, за участі понад 180 країн світу, багатьох міжнародних організацій та провідних учених.

З погляду екології, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем та їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї географічної оболонки. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість деградації та втрати ландшафтного і біологічного різноманіття.

Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення доходу, який би забезпечував збереження (не зменшення) сукупного (природного або людського) капіталу, з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства призводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності.

Суспільна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності соціальних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина повинна брати участь у процесах

формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми (зменшення так званого GINI-індексу), плюралізм думок та толерантність у стосунках, збереження культурного капіталу і його різноманіття.

Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи індикаторів для кількісного і якісного оцінювання цього дуже складного процесу. Головні вимоги до зазначеної системи вимірів – її інформаційна повнота та адекватність представлення тріади складових сталого розвитку. У цьому напрямі зараз працюють як відомі міжнародні організації, так і численні наукові колективи, але однозначного узгодження цієї системи індикаторів поки що не досягнуто.

Рівень сталого розвитку найчастіше оцінюється з допомогою інтегрального індексу, що вираховується як сума індексів для трьох вимірів: економічного, соціального та екологічного з відповідними ваговими коефіцієнтами. Звичайно, всі індикатори, що впливають на складові наведених індексів, як і самі ці індекси, вимірюються в різних одиницях і мають різні інтерпретації. Тому необхідним є приведення їх до нормованої форми таким чином, щоб їх зміни, як і зміни самих індексів, перебували в одному діапазоні.

Економічний вимір сталого розвитку визначається на підставі двох глобальних індикаторів. Перший – *індекс конкурентноздатності розвитку – CI (Competitiveness Index)*, розроблений організаторами Світового економічного форуму. Цей індекс у 2011 р. обчислений для 142 країн і економік світу і опублікований у формі так званого „Глобального звіту про конкурентоспроможність” [6]. Індекс конкурентоспроможності формується з таких трьох індикаторів: індикатора макроекономічного середовища (*basic requirements*), індикатора технологічного розвитку країни (*innovation factors*) та індикатора „чинників, що підсилюють виробництво” (*efficiency enhancers*). У свою чергу, ці три індикатори обчислюються на основі використання 9 наборів даних про стан макроекономічних показників, рівня розвитку інфраструктури, стану здоров'я населення й рівня його освіти, технологічної готовності економіки, рівня ринкової ефективності та ін.

Другий – *індекс економічної свободи IEF (Index of Economic Freedom)*, створений інтелектуальним центром „Heritage Foundation” [3]. Індекс економічної свободи у 2011 р. складався для 184 країн з десяти індикаторів (економічних свобод): 1) свобода ділової активності (*Business Freedom*), 2) прозорість торгової політики країни (*Trade Freedom*), 3) фіскальної політики уряду (*Fiscal Freedom*), 4) урядової регуляторної політики (*Freedom from Government*), 5) монетарної політики (*Monetary Freedom*), 6) залучення капіталів та іноземних інвестицій (*Investment Freedom*), 7) свободи банківської і фінансової діяльності (*Financial Freedom*), 8) дотримання прав на приватну власність (*Property Rights*), 9)

рівень корупції (*Freedom from Corruption*) і 10) забезпечення трудових прав і свобод (*Labor Freedom*). Ці десять індикаторів обчислюються на основі використання 50 наборів різноманітних даних економічного, фінансового, законодавчого і адміністративного характеру.

Суспільний вимір сталого розвитку можна сформулювати на підставі трьох індикаторів: *індексу якості і безпеки життя – QLI (Quality-of-life index)*, розрахованого міжнародною організацією „Economist Intelligence Unit” у 2011 році для 137 країн світу [4]; *індексу розвитку людського потенціалу – HDI (Human Development Index)* [5]; та *індексу освіченості суспільства – IKS (Index of Knowledge Societies)*, розрахованого департаментом ООН з економічного і соціального розвитку [7].

Індекс якості та безпеки життя формується за допомогою таких дев’яти індикаторів: ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ВВП по ПКС); середня тривалість життя населення країни; рейтинг політичної стабільності та безпеки; кількості розлучених сімей на 1000 населення; рівень суспільної активності (активність профспілок, громадських організацій та ін.); різниця у географічній широті між кліматично теплішими і холоднішими регіонами країни; рівень безробіття; рівень політичних і громадських свобод; співвідношення між середньою заробітною платнею чоловіків і жінок.

Індекс розвитку людського потенціалу складається таких трьох індикаторів: 1) середньої тривалості життя населення, 2) рівня освіти і 3) стандарту життя населення країни, що вимірюється у ВВП по ПКС. У 2011 р. цей індикатор було розраховано для 187 країн світу.

Індекс освіченості також визначається трьома основними індикаторами: інтелектуальними активами суспільства (*Assets Index*), покращенням суспільства (*Advancement Index*) і перспективністю розвитку суспільства (*Foresightedness Index*), які, у свою чергу, формуються за допомогою 15 наборів даних про витрати на охорону здоров’я і військові витрати, рівень охоплення молоді освітою та інформацією, кількість учнів на одного вчителя, інвестиційний клімат у країні, рівень корупції, нерівності поділу матеріальних і соціальних благ (GINI-індекс), рівні дитячої смертності, % заповідних територій, величина емісії CO₂ і т.п.

Екологічний вимір сталого розвитку можна розглянути за допомогою двох індикаторів: *індексу ESI (Environmental Sustainability Index)*, розрахованого Центром екологічного законодавства та політики Єльського університету (США) і Центром міжнародної інформаційної мережі наук про Землю Колумбійського університету (США) для 146 країн світу станом на 2005 рік [1] і *індексу EPI (Environmental Performance Index)*, розрахованого на 2012 рік для 132 країн світу цими ж установами, у співпраці з Світовим економічним форумом (Швейцарія) і Об’єднаним дослідницьким центром Єврокомісії (Італія) [2].

Індекс ESI сформований з 21 екологічного індикатора, які, у свою чергу, розраховувалися на основі використання 76 наборів екологічних

даних про стан природних ресурсів в країні, рівень забруднення навколишнього середовища у минулому і сьогодні, зусиллях країни у галузі управління екологічним станом, здатності країни поліпшити екологічні характеристики та ін.

Індекс ЕРІ складається з 16 показників, які передають досягнення країни на її шляху до сталого екологічного розвитку. До таких індикаторів віднесені: рівень дитячої смертності (смертей на 1000 дітей віком 1-4 роки), хімічне забруднення і запиленість (мкг/м³) атмосфери, забезпеченість питною водою і її достатнім очищенням (%), стан озону, вміст нітратів у питній воді (мг/л), споживання води, частка природних і заповідних територій, ступінь вирубки лісів (%), рівень підтримки сільського господарства, виснаження рибних запасів, частка альтернативних джерел енергії і, нарешті, енергоефективність і рівень викидів CO₂.

Системне узгодження та збалансування трьох складових: екологічної, економічної та суспільної – завдання величезної складності. Вирішення цих та інших задач – найголовніший виклик для сучасної екології, яка спроможна інтегрувати і синтезувати дані інших наук про економіку, суспільство та природу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. 2005 Environmental Sustainability Index. – New Haven: Yale Center for Environmental Law and Policy, 2005. – 403 p.
2. 2012 Environmental Performance Index & Pilot Trend Environmental Performance Index. – New Haven-Palisades: Yale University, Columbia University, 2012. – 99 p.
3. 2012 Index of Economic Freedom: Promoting Economic Opportunity and Prosperity. – Washington: The Heritage Foundation, 2012. – 483 p.
4. Annual Quality of Life Index 2011 // International Living. – January 2012. – Vol. 30. – No. 9. – P. 3-7.
5. Human Development Report 2011. – New York: The United Nations Development Programme, 2011. – 185 p.
6. The Global Competitiveness Report 2010-2011 / Ed. by prof. K. Schwab. – Geneva: World Economic Forum, 2010. – 502 p.
7. Understanding Knowledge Societies: In 20 Questions and Answers with the Index of Knowledge Societies / United Nations: New York. – June, 2005. – XVII. – 188 p.

ПРОБЛЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У ЗОНІ РЕКРЕАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ САНАТОРІУ «ТОКАРЬ»)

А.В. Короткий, студент

Сумський державний університет, м. Суми

На теперішній час антропогенному впливу піддаються найважливіші елементи навколишнього середовища. Головним бар'єром у контролі за господарською діяльністю та іншою, що впливає на природні умови, є недосконалість системи територіального управління та контролю.

Тенденція неконтрольованого господарювання активно розвивається на території зони рекреації санаторію «Токарі». Такі прояви мають комплексний характер, що в свою чергу спричиняють непрогнозований результат. Основними прикладами є реконструкція фермерського господарства для вирощування поголів'я свиней, що розташоване безпосередньо за межами санаторію. Вплив на середовище такого підприємства можна спрогнозувати лише за прикладом таких, що вже діють в межах Лебединського району. Нажаль їх досвід показує, що розташування фермерського господарства у межах населеного пункту є шкідливим та негативно сприймається жителями. Викиди, що їх спричиняє діяльність подібних господарств відкрито забруднюють атмосферне повітря та невідомо як впливають на ґрунти та підземні води. У нашому випадку загроза для санаторію «Токарі» є особливо актуальною, адже джерело унікальної мінеральної води розташовано безпосередньо за межами фермерського господарства. До того ж викиди в атмосферу безсумнівно зіпсують рекреативний комплекс. Ще одним прикладом діяльності, яка є загрозовою, є неконтрольована вирубка лісів. Підприємці активно користуються беззахисним становищем зони рекреації та спилують дерева закриваючи очі на наслідки такої діяльності. Керівництво санаторію «Токарі» вже більше десятиліття вивчають механізми захисту природної зони відпочинку. Як виявляється, на практиці існують законні підстави надання території, що оточує організацію, статусу зони рекреації. Але цей механізм настільки бюрократизовано, що вплинути на офіційний статус земельної ділянки виявляється малоімовірним.

Шляхи вирішення таких питань полягають у спрощенні процедур надання офіційних статусів природним зонам рекреації. Наприклад, передача повноважень з ухвалення подібних рішень обласним органам влади має розвантажити Верховну Раду і зменшити кількість корупційних схем у цій галузі. Для зменшення кількості хибних заявок варто запровадити фільтрацію на рівні районних відомств. Що передаватимуть до обласних лише ті, що відповідають вимогам.

Керівник

Швіндіна Г.О.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НА ДОВКІЛЛЯ

В.М. Кислий, к.ен., доцент; В.В. Кубатко, аспірант

Сумський державний університет, м. Суми

Однією із найважливіших проблем підвищення ефективності економіки сучасних держав є проблема легалізації тіньового сектору, який в окремих випадках досягає критичних масштабів, при яких реальна економіка стає некерованою. Процеси тінізації економіки спостерігаються

і в нашій державі у різних галузях народного господарства. Тіньова економіка чинить загалом деструктивний вплив на національне господарство, сповільнюючи надходження коштів до бюджету і погіршуючи інвестиційну привабливість вітчизняної економіки. Без урахування тіньової економіки неможливо проведення ефективного науково-економічного аналізу на макро- і мікрорівнях, прийняття управлінських і законодавчих рішень на всіх рівнях структур управління в національному господарстві. Нехтування таким багатогранним і суперечливим явищем призводить до серйозних помилок при визначенні макроекономічних показників, неадекватної оцінки найважливіших процесів та тенденцій, тактичних і стратегічних помилок під час прийняття відповідних рішень.

Проте вплив тіньового сектора на національне господарство характеризується і певною конструктивною роллю, проявляється в стабілізуючій і компенсуючій функціях у сучасному господарстві. Тіньова економіка є більш динамічною та гнучкою, ніж легальна, має здатність створювати нові робочі місця та заповнювати ніші. Крім того, вона насичує ринок товарами та послугами, посилює конкурентну боротьбу, стримуючи на певний час соціальні дестабілізаційні процеси в суспільстві, збільшує доходи частини населення. Однак, вагомим є негативний вплив тіньового сектора на національну економіку (збільшується тіньовий капітал, зменшується інвестиційна привабливість держави, зменшуються доходи бюджету).

Існування тіньового сектору економіки не може не відбиватися і на стані навколишнього природного середовища. Тисячі тонн шкідливих викидів, використання отрутохімікатів домашніми господарствами, тверді побутові відходи, неконтрольоване вирубування лісів, забруднення водойм – все це лише мала частка негативного впливу тіньового сектору економіки, результатом якого є значні еколого-економічні збитки, визначення обсягу яких залишається відкритим питанням. За нашими орієнтовними оцінками обсяг еколого-економічних збитків від діяльності суб'єктів тіньового сектору основних галузей народного господарства (сільське господарство, промисловість, будівництво, транспорт і зв'язок, послуги) становив у 2009 році майже 56 млн. грн.

На сьогоднішній день розроблена достатня кількість методів визначення обсягу тіньового сектору економіки. Вони відрізняються масштабністю та показниками, що враховуються при здійсненні оцінки тіньової діяльності, а також особливостями економіки країни. Так, наприклад, макрометоди (виявлення розбіжностей різних статистичних показників, визначення за показником зайнятості, метод м'якого моделювання, монетарні методи) використовуються переважно західними економістами-вченими. Непрямі методи оцінки масштабів тіньової економіки (використання даних обстеження зайнятості, чисельності зайнятих з регулярним додатковим доходом та ін.) застосовують

переважно в країнах СНД. Серед науковців існує думка, що макроекономічні методи оцінки обсягів тіньової економіки не дають достатньо точних оцінок, і точніший результат можна отримати, використовуючи мікроекономічні методи, що базуються на результатах соціологічних опитувань, даних вибіркової статистики домогосподарств та ін. Проте мікроекономічні методи є значно дорожчими та мають обмежені можливості. Разом з тим, у сучасній економічній теорії не існує єдиного (комплексного) методу оцінки тіньового сектору економіки, що враховував би весь комплекс складових цього сектору та чинників, що спричиняють його формування та зростання.

Не достатньо розроблені і науково-методичні підходи до визначення еколого-економічних збитків, яких завдають суб'єкти тіньового сектору економіки навколишньому середовищу. Можна провести часткову паралель між процесами природокористування, що відбуваються в легальній економіці та в тіньовому її секторі. Проте останній функціонує за своїми специфічними законами, що є мало дослідженими, а це, у свою чергу, ускладнює оцінку його обсягу.

Таким чином, виникає об'єктивна необхідність розроблення науково-методичних підходів до визначення еколого-економічних збитків від функціонування тіньового сектору економіки.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОЦІНКИ СОЦІО-ЕКОЛОГО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

С.В. Кузьменко, к.е.н., О.В. Циганенко, аспірант,

В.О. Лук'янихін, к.е.н., доцент

Сумський державний університет, м.Суми

Вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що розробка і прийняття стратегічних документів, які б визначали дієві заходи з реалізації принципу сталого розвитку, організації і координації діяльності у цьому напрямку визнаються важливою складовою національної політики для розвинених країн.

Найважливішою передумовою переходу країни за засади стійкого розвитку визнається матеріальна складова, яка є основою для реалізації достатніх умов для стійкого розвитку, а саме розвитку особистості, продукування нових знань, формування інформаційного суспільства [1].

Вперше про необхідність розробки індикаторів сталого розвитку зазначено в розділі 40 програми дій "Порядок денний на ХХІ століття", прийнятій на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Комісією зі сталого розвитку за результатами програми роботи зі сталого розвитку в 1995 р. було запропоновано методологію та структуру показників стійкого розвитку в економічному,

екологічному, соціальному та інституціональному розрізі для їх застосування на національному рівні для прийняття відповідних рішень.

Безперечним лідером у впровадженні задекларованих ініціатив ООН щодо цілей тисячоліття є Європейський Союз. З прийняттям Стратегії сталого розвитку Європейського Союзу, визначено загальний вектор на рівні політики і законодавства щодо формування моделі розвитку, за якою економічне зростання підтримує соціальний прогрес, соціальна політика знаходиться в основі економічних показників, а екологічна політика є економічно ефективною.

У дослідженнях Євростату та Стратегічного бюро Європейської співдружності щодо методологічного розуміння впровадження і використання розроблених показників країнами, що належать до ЄС, зазначається, що показники стійкого розвитку є важливим інструментом для оцінки прогресу в напрямку стійкого розвитку, для підвищення поінформованості і розуміння питань, які є основою концепції стійкого розвитку серед управлінців та громадськості. Тому важливо, щоб показники стійкого розвитку розглядалися у рамках національних стратегій, відповідно до пріоритетних цілей.

Підхід ЄС до проблеми оцінки стійкого розвитку, викладений у Стратегії ЄС, науковці визнають комплексним, адже розробка індикаторів супроводжується проведенням широких консультацій із залученням наукових кіл та за участю громадськості. Досвід ЄС засвідчує, що продуктивність втілення принципів сталого розвитку залежить від виваженості у підходах до системи показників сталого розвитку та їх комплексної оцінки. Так, формуванню основних напрямків системи вимірювання та показників сталого розвитку в країнах Європейського Союзу передувала ретельна робота, за результатами якої прийнято низку важливих документів, а саме: Комюніке ЄС "Сталий розвиток для Європи за краще світу: Стратегія Європейського Союзу зі сталого розвитку" Комюніке ЄС від 13.02.2002 р. "В напрямі глобального партнерства у сфері сталого розвитку" від 15.05.2001 р., Комюніке "Світовий самміт зі сталого розвитку: рік після закінчення - впровадження наших заяв" від 23.12.2003 р. У 2001 р., з метою удосконалення європейської статистичної бази та формування на її основі системи індикаторів стійкого розвитку, було створено експертну групу, яка працювала чотири роки - від 2002 до 2005 р. [2].

Російські вчені в праці "Наукові основи стратегії сталого розвитку РФ" визначають поняття індикаторів: "індикаторами сталого розвитку називають критерії та показники, за допомогою яких оцінюють рівень розвитку того чи іншого географічного регіону, прогнозується його майбутній стан (економічний, політичний, екологічний, демографічний і т.д.), робляться висновки про сталість стану. Індикатори являються базою для планування діяльності в напрямку сталого розвитку, розробки даної політики" [3].

Вивченню зарубіжного досвіду щодо формування та розробки системи показників присвячені праці російських вчених [21 - 23]. Так, В. Данілов-Данільян та К. Лосев науковій праці висвітлюють новий підхід до формування показників стійкого розвитку за системою "навантаження - стан - реагування", запропонований Комісією зі сталого розвитку [4]. Індикатори "навантаження" відображають діяльність людей, процеси та структури, які негативно впливають на стійкий розвиток (зростання чисельності населення, збільшення емісії парникових газів). Індикатори "стан" фіксують наявні характеристики в певний момент часу. Ними можуть бути щільність населення, відсоток міського населення, запаси палива, води. До індикаторів "реагування" належать політичний вибір та інші заходи, спрямовані на покращення стану в контексті сталого розвитку. Такими індикаторами є витрати на заходи щодо покращення здоров'я населення, законодавство, удосконалення методів управління.

С. Бобилев та П. Макєєнко розглядають можливість застосування системи показників для оцінки стійкого розвитку для Росії з урахуванням пропозицій міжнародної Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) [5]. За такою пропозицією ОЕСР всі показники поділяються на три підгрупи. Перша підгрупа показників характеризує загальні екологічні показники відповідно до таких ключових питань щодо збереження навколишнього середовища, як: вода, атмосфера, поводження з відходами за системою "навантаження - стан - реагування". Друга група показників відображає загальні показники, не пов'язані з конкретною екологічною проблемою або сектором економіки за такими тенденціями: макроекономічні тенденції та економічні реформи, фінансування природоохоронної діяльності, тенденції у галузі охорони здоров'я, галузеві тенденції. Третя група показників фіксує показники у галузі енергетики, промисловості та транспорту, що відображають: екологічно важливі галузеві тенденції (використання енергії на одиницю ВВП і душу населення); взаємодію з навколишнім середовищем викиди парникових газів, інше забруднення атмосфери та ґрунту); політико-економічні аспекти (тарифи, податки, нормування, сертифікація).

Російським вченим А. Тішковим проводяться дослідження щодо оцінок стійкого розвитку Росії у системі глобальних "цілей тисячоліття" із урахуванням "індикаторів світового розвитку" Світового Банку для Росії в 2000 р. На їх основі автором пропонуються 31 ключовий індикатор стійкого розвитку для Росії, об'єднані у шість груп: демографічні, здоров'я, соціальні, природно-ресурсні, економічні та екологічні [6].

У Росії напрацьований певний досвід оцінки еколого-економічних показників на регіональному рівні. Пошук втілення принципів стійкого розвитку проводиться Центром екологічної політики Росії. Одним із завдань цього центру є здійснення методичної допомоги регіонам у розробці еколого-економічної політики та розробка індикаторів стійкого розвитку. У результаті співпраці згаданого центру з адміністрацією

Кемеровської області було відібрано більш як 80 індикаторів, згрупованих за економічною, екологічною та соціальною ознаками [7]. Окрім того, розробку індикаторів сталого розвитку рекомендується здійснювати на федеральному (край, автономія) і на місцевому (район, муніципалітет, місто) рівнях за трьома групами: економічні, екологічні, соціальні [5,8].

Вимірювання стійкості муніципального утворення як відкритої системи пропонується російським вченим М. Островським. Підхід базується на оцінюванні впливу внутрішніх факторів на елементи системи, зовнішнє середовище та залежність системи від зовнішніх факторів [9].

З метою створення сприятливих умов національного розвитку, вченими НАН України розроблений проект Концепції переходу України до сталого розвитку, який визначає цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичної, соціальної, економічної та екологічної складових [10]. Для управління процесом переходу до соціо-еколого-економічного розвитку запропоновано цільові орієнтири, які можуть визначатися інтегральними показниками і характеризувати: якість соціального розвитку суспільства у межах певної території (якість життя населення); якість навколишнього середовища; еколого-економічну ефективність виробництва і споживання.

Для оцінки сталості розвитку територій пропонується використовувати два основні показники: якість життя та якість навколишнього природного середовища. Прийняті для оцінки та аналізу базові показники якості життя відображають у соціальному аспекті: захищеність життєдіяльності населення, забезпеченість людськими та інтелектуальними ресурсами, життєвий рівень населення. Така методика не дає можливості оцінити стан території з позицій комплексного розвитку - відсутній набір показників, що характеризує стан економіки. Крім того, запропонована система показників не дозволяє використовувати значну їх кількість через відсутність статистичної інформації для оцінки адміністративних територій районного рівня.

Вивчення зарубіжного досвіду дає можливість зробити певні висновки:

- розробка і прийняття стратегічних документів, які б визначали дієві заходи з реалізації принципу стійкого розвитку, організація і координація діяльності у цьому напрямку є важливою складовою національної політики для розвинених країн;

- важливим аспектом формування практичного механізму реалізації політики стійкого розвитку є законодавче закріплення пріоритетних цілей та розробка інструментарію - показників стійкого розвитку;

- при формуванні державної стратегії важливо врахувати досвід країн із найвищим рівнем стійкості при визначенні пріоритетів розвитку;

- у контексті розробленого науковцями НАН України проекту Концепції переходу України до сталого розвитку до основних завдань

системи моніторингу стійкого розвитку належать і організаційні заходи щодо розробки показників стійкого розвитку для державного, регіонального та місцевого рівнів із застосуванням різних підходів;

- здійснення моніторингу стійкого розвитку країни вважається доцільним із урахуванням пропозицій міжнародної Організації економічної співпраці та розвитку за трьома підгрупами, із яких перша підгрупа показників характеризує загальні екологічні показники відповідно до ключових питань щодо збереження навколишнього середовища за системою "навантаження - стан - реагування". Друга група показників відображає загальні показники за тенденціями в економіці, екології та соціальній сфері: макроекономічні тенденції, фінансування природоохоронної діяльності, тенденції у галузі охорони здоров'я, галузеві тенденції. Третя група показників в галузі енергетики, промисловості та транспорту відображає: екологічно важливі галузеві тенденції (використання енергії на одиницю ВВП і душу населення); взаємодію з навколишнім середовищем (викиди парникових газів, інше забруднення атмосфери та ґрунту); політико-економічні аспекти (тарифи, податки, нормування, сертифікація). Цей підхід є найбільш комплексним, оскільки дає можливість крім екологічних, економічних та соціальних тенденцій відстежувати галузеві, що є важливим для оцінки впливу на довкілля та розробки заходів із екологізації виробництва;

- моніторинг стійкого розвитку на регіональному та локальному рівнях бажано здійснювати за показниками економічного, екологічного та соціального стану, що дасть змогу відстежувати тенденції дотримання принципу стійкого розвитку за інтегрованими оцінками (індикаторами) цих складових і на їх основі розробляти програми розвитку територій на засадах стійкості.

Отже, зарубіжний досвід свідчить про успішне запровадження політики стійкого розвитку в розвинених країнах через правовий та інституціональний супровід цього процесу. Значна увага приділяється розробці показників стійкого розвитку для формування надійної основи для прийняття рішень на всіх рівнях і сприяння комплексному розвитку системи з одночасним урахуванням впливу на довкілля. Україна на цьому етапі лише започатковує процес переходу на шлях соціо-еколого-економічного розвитку. Розроблений науковцями НАН України проект Концепції переходу України до сталого розвитку потребує доопрацювання в частині розробки показників для вимірювання процесу стійкого розвитку на національному, регіональному та місцевому рівнях для їх урахування при обговоренні та ухваленні національної і регіональних стратегій стійкого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дробноход М. Стійкий екологічно безпечний розвиток: Український контекст [Текст] / Микола Дробноход // Дзеркало тижня. — 2001. — № 21. — 2—8 черв.
2. Перга Т. Стандарти сталого розвитку [Текст] / Тетяна Перга // Віче. — 2006. — № 9/10. — С. 47—50.

3. Залиханов С. Ч. Научная основа стратегии устойчивого развития РФ [Текст] / С. Ч. Залиханов, В. М. Матросов, А. М. Шелехов // Использование и охрана природных ресурсов в России. Спецвыпуск. — 2002. — № 9/10. — С. 22.
4. Данилов-Данильян В. И. Экологический вызов и устойчивое развитие : учеб. пособ. (для студ. высш. учеб. зав., спец. экологов, экономистов) [Текст] / В. И. Данилов-Данильян, К. С. Лосев. — М. : Прогресс-Традиция, 2000. — 416 с.
5. Индикаторы устойчивого развития (эколого-экономические аспекты) [Текст] / С. Н. Бобылев, П. А. Макеенко. — М. : ИДТРП, 2001. — 220 с.
6. Тишков А. О. Россия в системе оценок глобальных целей тысячелетия и индикаторов ее устойчивого развития [Текст] / А. О. Тишков // Использование и охрана природных ресурсов в России. — 2005. — № 3. — С. 52—67.
7. Мекуш Г. Е. Разработка индикаторов устойчивого развития: мнение эксперта [Текст] / Г. Е. Мекуш // Бюллетень Центра Экологической политики России "На пути устойчивому развитию России". — 2004. — № 26. — С. 23.
8. Бобылев С. Н. Экология и экономика : пособ. по регион. эконом. политике [Текст] / С. Н. Бобылев, О. Е. Медведев. — М. : Акрополь; ЦЭПР, 2004. — 304 с.
9. Островский М. В. Критерии устойчивого развития: муниципальные аспекты. [Электронный ресурс] // Режим доступа : www.greenparty.ua/.
10. Проект Концепції переходу України до сталого розвитку [Текст] // Вісник НАН України. — 2007. — № 2. — С. 15—43.

ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬ ВІД ДЕГРАДАЦІЇ ЯК ОСНОВА ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Р.М. Курильців, к.е.н., доцент

Львівський національний аграрний університет

Збереження та відтворення родючості ґрунтів, раціоналізація та екологізація землекористування по суті є основою для вирішення продовольчих, економічних, екологічних та інших проблем людства, і забезпечення безпеки кожної національної держави. Інтенсивне використання земельних ресурсів у господарських цілях об'єктивно потребує їх збереження як головного засобу виробництва. Загально-визнаним є те, що родючий потенціал українських ґрунтів має виняткову цінність. Проте їх сучасний якісний стан потребує негайного втручання. Сьогодні відсутній належний державний контроль за використанням та охороною родючості ґрунтів землевласниками та землекористувачами.

Антропогенно-техногенний вплив на довкілля постійно збільшується і досяг критичних значень, що значною мірою позначилось на деградації ґрунтового покриву. Погіршуються фізичні та хімічні властивості ґрунтів, збільшуються площі деградованих земель, забруднених атмосферними викидами і стічними водами, хімічними речовинами і радіонуклідами. Захист земель від прогресуючої деградації й необґрунтованих втрат - найбільш гостра екологічна проблема.

Серед впливових чинників деградації ґрунтового покриву України в умовах проведення земельної реформи, перерозподілу земель і переходу на нові форми господарювання основне місце займає виснажливе сільськогосподарське землекористування. Особливу небезпеку має

зниження загального рівня культури землеробства через фінансові й матеріально-технічні проблеми, слабку державну підтримку сільськогосподарських виробників, квапливу реорганізацію та ліквідацію великотоварного сільськогосподарського виробництва без урахування конкретних економічних, соціальних та екологічних умов і належного землевпорядного обґрунтування.

У число основних складових екологічного захисту земель входять:

- захист ґрунтів від водної й вітрової ерозії;
- організація сівозмін і системи обробки ґрунтів з метою підвищення їх родючості;
- меліоративні заходи (боротьба із заболочуванням, засоленням ґрунтів і ін.);
- рекультивация порушеного ґрунтового покриву;
- захист ґрунтів від забруднення;
- запобігання необґрунтованого вилучення земель із сільськогосподарського обробітку.

Захист земель повинно здійснюватися на основі комплексного підходу з урахуванням регіональних особливостей.

Для боротьби з ерозією ґрунтів необхідно застосовувати наступний комплекс заходів:

- землевпорядні (розподіл угідь за ступенем їх стійкості до ерозійних процесів, розробка схем ґрунтозахисних сівозмін, правильне розміщення меж полів для зручності проведення протиерозійних агротехнічних заходів, планування розвитку населених пунктів, дорожньої мережі, скотопрогонів і т.д.);

- агротехнічні (використання багаторічних трав, зайнятих парів, комплекс заходів щодо захисної обробки ґрунтів, поперечне розміщення сільськогосподарських культур на ерозійно небезпечних землях, регулювання стоку дощових і талих вод, нагромадження й збереження вологи в ґрунтах, способи посіву й посадки сільськогосподарських, застосування органічних і мінеральних добрив (при цьому створюється потужний рослинний покрив, що захищає ґрунти від ерозії);

- луго- і лісомеліоративні (залуження еродованих територій, посадка захисних лісосмуг різного призначення (вітрозахисних, які створюються на межах полів сівозмін; полезахисних, що закладаються поперек схилів для затримки поверхневого стоку делювіальних вод; прияружних і прибалкових; лісових насаджень на відкосах і днищах балок і ярів; водозахисних лісосмуг навколо водойм, озер і каналів; лісових насаджень природоохоронного призначення на землях, які непридатні для землеробства);

- гідротехнічні (створення спеціальних споруджень для перерозподілу поверхневого стоку й швидкого припинення ерозії (земляні вали на водозборах, водовідвідні канали і т.д.).

При цьому враховують, що гідротехнічні заходи зупиняють розвиток ерозії на певній ділянці відразу після їхнього обладнання, агротехнічні - через кілька років, а лісомеліоративні - через 10-20 років після їхнього впровадження.

Для боротьби із заболочуванням у районах достатнього або надлишкового зволоження в результаті порушення природного водного режиму застосовують різні осушувальні меліорації. Залежно від причин заболочування - це може бути зниження рівня ґрунтових вод за допомогою закритого дренажу, відкритих каналів або водозабірних споруд, будівництво дамб, випрямлення русла ріки для захисту від затоплення, перехоплення й скидання атмосферних схилових вод і ін.

Для попередження вторинного засолення земель необхідно влаштовувати дренаж, регулювати подачу води, застосовувати полив дощуванням, використовувати краплинне й прикореневе зрошення, виконувати роботи з гідроізоляції зрошувальних каналів і т.д.

На жаль, усі ці методи для попередження вторинного засолення ґрунтів застосовуються на невеликій частині зрошуваних територій. Причини скрізь однакові - висока вартість і трудомісткість меліоративних робіт.

Для запобігання забруднення ґрунтів пестицидами й іншими шкідливими речовинами використовують екологічні методи захисту рослин, підвищують природну здатність ґрунтів до самоочищення, не застосовують особливо небезпечні й стійкі інсектицидні препарати. Для попередження забруднення земель хімічними сполуками, які утворюються в результаті функціонування промислових виробництв підприємств тепло- і електроенергетики й автотранспорту необхідно подальший розвиток екологізації промисловості (розробка маловідходних технологій, інженерних засобів очищення викидів і переробки відходів виробництв).

Вилучення орних земель для капітального будівництва й інших цілей повинне допускатися тільки у виняткових випадках відповідно до чинного законодавства. Для збереження продуктивності земель необхідно вводити науково обґрунтовані норми земельних площ, розширювати використання для будівництва умовно непридатних для сільського господарства земель.

Також важливим являється проведення рекультивації - комплекс робіт, які проводяться з метою відновлення порушених територій і перетворення земельних ділянок у екологічнобезпечний стан.

Порушення території відбувається в основному при відкритій розробці родовищ корисних копалин, а також у процесі будівництва. Порушені землі втрачають первісну цінність і негативно впливають на навколишнє природне середовище.

Підсумовуючи, слід сказати, що поряд із застосуванням примусових ґрунтозахисних та землеохоронних заходів, які повинні забезпечити

впровадження у всіх галузях та сферах економіки раціонального, екологорівноваженого й екологобезпечного землекористування, треба розгорнути діяльність із роз'яснення населенню економічних переваг охорони ґрунтів.

Тут головним завданням являється формування правових норм та фінансово-економічних важелів підвищення відповідальності усіх землевласників, землекористувачів та суб'єктів господарювання за раціональне використання та якісний стан ґрунтів, зробити їх матеріально й морально зацікавленими в проведенні заходів щодо захисту й відтворення продуктивної сили землі та збереження екологічних функцій ґрунтового покриву.

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛІСОКОРИСТУВАННЯМ УКРАЇНИ

І.М. Лицур

А.А. Головка

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
НАН України»

ДВНЗ Національний Лісотехнічний Університет України МОНМСС
України

Зміна парадигми у державному управлінні природокористуванням, пов'язана з переходом на ринкові засади господарювання та пріоритетністю цілей сталого розвитку, призвела до того, що у чинній системі управління лісокористуванням України виникли внутрішні суперечності. Зокрема, віднесення лісовпорядного органу до сфери підпорядкування Державної агенції лісових ресурсів не дозволяє об'єктивно оцінювати стан використання і відтворення лісових ресурсів, а також є стримуючим чинником на шляху формування досконалих планів використання лісових ресурсів, поєднання функцій управління лісами та лісовим господарством у рамках одного органу управління призводить до прийняття неефективних управлінських рішень, що на сьогодні вже має і певні зовнішні прояви: поведі та масове всихання ялинових насаджень в карпатському регіоні, недосконалий породний та віковий склад насаджень.

Управління лісами – це здійснення управлінських дій, спрямованих на визначення цілей лісової політики, встановлення інструментів лісової політики та впровадження лісової політики суб'єктами управління, які не виконують господарських функцій. Управління лісовим господарством – це здійснення управлінських дій, спрямованих на використання та відтворення лісових ресурсів з метою отримання прибутку.

На сьогодні в Україні продовжує функціонувати отримана в спадок від Радянського Союзу система управління лісами і лісовим господарством,

яка характеризується концентрацією функцій управління лісами і лісовим господарством у рамках одного суб'єкта управління – Державної агенції лісових ресурсів.

Встановлено такі недоліки у розподілі управлінських функцій між суб'єктами управління лісами та лісовим господарством України:

- Державна агенція лісових ресурсів поєднує функції управління лісами і лісовим господарством, які є непоєднуваними за умов ринкової економіки;
- Виробниче об'єднання „Укрдержліспроект” – установа, яка займається інвентаризацією лісового фонду та плануванням використання лісових ресурсів, не повинна підпорядковуватися структурі, яка здійснює лісокористування (тобто Державній агенції лісових ресурсів);
- обласні управління лісового і мисливського господарства, хоча і наділені статусом державних органів управління, продовжують виконувати функції колишніх обласних лісгосподарських об'єднань, тобто поєднують функції управління лісами та лісовим господарством;
- чинна система управління не спроможна забезпечити однаково ефективне управління лісами всіх форм власності та відомчого підпорядкування.

Встановлено, що система управління лісами та лісовим господарством України не у повній мірі використовує потенціал функції планування. Не використовується стратегічне планування розвитку лісових підприємств. Існують суперечності при проектуванні цілей системи управління лісами та лісовим господарством України. Планування не виконує функцію узгодження інтересів зацікавлених осіб. Зокрема, не знайшов використання в Україні поширений у світовій практиці інститут лісових програм, котрі є своєрідними угодами між всіма зацікавленими сторонами щодо цілей подальшого розвитку лісокористування.

Недосконалість функції організації пов'язана з недостатнім використанням можливостей укрупнення організаційної структури управління лісами та лісовим господарством України. Укрупнення можна досягти шляхом перегляду структури регіональних представництв Державної агенції лісових ресурсів та скорочення адміністративного персоналу шляхом впровадження сучасних інформаційних технологій.

Аналіз функції мотивації здійснювався на рівні організації (об'єктом мотивації виступає працівник) та на міжорганізаційному рівні (об'єктом мотивації виступає організація). Удосконалення мотивації як функції управління лісами та лісовим господарством може відбуватися у напрямку покращення дії засобів стимулювання раціонального лісокористування (міжорганізаційний рівень) та засобів матеріальної мотивації працівників (внутрішньоорганізаційний рівень).

Недоліки функції контролю пов'язані з недосконалим розподілом повноважень між суб'єктами управління лісами та лісовим господарством, що призводить, з одного боку, до дублювання контролю, а з іншого – до його нестачі. Недостатньо дієвими є механізми громадського контролю, перш за все через недоступність інформації щодо лісокористування та неефективність засобів впливу на суб'єкти управління лісами та лісовим господарством з боку громадськості.

Склад систем управління лісами та лісовим господарством визначає сукупність принципів управління, що відносяться до цих систем. До складу системи управління лісами повинні входити суб'єкти відповідальні за розроблення і впровадження національної лісової політики України. Систему управління лісовим господарством повинні формувати суб'єкти, які здійснюють використання та відтворення лісових ресурсів. Зважаючи на те, що до системи управління лісами та лісовим господарством входять державні органи влади, суб'єкти господарювання, а також те, що ліс є важливим фактором довкілля, система управління лісами та лісовим господарством повинна базуватися на загальних принципах менеджменту, принципах державного управління і принципах екологічного управління. Також система принципів управління лісокористуванням повинна скеровувати лісове господарство у напрямку до сталого розвитку та враховувати сучасні підходи до управління організацією.

Виходячи з процесного підходу та традицій лісокористування, що управління лісокористуванням в Україні має бути розмежованим на принципи, що стосуються системи управління лісами та принципи, що стосуються системи управління лісовим господарством.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

*Лі Мін, аспірант, А.Ю. Безуська, аспірант,
В.О. Лук'янихін, к.е.н., доцент*

Сумський державний університет, м.Суми

Правильний вибір стратегії розвитку будь-якого суспільства неможливий без розуміння та врахування тенденцій світового розвитку, найважливішими серед яких на сьогодні є глобалізація та регіоналізація, посилення відповідальності держави при зростанні її регулюючої ролі, глобальна екологічна криза, перехід промислово розвинених країн до постіндустріального етапу розвитку. Стратегія сталого (екологічно збалансованого) розвитку – це відмова від екстенсивно-наздоганяючої моделі розвитку, орієнтованої на кількісні економічні показники, це можливість подолання відставання від розвинених країн світу і

забезпечення якості життя свого народу, аналогічного якості життя в країнах-лідерах з точки розвитку національного соціо-еколого-економічного капіталу, зокрема, рівня розвитку людського потенціалу.

Необхідність визначення довгострокового курсу розвитку держави і відповідно її регіонів, визначення цільових орієнтирів розвитку потребує розроблення методології довгострокового планування, що була б адекватною глобальним процесам, які проходять у світі, відображала національні інтереси, а також була б у змозі відбивати регіональні особливості.

Досягнення довгострокових, стратегічних цілей розвитку, які висувуються концепцією сталого розвитку, не можливо на основі ринкового саморегулювання. Адже вирішення екологічних проблем, що є серцевиною даної концепції, не є сильною стороною ринкового механізму.

У зв'язку з цим методологія стратегічного управління і її складова стратегічне планування вбачаються перспективним інструментом реалізації довгострокових цілей регіонального розвитку.

Ще в радянський період, серед науковців визріває думка про неадекватність директивного планування, необхідність демократизації економічного життя. Для потреб довгострокового планування розвитку, у тому числі і регіонального, пропонувалося застосування методології цільового планування [1-4]. Багато уваги вченими приділялося розробці методології програмного підходу, перш за все, як певної альтернативи традиційному директивному плануванню економіки, криза якого позначилася вже наприкінці 70-х років ХХ століття. На протигагу практиці централізованого планування з його яскраво визначеною галузевою спрямованістю, при розробці програм простежується тенденція поставити в центр розгляду проблеми територіального, регіонального розвитку. Даний напрямок наукової думки слід вважати предтечею розвитку стратегічного управління на пострадянському просторі. Тому не доцільно цілком відкидати досвід цільового, програмно-цільового планування радянської школи, повністю переорієнтуючись на закордонний досвід в галузі стратегічного управління. Принциповим недоліком планування за радянських часів було те, що навіть розроблений за цільовим принципом план, потім на етапі реалізації розгортався в систему директивних показників, а не в систему параметрів бажаного стану об'єкта прогнозування за індикативним принципом.

Для економіки, яка функціонує на ринкових засадах, більш адекватними інструментами є стратегічне та індикативне планування. Цінність закордонного досвіду за наших умов полягає в тому, що вперше розроблене для потреб корпоративного управління і поширене на державний і регіональний рівень, стратегічне управління орієнтоване на суб'єктів економічної діяльності як державної так і недержавної форм власності, відповідає ринковим умовам.

До методології стратегічного планування звертаються, коли актуальною стає необхідність зміни існуючих тенденцій розвитку. Саме таким є завдання переходу до сталого соціо – еколого -економічного розвитку, яке витікає з усвідомленої людством необхідності зміни парадигми розвитку, яка склалася в останні десятиліття [5, с.27].

Стратегічне управління як інструмент реалізації довгострокових цілей розвитку є методологією, яка в останній час активно розвивається. При цьому можна виділити два напрямки щодо розробки наукових основ стратегічного управління (планування).

По-перше, це напрямок, який можна умовно назвати «менеджерським», який спрямований на удосконалення алгоритму стратегічного управління. В межах цього напрямку, зокрема, відбувається адаптування стратегічного менеджменту, який дуже вдало зарекомендував себе щодо управління корпоративного рівня, до потреб територіального управління. Так на думку авторів [6], стратегічне планування економіки країни – це визначення цілей і пріоритетних напрямків розвитку відповідно до очікуваних змін зовнішніх умов розвитку та структури економіки, втілованих у системі документів (у вигляді прогнозів, програм, планів тощо). Зміст стратегічного планування розкривають його процедури: прогнозування (прогнози), програмування (програми), планування (плани) [7, с.42].

По-друге, дослідження глибинної суті стратегічного управління (планування) через розгляд стратегічного управління як механізму збалансування інтересів суб'єктів різних рівнів. Цей напрямок можна назвати «політекономічним». Так на думку І.Л. Леонідова, стратегічне планування – це форма плановірності, яка сприяє погодженості й реалізації довгострокових економічних інтересів власників об'єктів господарювання, що відображаються в економічній стратегії і конкретизуються в стратегічних планах [8, с.49].

Отже, методологічною основою формування стратегії розвитку регіону, що направлена на зміцнення соціо-еколого-економічного потенціалу території повинно бути стратегічне планування.

Серед загальних принципів стратегічного планування слід виділити принципи: системності, безперервності планування, цілеспрямованості, пріоритетності, оптимальності, адекватності, збалансованості і пропорційності.

Стратегічне планування, за допомогою якого здійснюється перехід до сталого економіко-соціо-екологічного розвитку регіону повинно ґрунтуватися на наступних методологічних принципах:

- пріоритет екології над економікою або точніше – пріоритет екологічних оцінюючих критеріїв, показників і вимог над економічними. Тобто при оцінці і виборі варіантів рішень щодо розвитку і розміщення продуктивних сил (господарських, техніко-технологічних та організаційно-управлінських рішень) перевага

- повинна надаватися кращим за екологічними показниками і критеріями;
- інтеграція екологічного і економічного підходів до розвитку і розміщення продуктивних сил щодо практики стратегічного управління в єдиний еколого - економічний підхід для досягнення якісних змін у продуктивних силах, їх екологізації з метою приведення у відповідність з закономірностями відтворення і збереження навколишнього середовища;
  - територіальна орієнтація в управлінні природно-ресурсним потенціалом регіону. При оптимальному поєднанні галузевого і територіального управління сталим використанням природно-ресурсного потенціалу і збереженням навколишнього середовища відбувається переміщення центру ваги та відповідальності за вирішення ресурсно-екологічних проблем на місцеві органи управління при збереженні за центром функцій контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства, нормативів і стандартів збереження навколишнього середовища;
  - нормативність і платність природокористування. Кожна територія має певний природно-ресурсний та асиміляційний потенціал;
  - жорсткий контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства, який повинен охоплювати всі види і форми життєдіяльності людини.

Саме реалізація цих принципів, на нашу думку, дозволить зміцнити соціо – еколого - економічний потенціал регіонального розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Прогнозирование и долгосрочное планирование экономического развития региона. – Кишинев: Штиинца, 1986 – 247 с.
2. Тамбовцев В.Л. Анализ целей в управлении общественным производством. – М.: Экономика, 1982. – 133 с.
3. Тамбовцев В.Л., Тихомиров А.А. Организация и управление комплексными программами (проблемы теории и моделирования). – М.: Изд. Моск. ун-та, 1982. – 176 с.
4. Цели и ресурсы в перспективном планировании / Е.З. Майминас, В.Л. Тамбовцев, А.Г. Фонотов и др.; Отв. ред. Е.З. Майминас и др. – М.: Наука, 1985. – 262 с.
5. Проблеми сталого розвитку України. - К.: БМТ, 2001. – 423 с.
6. Про Концепцію сталого розвитку України: Проект Закону України (на заміну раніше поданого), реєстраційний № 3234 від 25.04.2001 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=5962
7. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Пер. с англ. – М.: Дело, 1999. – 702 с.
8. Леонідов І. Л. Теоретичні основи ефективності стратегічного планування. Дис. канд. ек. н.: 08.01.01. Національна металургійна академія України, Дніпропетровськ, 2004. – 217 с.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО КАРКАСУ

Ю.М. Лобода

Сумський державний університет, м. Суми

Загострення екологічних проблем привернуло увагу до питань раціонального природокористування у сформованих соціально-екологічних умовах, що призвело до створення нових наукових концепцій. У найбільш загальному вигляді система, яка допомагає досягти балансу між охороною природи та природокористуванням може бути представлена у вигляді екологічного каркасу.

Існує чимало визначень поняття «екологічний каркас», проте в них відсутня принципова узгодженість. М.В. Реймерс дав таке визначення поняттю екологічний каркас – це система ділянок природи, взаємозв'язок яких на рівні екосистем створює передумови для формування природної екологічної рівноваги, здатної протистояти антропогенним впливам [1].

Згідно з визначенням А.В. Єлізарова, екологічний каркас – це сукупність всіх екосистем з індивідуальним режимом природокористування для окремих ділянок, що утворюють просторово організовану структуру управління, яка підтримує екологічну стабільність території, здорове середовище проживання людини і запобігає втраті біотичного різноманіття та деградації ландшафтів [2].

У проєкті «Зелена стіна Росії» наведено визначення поняття, близького за змістом до поняття екологічний каркас: екологічна інфраструктура ландшафту – це просторово організований набір екосистем (не обов'язково природних і невикористовуваних людиною), які дозволяють території підтримувати її екологічне здоров'я. [3].

З наведених вище визначень можна зробити висновок, що екологічний каркас являє собою синтез існування людини та використовуваних нею природних ресурсів із найбільш ефективними заходами з охорони навколишнього середовища. Але у жодному з визначень не надається чіткого пояснення, які саме природоохоронні заходи слід застосовувати на даних територіях та чим екологічний каркас відрізняється від інших природоохоронних комплексів. Так, згідно з останнім визначенням екологічний каркас охоплює не тільки природні незаймані території, а й створені за участю людини напівприродні (штучно створені насадження).

Метою концепції екологічного каркасу є створення системи адекватно захищених екологічно взаємопов'язаних природних територій, що забезпечує збереження (при необхідності – самовідновлення) природного біорізноманіття, умов для міграції рідкісних і особливо цінних видів

тварин, і організація системи суспільної підтримки даного фрагменту екологічної мережі.

Стратегія створення екологічного каркасу як єдиної цілісної системи формулюється таким чином: всі функції, пов'язані з підтриманням екологічної стабільності території, потрібно передати одній оптимально організованій, а значить здатній ефективно функціонувати, структурі з єдиним управлінням.

Розробка концепції екологічного каркасу особливо важлива для економічних суб'єктів, які:

- мають високу залежність діяльності від природно–рекреаційного потенціалу території;
- використовують високоцінні природно–територіальні комплексами і екосистемами;
- мають високий ступінь напруженості екологічних конфліктів на території (наприклад, між великими виробництвами з об'ємними шкідливими викидами в навколишнє середовище і інтересами місцевого населення);
- розташовані на території з високою щільністю населення;
- розташовані на території з високим ступенем порушеності довкілля (наприклад, наявність на території відпрацьованих родовищ корисних копалин, вогнищ підвищеного фонового забруднення компонентів навколишнього середовища і т. д.) [4].

Хотілося б відзначити, що в багатьох країнах зараз докладаються зусилля до створення більш сприятливих структур ландшафтів. Так, в Англії, наприклад, відбулася деградація традиційного сільського ландшафту. Це було пов'язано з тим, що власник землі використовував її на свій розсуд. В даний момент зусиллями десятків організацій, що фінансуються з центральних та місцевих бюджетів, викуповуються клаптики землі і з величезними фінансовими витратами відновлюється те, що було втрачено. В Австралії існує державна програма Land Care, спрямована на створення стійкого розвитку сприятливої структури ландшафту. Подібними програмами займаються в Швеції – освітня програма для власників лісу The Richen Forest. У США в останні десятиліття спостерігається зміна законодавства і зростання обмежень на використання землі, а також ведеться активна пропаганда ідей оптимізації структур ландшафту неурядовими організаціями та приватними особами, об'єднаними програмою Wildlife Project.

У комплексній системі охорони природи України її «екологічний каркас» має вигляд дуги, що охоплює територію з заходу, північного заходу, півночі і північного сходу. В територіальному відношенні він охоплює близько 30% природної рослинності, яка нині збереглася в Україні, за площею це становить близько 19 млн. га, лісової площі з них — 13,6%, тобто 8,2 тис. га.

Необхідне створення «екологічних островів» на решті території України, в першу чергу, в південно-східній і в південній частинах. В існуючій мережі природно-заповідних територій України найбільше значення для збереження екологічної рівноваги мають заказники, які займають площу близько 600 тис. га — половину всієї площі природно-заповідних територій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреев А. Концепція створення Екологічної мережі Республіки Молдова / А. Андреев, П. Горбуненко, О. Казанцева // Академіку Л.С. Бергу – 125 років : Збірник наукових статей. – Кишинів : Екологічне товариство "БЮТІСА" & Миський екологічний клуб Бендер "Екополіс. – 2001. – С. 153–215.
2. Єлізаров А.В. Екологічний каркас – стратегія степового природокористування ХХІ століття / А. В. Єлізаров // Степовий бюлетень. – Новосибірськ : Вид-во НГУ. – 1998. – № 1. – С. 10–14.
3. Пономаренко Є. В. Проект "Зелена стіна Росії". Яким чином можна створити територіальний екологічний каркас і зупинити екологічну деградацію ландшафтів Росії? / Є. В. Пономаренко, С. В. Пономаренко, В. П. Хавкін, Г. Ю. Офман – Москва. – 1994.
4. Гриднев Д. З. Природно-екологічний каркас території – основа ухвалення містобудівних рішень в складі документів територіального планування муніципальних утворень [Електронний ресурс] / Д. З. Гриднев // Територія і планування. – № 1 (31). – С. 96-103. – Режим доступу: terraplan.ru. – 18.03.2012.

ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГО-ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ АТК УКРАЇНИ

О.В. Ляцєв, асистент

Сумський державний університет, м. Суми

Україна активно включається у світові суспільно-економічні процеси: приєдналася до Світової організації торгівлі, стратегічною метою визнано отримання асоційованого членства у Європейському Союзі (далі - ЄС). Транспорт, як інфраструктурна галузь, має розвиватися більш швидкими темпами з метою сприяння економічному та соціальному розвитку країни та її участі у міжнародному поділі праці.

Сьогодні транспортний сектор економіки України у цілому задовольняє лише базові потреби економіки та населення у перевезеннях. Рівень безпеки, показники якості та ефективності перевезень пасажирів та вантажів, енергоефективності, техногенного навантаження на довкілля не відповідають сучасним вимогам.

Для визначення ключових проблем транспортної системи України, принципів і пріоритетів її розвитку на період до 2020 р., з точки зору загальнонаціональних потреб та інтересів, була розроблена Транспортна стратегія, в якій передбачається комплекс правових, організаційних економічних та природоохоронних заходів.

Реалізація Транспортної стратегії неможлива без ефективної інвестиційної діяльності.

Механізми реалізації інвестиційної діяльності передбачають:

- використання різних джерел фінансування галузі: власних коштів підприємств, коштів державного та місцевих бюджетів, коштів інвесторів, концесіонерів, кредитних ресурсів комерційних банків та міжнародних фінансових установ;

- проведення переоцінки основних фондів, підвищення ефективності заходів щодо збільшення інвестицій у розвиток транспорту загального користування за державної підтримки, що сприятиме впровадженню вітчизняних інноваційних транспортних технологій та технологічній модернізації транспорту;

- впровадження механізму державно-приватного партнерства з метою залучення ресурсів для змішаного фінансування розвитку транспортної інфраструктури, поєднання державних капітальних вкладень та приватного капіталу вітчизняних та іноземних інвесторів;

аналіз можливостей запровадження механізмів довгострокового пільгового кредитування інвестицій у ресурсо- та енергозберігаючі техніку та технології;

- розширення застосування принципів “користувач платить” та “забруднювач платить” під час користування транспортною інфраструктурою.

Одним із механізмів забезпечення інвестиційної діяльності залишається бюджетне фінансування транспортного сектору, яке має бути спрямоване, перш за все, на такі цілі:

а) забезпечення функцій державного управління в транспортній галузі;

б) гарантоване підтримання в робочому стані мережі об'єктів транспортної інфраструктури та розвиток мережі автомобільних доріг загального користування, насамперед швидкісних;

в) підтримка бюджетного фінансування найважливіших транспортних проектів та проектів розвитку автомобільних доріг загального користування і підвищення рівня безпеки дорожнього руху;

г) гарантоване фінансування законодавчо закріплених державних зобов'язань за програмами розвитку транспорту, дорожнього господарства та забезпечення безпеки руху.

Потребує вдосконалення нормативно-правова база з питань розроблення та впровадження економічного і фінансового механізмів фінансування інфраструктури: прийняття (доопрацювання) законів України "Про основні засади взаємодії держави з приватними партнерами", "Про швидкісні автомобільні дороги", внесення змін до законів України "Про інвестиційну діяльність", "Про фінансовий лізинг", "Про концесії", а також інших нормативно правових актів з питань відведення земель для нового транспортного будівництва.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ІНВЕСТИЦІЙ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ РЕГІОНУ

І.С. Мареха, аспірант

Сумський державний університет

Ключовим елементом сприяння сталому і відтворювальному розвитку еколого-економічних систем, і агрогосподарювання у тому числі, повинно стати вирішення проблеми формування збалансованої системи еколого-економічних оцінок якості інвестицій.

Застосування категорії якості інвестицій у практичних розрахунках дозволяє здійснювати оцінку інвестиційної привабливості природогосподарювання на більш упорядкованій теоретико-методологічній основі, чітко окреслюючи напрямки оцінок – за показниками ризику відтворення еколого-економічних систем та дохідності залучуваних інвестицій.

Оскільки якість інвестицій та інвестиційна привабливість природогосподарювання є свосерідними формами взаємодії інвестиційного інтересу та інвестиційної потреби, остільки узгодження подібної взаємодії на засадах оптимізації виступає запорукою сталого природогосподарювання. Відтак, інвестиційну привабливість природогосподарювання доцільно розглядати з позиції можливості оптимізації якості інвестиційних вкладень. Вважаємо за потрібне особливо наголосити на тому, що результатом застосування категорії якості інвестицій на практиці є остаточне подолання відчуженості об'єкта від суб'єкта інвестування, яке, конкретизуючись по відношенню до оцінки інвестиційної привабливості природогосподарювання, полягатиме у формуванні сукупності вимірних параметрів певної якості, що дозволятимуть кожному інвестору обирати рівень дохідності та ризику інвестицій таким чином, щоб, не порушуючи власних інвестиційних інтересів, забезпечувати дотримання відтворювального балансу в еколого-економічних системах в цілому.

З точки зору предмета нашого дослідження, еколого-економічні показники оцінки якості інвестицій, що вкладаються у сільське господарство, – це методологічний орієнтир для інвестора, який приймає рішення в умовах нерационального використання агроземельних ресурсів і прагне оптимізувати інвестиційну привабливість об'єкта на засадах екологізації. Завдання оптимізації якості інвестицій зводиться передусім до визначення її цільових критеріїв. Серед однокритеріальних методів оптимізації якості інвестицій найбільшого поширення набули підходи неокласичної фінансової школи, які оперують критеріями максимізації доходу або мінімізації ризику. З точки зору предмета нашого дослідження

найбільш прийнятним критерієм оптимізації якості інвестицій у сільському господарстві в умовах впливу екологічного фактора вважаємо такий, що гарантує отримання інвестором певного доходу за мінімального рівня ризику, оскільки:

а) в умовах нераціонального природогосподарювання кількісна визначеність інвестиційного ризику тісно пов'язується з економічним збитком від порушення природних компонентів агрогосподарського виробництва, відтак критерій мінімізації інвестиційного ризику відповідає загальному критерію мінімізації екологічно обумовлених втрат очікуваного доходу інвестора;

б) стале агрогосподарювання обов'язково передбачає його розвиток, що вимагає інвестування, а тому ризик, як об'єктивно існуюча можливість негативних коливань агрогосподарської системи і небезпеки виникнення збитків для інвесторів, виступає кардинальним обмежувальним чинником інвестиційної привабливості агрогосподарювання, оптимізація якої досягається шляхом мінімізації відхилень фактичного доходу інвестора, викликаних порушенням стану ґрунтово-земельних ресурсів агрогосподарської системи, від його очікуваного значення;

в) висока залежність економічних процесів відтворення від несприятливих природнокліматичних умов разом із чутливістю комерційних результатів сільськогосподарської діяльності до непередбачуваних цінових коливань обмежують присутність інвестиційного капіталу з огляду на пов'язані із цим ризики; емпірично підтверджена гіпотеза про несхильність до ризику учасників фінансових відносин в аграрному секторі економіки робить методологічно виправданим застосування критерію мінімізації еколого-економічного ризику інвестора при оцінці якості інвестицій у сільському господарстві;

Прагнення інвесторів мінімізувати ризики у зв'язку з екологічним фактором закономірно піднімає питання про пошук резервів підвищення якості інвестицій, які, як очевидно, матимуть місце лише після здійснення природоохоронних заходів на сільськогосподарських територіях.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СТРАХОВАНИЕ: ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В.В. Мартинец

Сумский государственный университет, г. Сумы

В современных условиях развития рыночной экономики происходит увеличение объемов производства продукции, что сопровождается ростом уровня загрязнения окружающей среды. Причинами такой ситуации является большой износ основных фондов, недостаточность или вовсе отсутствие природоохранного оборудования, неэффективный механизм управления внешними издержками предприятия.

Механизм управления внешними издержками предприятия представляет собой целостную совокупность методов и инструментов управления, с помощью которых организуются, регулируются и координируются процессы природопользования в совокупности с производственными и социально-экономическими процессами, обеспечивает должный уровень экологической безопасности производства и потребления, воспроизводится качество окружающей среды как специфическое общественное благо. Основными звеньями механизма управления природопользованием и экологической безопасности является совокупность административно-контрольных и экономических инструментов.

К административно-контрольным инструментам управления природопользованием и экологической безопасностью относятся: экологическое и природно-ресурсное законодательство, экологический мониторинг, экологические стандарты и нормативы, лицензирование хозяйственной деятельности, экологическая сертификация, экологический аудит и другие.

Экономические инструменты охраны окружающей среды и природопользования составляют: рыночно - ориентированные (природно-ресурсные платежи и платежи за загрязнение среды, рыночные цены на природные ресурсы, поступающие в экономический оборот, механизм купли-продажи прав на загрязнение природной среды; залоговая система и другие) и финансово-кредитные инструменты (формы и инструменты финансирования природоохранных мероприятий; кредитный механизм охраны окружающей среды, займы, субсидии и т.п.; экологические и ресурсные налоги; экологическое страхование).

Экологическое страхование служит одним из источников средств для финансирования мероприятий по компенсации отрицательных внешних эффектов.

Основными особенностями экологического страхования являются следующие:

1.Целью экологического страхования является образование страховых фондов для предупреждения экологических аварий и катастроф, возмещения убытков, причиненных юридическим и физическим лицам вследствие загрязнения окружающей среды.

2.Субъектами экологического страхования являются: страховщики, страхователи, третьи лица, которым причинен вред вследствие загрязнения окружающей природной среды. Объектом экологического страхования есть страхование ответственности субъектов хозяйствования, деятельность которых представляет повышенную экологическую опасность, в случае нанесения ими вреда третьим лицам вследствие аварийного загрязнения окружающей природной среды.

3.Страхование имеет целевой характер. Страховые выплаты осуществляются лишь при наступлении страхового случая.

4. Экологическое страхование имеет вероятностный характер, страховой случай может наступить или не наступить. В практической деятельности сложно спрогнозировать, а в некоторых случаях и невозможно наступление страхового случая.

5. В процессе страхования происходит создание и использование страховых резервов, то есть накопление страховщиком определенного капитала, необходимого для обеспечения покрытия убытков в случае их возникновения.

Каждая страховая компания создает свою внутреннюю систему нормативов, в которую входят следующие показатели:

- максимальный размер страховой суммы;
- величина страховых тарифов;
- структура страховых тарифов.

При оценке страховой суммы целесообразно ввести дифференцированный подход.

Тарифные ставки рассчитываются на основе методик, утвержденных распоряжением Федеральной службы Российской Федерации по надзору за страховой деятельностью и рекомендованных страховым компаниям для расчета по страховым видам страхования. Размер страховой суммы зависит от вида деятельности предприятия, степени износа основных фондов, наличие очистных сооружений, вероятности наступления страхового случая и других факторов.

В результате проведенных исследований можно сделать выводы, что экологическое страхование является одним из инструментов управления внешними отрицательными издержками и дает возможность компенсировать часть причиненного ущерба третьим лицам в результате загрязнения окружающей среды за счет страховых фондов. Основными проблемами развития данного вида страхования является отсутствие нормативно-правовой базы и статистической информации, которая позволила бы создать методику расчета тарифных ставок экологического страхования.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ КНР

Ю.А. Мирошниченко, ассистент

Го Ефей, студент

Сумский государственный университет, г. Сумы

Стремительное экономическое развитие Китая, глобально наращивающего темпы производственной и другой предметно-практической деятельности, актуализирует познание социально-экологической проблематики в данном регионе. Экологическая безопасность и ресурсообеспеченность обостряет все основные

социальные противоречия. При этом китайские экологические проблемы выходят далеко за национальные границы: они затрагивают на севере Монголию, а на юго-востоке - Корею. Но в более широком плане им присущ глобальный характер.

Среди китайских исследователей, рассматривающих вопросы охраны окружающей среды, экологии, устойчивого развития КНР необходимо обозначить следующих: Лю Тяньци, Лю Цзинлин, Ма Гуан, Цюй Гэпин, Ван Шумин, Чжан Янь, Сы Юань, Ван Чжицзя, Чжан Хайбинь, Цай Шоуцю, Цюй Гэпин, Дин Цзиньгуан, Гэн Шиган и др. Следует также отметить работы следующих ученых: И. В. Ушакова, М. С. Якова, Е. И. Крапина, Т. В. Колпакова, В. В. Петушкова, Hyun In-Taek, M. A. Schreurs, G. Jhu, A. J. Hanson, C. Dagg, P. W. Robert, C. G. Chow, J. D. Daniel, E. S. Udo, C. Lawrence, S. C. Hon, M. Shunsuke. В тоже время, экономические аспекты современных экологических проблем КНР требуют дополнительных сторон рассмотрения.

Экологические проблемы Китая - это комплекс проблем, связанный с общим ухудшением экологической ситуации в стране, истощением и нехваткой сырьевых, энергетических, продовольственных и др. ресурсов. В той или иной степени экологические трудности Китай испытывал на протяжении всей своей истории. Основными экологическими проблемами Китая являются:

- загрязнение воздуха

Основной причиной загрязненности воздуха в Китае является отсталая структура топливного баланса, в которой преобладает уголь, а также отсутствие технологий по улавливанию дыма от печей. Являясь крупнейшим в мире производителем каменного угля (1 млрд. т. в 1989г. и 1500 млн. т. в 2000 г.). Китай в качестве топлива сжигает более 500 млн. т. в год. При сжигании от 1 т угля в Китае образуется вредных отходов в 2 раза больше, чем в Японии. В Китае ежегодно в атмосферу попадает 28 млн. т. дыма и сажи. Особенно сильно загрязнение воздуха над крупными городами страны.

В Северном Китае загрязненность воздушной среды над крупными городами в 20-40 выше, чем в западных странах. Над 23 крупнейшими из городов выбросы в атмосферу определяются в 860 мг на 1 м³ при норме 90 мг на 1 м³. Только содержание двуокиси серы над городами Северного Китая в 1983 г. составило 25-27 мг на 1 м³, в Южном Китае – от 28 до 324 мг на 1 м³. В отдельных городах состояние воздушной среды является хронически неблагоприятным [1].

Массированному воздействию вредных веществ в атмосфере подвергаются не только города, но и обширные сельскохозяйственные угодья Китая. По довольно осторожным подсчетам, каждое промышленное предприятие, производящее фосфорные удобрения, кирпичи, стекло, керамику, фарфор, загрязняет в округе 50 га, а кирпичный или черепичный завод – 20 га. В зоне загрязнения от

волостных и поселковых предприятий фосфорных удобрений оказалось 12 тыс. га полей. От выбросов кирпичных и черепичных заводов страдает 1602 тыс. га. В сумме – 1614 тыс. га полей. Потери сельскохозяйственных культур в среднем составляют: зерно – 10 %, овощи – 15 %, фрукты – 15 %, другие культуры – 10 % (довольно высокий процент снижения урожайности объясняется большой загрязненностью атмосферы).

В итоге только прямые экономические убытки сельскохозяйственной продукции от загрязнения атмосферы ежегодно составляют 3300 млн. юаней [2, с. 45]. Экономические потери от загрязнения атмосферы, по оценкам китайских и зарубежных исследователей, составляют от 3% до 7% ВВП.

- загрязнение береговой акватории

Причинами ухудшения качества береговой морской среды стали слив в море промышленных и бытовых сточных вод, хищнический лов "даров моря" и чрезмерная добыча морских ресурсов. Это привело к несбалансированности структуры экосистемы моря, уменьшению разнообразия живых существ и количества редких животных и растений, учащению морских бедствий. По предварительным подсчетам, из-за нерациональной деятельности людей площади приморских заболоченных земель и коралловых рифов сократилась примерно на 2,19 млн гектаров и на 80 процентов соответственно.

- увеличение стихийных бедствий

В последние пятьдесят лет на территории Китая наблюдается увеличение стихийных бедствий. На юге чаще бывают наводнения, на севере — засуха. На последующие 100 лет прогнозируется учащение природных катаклизмов, таких как наводнения, засухи, ураганы и др., понижение урожая сельскохозяйственных культур, потеря биоразнообразия. Пострадали сельскохозяйственные культуры на площади более 32,47 миллиона гектаров, в том числе полностью уничтожены - на площади 2,9 миллиона гектаров.

Прямые экономические убытки от природных бедствий в Китае в 2011 году превысили 309,6 миллиарда юаней (более \$51,6 миллиарда). [4]

Таким образом, все более обостряющаяся нехватка природных ресурсов и загрязнение окружающей среды становится одним из наиболее узких мест и потенциальной угрозой для устойчивого социального и экономического развития. При этом основным противоречием китайской экологической политики является то, что имеющаяся достаточно полная и хорошо проработанная законодательная база при внедрении сталкивается с отсутствием действенных механизмов контроля за её реализацией, чему препятствуют различные ограничения. Несовременность системы природоохранного управления в Китае также является важным фактором, который тормозит реализацию экологической политики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Варакина М. И., Гурулева Т. Л. Экологические проблемы КНР: культурно-нравственный аспект: монография / М.И. Варакина, Т. Л. Гурулева; Читинский гос. ун-т. – Чита, 2011. – 143 с.
2. Ван Лю. Комплекс мероприятий, направленных на охрану окружающей среды/Лю Ван, 1997. - № 2.
3. Экологические проблемы Китая [Электронный ресурс]. – Режим доступа. - <http://ichina.ru/top/information/ecology/>
4. Стихийные бедствия в 2011 году нанесли Китаю ущерб в \$50 млрд. [Электронный ресурс]. – Режим доступа. -http://www.gazeta.ru/news/business/2012/01/11/n_2162037.shtml

К ВОПРОСУ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

А.Ю. Мишанина, студентка, Т.Л. Чернова к.э.н., доцент

Таврический Национальный Университет им. В.И.Вернадского,
г. Симферополь

На сегодняшний день экологическая проблематика имеет большое значение в системе внутренних и внешних отношений всех стран мира. Во многом имидж страны зависит от уровня её экологической безопасности и экологического ориентира.

В период стремительного экономического и технического прогресса наше государство требует совершенствования экологической политики для достижения экологической безопасности как важнейшего фактора сбалансированного развития.

В наше время повсеместно в мире происходит процесс «огосударствления» как самой сферы природопользования и управления ею, так и международного сотрудничества по проблемам окружающей среды. Эти процессы связаны с тем, что все больше усиливается политический аспект проблемы окружающей среды, его тесная взаимосвязь с внутренней и внешней политикой государства [1].

Насущными задачами политики в области охраны окружающей среды является проведение институциональной реформы государственной системы охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов, внедрение механизмов и инструментов экологической политики, реализация приоритетных национальных и государственных программ в целях создания условий для устойчивого сбалансированного развития государства, создание государственной системы регулирования экологической безопасности как неременной составляющей национальной безопасности Украины.

С нашей точки зрения наиболее ярким примером для внедрения экологической политики в Украине является опыт её проведения в Японии.

Формирование природоохранного механизма Японии тесно связано с принципом «загрязнитель платит». В проведении экологической политики Япония сочетаются административные и экономические методы

регулирования. К административным мерам относятся: введение стандартов качества продукции и окружающей среды; экологическая экспертиза; соглашения между местными органами власти и предприятиями о контроле за загрязнением; система арбитража экологических конфликтов и т.д. Следует также отметить, что в Японии одни из самых строгих в мире нормативов по загрязнению атмосферы, превосходящие в 2-3 раза аналогичные параметры в других странах. Среди эффективных черт японской экологической политики следует назвать:

- инициативы местных органов власти в сфере охраны окружающей среды, активно поддерживаемые населением;
- разработка и широкое применение новых, экологически чистых технологий благодаря привлечению частного бизнеса;
- четко функционирующая государственная система экологического регулирования [2].

21 декабря 2010 года Верховной Радой Украины принят закон "Об основных принципах государственной экологической политики до 2020г." [3].

Согласно закону, целью государственной экологической политики является сохранение и восстановление экосистемы на всей территории Украины, которая необходима для гармоничного существования живой и неживой природы, достижение равновесия использования природных ресурсов, их восстановления и развития общества, а также гарантирование безопасной среды для жизни и здоровья населения [4].

Закон определяет задачи по улучшению экологической ситуации и повышению уровня экологической безопасности в стране. По нашему мнению, приоритетными задачами для Крыма, исходя из этого документа, должны стать следующие пункты:

- увеличение объема использования возобновляемых и нетрадиционных источников энергии к 2015 г. на 5 процентов и к 2020 г. на 10 процентов базового уровня;
- уменьшение объема выбросов общераспространенных загрязняющих веществ стационарными источниками в 2015 г. на 10 процентов и к 2020 г. на 25 процентов базового уровня, а также передвижными источниками в результате установления нормативов содержания загрязняющих веществ в отработанных газах до 2015 г. согласно стандартам Евро-4, к 2020 г. - Евро-5;
- снижение к 2020 г. на 15 процентов уровня загрязнения вод загрязняющими веществами в результате реконструкции существующих и строительства новых городских очистных сооружений [3].

Осуществление данного закона послужит не только основой для экономического развития Украины, но также поднимет страну на новый уровень развития и поставит на одну ступень с развитыми европейскими странами, которые в экологической сфере достигли не малого прогресса.

Для внедрения активной экологической политики, прежде всего, нужно начать с ряда реформ в налоговой и учетной системах. Также очень важно формирование «экологического сознания» населения. Если у людей не будет должной экологической образованности, то перспективы улучшения экологической ситуации в стране будут еще долгое время туманными. Проведение грамотной и эффективной экологической политики в Украине позволит нам возродить природные богатства страны и улучшить общее экологическое состояние. Тогда в перспективе мы сможем жить в одной из самых природно-богатых стран в мире.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Хвесик, Ю.М. Украина в глобальной конструкции регулирования природопользования. Часть 1. Магистральные направления международного сотрудничества в сфере охраны окружающей среды [Текст] / Ю.М. Хвесик // Механизм регулирования экономики. — 2010. — № 1. — С. 28-39.
2. Морозова В.Н. - Мировая экологическая политика и международное экологическое сотрудничество/Учебно-методическое пособие для вузов-2007
3. РБК-Украина, 21.12.2010, Киев, 13:41 [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.rbc.ua/rus/newsline/show/vr-prinyala-strategiyu-gosudarstvennoy-ekologicheskoy-politiki-21122010134100>
4. Закон Украины "Об основных принципах (стратегии) государственной экологической политики до 2020г."

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Г.А.Мишеніна, к.е.н.

Сумський державний університет, м. Суми

В умовах переходу до моделі екорозвитку, особливо в умовах загальних екологічних проблем, об'єктивно посилюється екологічна орієнтованість інтересів всіх суб'єктів господарювання.

Неефективність багатьох рішень в процесі екологічного реформування економічної системи пов'язана з недооцінкою або ігноруванням реальних інтересів суспільства. Закони, концепції та програми в аспекті раціоналізації природокористування без чіткого розуміння змісту та урахування інтересів виявляються нефункціональними.

Здійснення ринкових трансформацій в Україні відкрило нові можливості для розвитку підприємництва. З одного боку, розвиток підприємництва є передумовою та необхідною складовою сучасної моделі ринково-конкурентного господарювання. З іншого боку, подальший розвиток підприємництва в Україні без достатнього врахування екологічних факторів, може призвести до ще більшого підвищення навантаження на навколишнє середовище. За таких умов основним напрямком підтримки цілісності еколого-економічної системи є реалізація ефективних природохоронних заходів, серед яких - активний

розвиток різних форм підприємницької діяльності екологічного спрямування.

Необхідно зазначити, що підприємницька діяльність виступає як одна з основних причин екологічних проблем як в Україні, так і в багатьох державах світу. Але саме підприємництво, на нашу думку, володіє фінансовими, технологічними, інтелектуальними та іншими ресурсами для впровадження в суспільно-господарську діяльність принципів сталого розвитку, зокрема принципу екологізації процесів господарювання.

В Україні екологічне підприємництво утворилося в умовах розвитку ринкових відносин, їхня статутна діяльність незалежно від форми власності спрямована на збереження та відтворення природно-ресурсного потенціалу - випуск продукції, виконання робіт і надання послуг, що забезпечують дотримання вимог, які установлені діючим природоохоронним законодавством. Розглядаючи підприємництво в цілому, можна відзначити той факт, що кожний суб'єкт, виконуючи свої статутні обов'язки в області промислової, сільськогосподарської, комерційної та іншої діяльності, змушений бути екологічно орієнтованим відповідно до діючих рамок законодавства в області охорони природного середовища. Однак в умовах трансформаційних ринкових перетворень утворилося коло підприємців, для яких їхня статутна діяльність незалежно від форми власності спрямована на ресурсозбереження та природовідтворення. Тому законодавство повинно сприяти формуванню гарантованого обсягу попиту на продукцію, роботи і послуги екологічного підприємництва, визначати умови діяльності відповідних структур. Цей момент особливо важливий, якщо узяти до уваги те, що найбільшим споживачем і покупцем продукції природоохоронного призначення є саме держава.

Важливо відзначити, що розвиватися екологічне підприємництво може лише в тому випадку, якщо воно буде економічно ефективне, що, у свою чергу, залежить від правильного вирішення проблеми формування вартості товарів, робіт, послуг екологічного спрямування.

Формування вартості будь-якого товару є ключовим системоутворюючим елементом будь-якого економічного механізму, оскільки ціни є основним параметром будь-якого ринку, а прибуток - показником результатів підприємницької діяльності. Однак ціна не завжди відображає ситуацію, що склалася на ринку, оскільки не характеризує ті глибинні процеси, що непомітні з першого погляду. Витовшене встановлення ціни на основі умов конкуренції або залежно від готовності споживача заплатити, а не від обґрунтованої вартості продукції, може дезорієнтувати ринок.

Розглядаючи проблему формування вартості товарів, робіт і послуг у сфері екологічно орієнтованого підприємництва, необхідно, крім загальних закономірностей, урахувати ціноутворюючі фактори, які

відносяться до специфіки самих товарів, робіт і послуг, а також до конкретного ринку.

Важливою складовою формування ціни на екологічну продукцію повинна бути екологічна компонента, що передбачає зниження небажаного техногенного або іншого впливу на навколишнє середовище, вбудовування цієї компоненти в природні процеси. Основу ціноутворення в цьому випадку повинна скласти певна «квзірента», тобто запрограмована частка доходу, що принесена самим фактором спеціалізованого виробництва товарів, робіт і послуг, пропозиція яких не еластична в довгостроковій перспективі і не має, з погляду економіки в цілому, альтернативних витрат. Ставка «квзіренти» повинна бути високою, відповідно до особливостей попиту на екологічну продукцію, вироблену підприємцями та визначатися залежно від результату, у першу чергу, не збільшення ефекту, а скорочення екологічного збитку. Така ціна повинна враховувати основну специфіку суті підприємництва, що здійснює діяльність із метою охорони та відтворення навколишнього середовища, що враховує використання наукомістких технологій, інноваційних процесів, інтелектуальної власності. Вона повинна враховувати специфіку відповідного господарського регіонального або муніципального механізму, що регулює соціально-екологічний розвиток, у тому числі, природокористування і техногенний вплив на навколишнє середовище, виконання природоохоронних заходів, розвиток соціальної інфраструктури та ще ряд відповідних факторів

Оскільки екологічне підприємництво є безпосередньо одним з різновидів традиційного підприємництва, для нього справедливі як загальні принципи підприємництва з урахуванням особливостей сфери функціонування, так і принципи сталого розвитку (оскільки даний вид підприємницької діяльності визначено одним з механізмів реалізації Концепції сталого розвитку). З огляду на це, основними принципами екологічного підприємництва є наступні:

- можливість задоволення екологічних потреб і інтересів суспільства є основною передумовою ефективного функціонування екологічного підприємництва;
- екологізація сприймається як мета появи та розвитку екологічного підприємництва;
- оцінка ефективності екологічної підприємницької діяльності здійснюється крізь призму трьох систем: екологічної, соціальної, економічної;
- необхідність використання найкращих доступних технологій;
- зміщення зусиль екологічного підприємництва на початковий етап залучення та використання властивостей і якостей природних ресурсів, замість існуючої практики ліквідації наслідків нераціонального природокористування;
- дотримання принципу превентивності екологічних неблагополуч;

- поширення екологічно безпечних технологій і методів управління виробництвом.

ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Л.А. Мхоян, студентка, К.О. Марцovenko, студентка,

Т.Л. Чернова, к.э.н., доц.

Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского,
г. Симферополь

В современных условиях политического и социально-экономического развития Украины особое значение приобретает активизация развития и рационализации предпринимательства. С этим связан постепенный выход страны из экономического кризиса, наполнение рынка качественными отечественными товарами, решение социально-экономических и других проблем. Процессы, происходящие в социально-экономической сфере определяют необходимость существенного реформирования хозяйственных, административно-управленческих, производственно-хозяйственных, кредитно-финансовых и других отношений предпринимательства как материальной базы обеспечения жизнедеятельности государства. Необходимость таких изменений повседневно декларируется из самых массовых источников информационного пространства, но реально они не происходят. Природоохранная деятельность и экологическая политика в целом на сегодня не являются реальным приоритетом высших государственных органов власти и управления. Формирование рыночных форм хозяйствования практически не сопровождается соответствующим реформированием сферы природопользования, хотя мировой опыт подтверждает невозможность достижения высокого уровня социально-экономического развития без экологизации хозяйственных решений[1].

Становление и развитие экологического предпринимательства возможно только при непосредственном участии государства. Эффективным средством улучшения экологической ситуации является организация планирования, управления и контроля тех видов хозяйственной деятельности, которые связаны с охраной окружающей среды. На уровне государств экологически ориентированная экономика обеспечивает повышение конкурентоспособности нации в целом путем улучшения среды обитания, повышения качества и увеличения продолжительности жизни населения[2].

Основой нормативно-организационного обеспечения экологического предпринимательства является разработка и внедрение комплекса нормативных документов, которые в своей совокупности должны создать единую унифицированную систему детализированных экологических требований различного уровня - от национальных экологических

стандартов к условиям, которым должна отвечать конкретная продукция (параметры предельного содержания вредных веществ и т.п.)[3].

Кроме того, имеющаяся в стране экономическая ситуация тормозит становление системы экологического предпринимательства. В частности, финансовое состояние большинства предприятий не позволяет им пока нести расходы по приобретению продукции природоохранного назначения. Даже при явном, грубом и постоянном нарушении экологических норм, применение к злостным загрязнителям таких мер как закрытие предприятия, достаточно проблематично, а штрафные санкции неэффективны по причине неплатежеспособности. Кроме законодательного, экономического и организационного обеспечения обязательной компонентой существования экологического предпринимательства в виде сложившейся системы (самостоятельной отрасли экономики) является информационное обеспечение[4].

Экологическое предпринимательство заключается как в непосредственном участии в реализации природоохранных и ресурсосберегающих программ разного уровня, так и в механизме компенсации убытков и потерь, понесенных в результате техногенных и природных чрезвычайных ситуаций, а также при ликвидации их последствий. Конечной целью должна стать выгода сокращения количества ресурсов, поступающих в экономическую систему и покидающих ее. Исходя из этого, можно утверждать, что для Украины основными направлениями экологического предпринимательства могут быть:

- 1) экологический маркетинг и инжиниринг (реинжиниринг);
- 2) экологический аудит и экологическая сертификация услуг;
- 3) экологический лизинг;
- 4) экологический консалтинг;
- 5) концессия природных ресурсов (объектов);
- 6) экологическое страхование;
- 7) производство экологически-безопасной продукции;
- 8) деятельность в сфере обращения с отходами[5].

Основой развития экологического предпринимательства должна стать система эффективного взаимодействия государства и субъектов хозяйствования на основе правового регулирования и экономических интересов, которые будут обоюдно согласованы.

Следовательно, экологическое предпринимательство как отрасль экономики страны должно играть все более значимую макроэкономическую роль. Потому, должно быть закономерное развитие предпринимательства с учетом экологических, естественно ресурсных факторов и соответственно пересмотрена государственная политика относительно концепций, принципов и путей развития предпринимательства. В Украине должна быть создана широкая программа экологизации предпринимательства, чтобы избежать

дальнейшего неурегулированного истощения природных ресурсов, загрязнения окружающей среды. Современное развитие украинского предпринимательства должно сопровождаться высоким профессиональным уровнем подготовки предпринимательских кадров, особенно молодых, умением рационального природопользования и использование природных ресурсов с привлечением внутренних и внешних резервов для обеспечения повышения прибыльности предприятия.

Для Украины мобилизация всех механизмов экологизации предпринимательства является не только следствием провозглашения вектора развития государства, но и вопросом повышения конкурентоспособности страны на мировом рынке, основой для реализации инвестиционно-инновационных проектов, обновление производственных фондов, улучшения условий труда.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Боков В.А., Лущик А.В. Основы экологической безопасности: Учебное пособие. – Симферополь: СОНАТ, 2011. – 224с.
2. Экологическое предпринимательство в обеспечении стабильного экономического роста : автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.06 / Є.Ю. Какутич; НАН Украины. Совет по изуч. продукт. сил Украины. — К., 2007. — 20 с.
3. Мельник Л. Принципы экологически безопасного развития. – Экономика Украины. - № 2. - 1996. – 71 с.
4. Экономический инструментарий формирования экологического предпринимательства : автореф. дис. канд. экон. наук: 08.08.01 / Г.І. Шоган; Сум. гос. ун-т. — Сумы, 1999. — 21 с.
5. Экологическое предпринимательство и экологизация предпринимательства: теория, организация, управление: монография /Жарова Л.В., Какутич Е.Ю., Хлобыстов Е.В.; под ред. акад. Б.М. Данилишина. – Сумы: Университетская книга, 2009. – 154с.

GLOBAL CHANGE AND INDUSTRIAL ECOLOGY

Jonathan Emeka Nwosu, Post-graduate studies

Hannah Shvindina, Ph.D.

Summy State University

Global change refers to planetary-scale changes in the Earth system. The system consists of the land, oceans, atmosphere, poles, life, the planet's natural cycles and deep Earth processes. These constituent parts influence one another. The Earth system now includes human society, so global change also refers to large-scale changes in society.

More completely, the term “global change” encompasses population, climate, the economy, resource use, energy development, transport, communication, land use and land cover, urbanization, globalization, atmospheric circulation, ocean circulation, the carbon cycle, the nitrogen cycle, the water cycle and other cycles, sea ice loss, sea-level rise, food webs, biological diversity and more.

In the past, the main drivers of global change have been solar variation, plate tectonics, volcanism, proliferation and abatement

of life, meteorite impact, resource depletion, changes in Earth's orbit around the sun and changes in the tilt of Earth on its axis. However, there is overwhelming evidence that now the main driver of planetary-scale change, or global change, is the growing human population's demand for energy, food, goods, services and information, and its disposal of its waste products. In the last 250 years, global change has caused climate change, widespread species extinctions, fish-stock collapse, desertification, ocean acidification, ozone depletion, pollution, and other large-scale shifts.

The scientific study of environment and its organisms with respect to their abundance, habitat, interaction, climate and distribution is referred to as *Ecology*. *Industrial ecology* thus, studies the physical, chemical and biological interactions and relations between the industrial processes and ecosystems. It evaluates the effects of industrialization on the environment. The study revolves around the flow of materials from industrial processes into the nature - the way in which industrial systems (for example a factory, an eco-region, or national or global economy) interact with the biosphere.

The objective of industrial ecology is to reduce the negative impact of industrial process on nature, thereby clearing off the threat posed to the environment, mainly in the form of Global Warming. It is concerned with the shifting of industrial process from linear (open loop) systems, in which resource and capital investments move through the system to become waste, to a closed loop system where wastes can become inputs for new processes.

The environmental impact of industries can be reduced through industrial ecology. Firstly, industrial ecology draws on and extends a variety of related approaches including systems analysis, industrial metabolism, materials flow analysis, life cycle analysis, pollution prevention, design for environment, product stewardship, energy technology assessment, and eco-industrial parks. All these invariably will provide a long-term perspective, encouraging consideration of the overall development of both technologies and policies for sustainable resource utilization and environmental protection into the future. It will emphasize opportunities for new technologies and new processes, and those for economically beneficial efficiencies. The outcome of these processes will be greater material efficiency, the use of better materials, and the growth of the service economy which would contribute to the "dematerialization" of the economy. Resources that are cheap, abundant, and environmentally beneficial may be used to replace those that are expensive, scarce, or environmentally harmful. Such a substitution can be seen in the many important changes in energy sources that have occurred over the past century. As the energy sources have shifted from wood and coal toward petroleum and natural gas, the average amount of carbon per unit energy produced has decreased significantly, resulting in the "decarbonization" of world energy use.

Secondly, another industrial ecology strategy is to use waste products as raw materials. These efforts often come into conflict with concerns about hazardous materials in the wastes, such as the concern that trace metals in ash

from power plants recycled in fertilizer may contaminate soil. However, in some cases, such waste reuse can be successful. In the industrial district in Kalundborg, Denmark, several industries, including the town's power station, oil refinery, and plasterboard manufacturer, make use of waste streams and energy resources, and turn by-products into products. There are many examples of technological innovations that have had significant environmental benefits. An important example is the replacement of chlorofluorocarbons (CFCs) with new compounds in order to protect the stratospheric ozone layer. Other examples are the elimination of mercury in batteries, and the elimination of lead in gasoline, paint, and solder.

Thirdly, industrial ecology advocates the substitution of service for product as a way of reducing environmental impacts, meaning that customers do not seek specific physical products, but rather the services provided by those products. For example, an integrated pest management service might provide crop protection rather than selling pesticides. The service thus saves money and the ecosystem by using only as much pesticide as needed.

The challenge of industrial ecology is to understand how technological and social innovation can be harnessed to solve environmental problems and provide for the well-being of the entire world. Thus, effective implementation of the various methods of Industrial ecology as mentioned above will definitely help in combating the threat of global warming and help secure our environment. Each one of us can contribute to a safer world and save our planet by being a part of the revolution against global change through industrial ecology.

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ю.А. Опанасюк, М.С. Шкурат

Сумський державний університет, м. Суми

На порозі ХХІ століття екологічні проблеми набули статусу глобальних. Людство усвідомлює небезпеку скорочення життя на Землі із-за свого впливу на масштаби природокористування, інтенсивність господарювання, забруднення природного середовища. Земля, що живить нас, повітря, яким ми дихаємо, вода, яку п'ємо, щорічно зазнають величезних втрат від необдумані дії тих, хто ними користується.

Актуальність даної теми полягає в тому, що недостатнє дослідження та діагностика екологічного стану регіонів призводить до еколого-демографічних проблем, лімітує можливості економічного та соціального розвитку крупних промислових регіонів та міст. Саме тому слід значно підвищити рівень контрольованості екологічної ситуації для зменшення негативних наслідків.

Житомирська область утворена 22 вересня 1937 року. Вона ділиться на 23 райони. Область розташована на правобережжі України, в центральній

частині Полісся. В своєму складі має 11 міст, 43 селища міського типу, 1619 сільських населених пунктів. На сході вона межує з Київською, на півдні — з Вінницькою, на заході з Хмельницькою та Рівненською областями, а на півночі з Білоруссю. Площа — 29,8 тис кв. км. Населення — 1292,6 тис чоловік.

Для того щоб проаналізувати екологічний стан Житомирської області слід розглянути забруднення 3 основних сфер Землі: атмосфери, гідросфери і літосфери.

Забруднення атмосфери - результат викидів забруднюючих речовин з різних джерел. Аналізуючи показники забруднення повітряного басейну, що включає обсяг викидів шкідливих речовин стаціонарних та пересувних джерел забруднення потрібно відмітити деяке збільшення загальної кількості викидів в атмосферне повітря в 2010 році у порівнянні з минулим роком. Це збільшення складає 3,38 тис. тон, що на 4,01 % більше ніж у 2009 році. До основних антропогенних джерел забруднення атмосфери належать: теплове та енергетичне устаткування; промислові підприємства, сільське господарство, всі види транспорту. Найбільший внесок у забруднення атмосфери Житомирської області традиційно складають міста: Новоград-Волинський (5,856 тис. т.), Бердичів (5,622 тис. т.), Житомир (0,908 тис. т.), Коростень (0,538 тис. т.) та Овруцький (0,983 тис. т.), Коростенський (0,689 тис. т.), Малинський (0,554 тис. т.), Житомирський (0,463 тис. т.), Вол.-Волинський (0,420 тис. т.), Новоград-Волинський (0,416 тис. т.) райони.

Особливо сильного забруднення в Житомирській області зазнає гідросфера. В 2010 році загальний обсяг скиду становив 151,5 млн.м³, із них 112,3 млн.м³ нормативно-чистих без очистки, 33,27 млн.м³ нормативно очищених та 5,97 млн.м³ забруднених без очистки і недостатньо очищених зворотних вод. Протягом 2010 року 39,24 млн. м³ стічних вод пройшли очистку на очисних спорудах каналізації, із них біологічну очистку – 35,42 млн. м³ та 3,82 млн. м³ механічну очистку. Найбільші обсяги зворотних вод з перевищенням нормативів ГДС скинули: ЗАТ «Комплекс екологічних споруд» м.Бердичів – 2423,0 тис. м³ та Коростишівське міське комунальне підприємство «Водоканал» - 480,4 тис. м³.

Забруднення літосфери відбувається як природним шляхом, так і в результаті антропогенної діяльності. Антропогенна діяльність – це вплив людей на навколишнє середовище та природні процеси. Наприклад, в Житомирській області завдяки антропогенній діяльності розораність сільськогосподарських угідь складає 65,4%. Основними забруднювачами землі є радіоактивні речовини, які випали в результаті Чорнобильської катастрофи та залишкові кількості хімічних засобів захисту рослин. Станом на 01.01.2011 р. в області нараховується 1417,7 тис га земель забруднених радіонуклідами внаслідок Чорнобильської катастрофи, що складає 47,53 % від загальної території області.

Отже, основними проблемами екологічного становища Житомирського регіону є:

- низький рівень оснащення джерел викидів пилогазоочисним обладнанням;
- відсутність установок по вловлюванню газоподібних сполук;
- шкідливі викиди від пересувних джерел;
- надмірне забруднення поверхневих вод;
- забруднення радіоактивними речовинами внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Для того щоб вирішити ці проблеми слід запобігти таких заходів:

- впровадити сучасні технології очищення промислових викидів;
- посилення контролю за токсичністю відпрацьованих газів автомобільних двигунів;
- реконструювати очисні споруди господарсько-побутових стічних вод;
- відновити деградовані та малопродуктивні землі;
- провести роботи, пов'язані з поліпшення технічного стану водойм.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕТАП СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Т.В. Опара, асистент кафедри управління
Сумський державний університет, м. Суми

Україна має значні перспективи у вирощуванні органічної сільськогосподарської сировини для виробництва якісної та безпечної органічної продукції, оскільки протягом останніх років різко скоротилось внесення мінеральних добрив, застосування хімічних засобів захисту рослин внаслідок дефіциту обігових коштів у сільськогосподарських товаровиробників.

Виробництво якісної і безпечної натуральної продукції в асортименті та оптимальності для різних галузей господарського комплексу, особливо для дитячого та дієтичного харчування, лікування є актуальним для України та інших країнах світу.

За даними Міжнародної федерації руху за органічне сільське господарство (IFOAM), за рік площа земель в ЄС, відведена під органічне землеробство, зросла на 15%, що склало 8,3 млн га. Всього у світі таких земель – 37 млн га, із них третина приходить до України, що розвиваються. Загальна площа українських земель сільськогосподарського призначення, яка може бути використана для отримання якісної та безпечної органічної продукції у середньому становить 4 – 5 млн. га.

Органічне землеробство – це система організації та ведення агроєкосистем, де технологічні операції, що спрямовані на оптимізацію росту та розвитку рослин, проводять з використанням лише природного походження (натуральних) технологічних матеріалів (добрив, засобів захисту рослин, регуляторів росту тощо) та з урахуванням показників якості та безпеки фітопродукції.

Натуральне землеробство у розвинутих країнах зростає, і його частка становить майже 30% від орних земель. Зокрема, в Швейцарії цей показник вирощування сягає 15%, Австралії – 11% , Італії – 8%, тоді як в Україні лише 0,4%.

Основними аргументами для впровадження натурального землеробства за кордоном вважаються: необхідність отримання доброякісної та безпечної продукції для харчування та лікування; деяке перевиробництво рослинної та тваринної продукції; потреба зниження глобального процесу забруднення навколишнього природного середовища; невеликий, порівняно з Україною, рівень розораності земель; наявність населення, яке здатне придбати дорожчу, але екологічно чисту продукцію.

Термін “органічні продукти” в країнах ЄС визначений на законодавчому рівні. Органічними називають продукти харчування, що вироблені в екологічно безпечному середовищі без застосування синтетичних препаратів (неорганічних добрив, пестицидів, гербіцидів, інсектицидів, антибіотиків, гормональних препаратів та ін.), генетично модифікованих організмів, радіації.

Виробник такої продукції повинен пройти сертифікацію, що передбачає атестацію всіх етапів виробництва – від стану земель до упаковки кінцевої продукції, на підставі чого він отримує право маркувати свою продукцію як екологічно чисту. Сертифікація одного виробника коштує до 6 тис.євро, що частково виправдовує високу собівартість органічних продуктів. Проте, на ринках України через низьку конкуренцію надто висока націнка на натуральні продукти. В Євросоюзі різниця в цінах між традиційними і органічними продуктами складає 15-20%, тоді як в Україні ця різниця сягає 300%. Завдяки зростаючому попиту і високим цінам внутрішній ринок натуральних продуктів швидко розвивається. Кількість господарств, які отримали статус органічних, за вісім років зросла більш, ніж вчетверо – з 31 в 2001р. до 142 в 2011р. А об’єм продаж збільшився з 6 млн.грн. в 2008 р. до 55 млн. грн. в 2011р.

Отже, перспективним напрямком, який враховує об’єктивні закономірності та системні взаємозв’язки між всіма ланками відтворювального процесу у природокористуванні є розвиток органічного землеробства в Україні, основою якого має стати впровадження механізму державного замовлення на виробництво органічної харчової продукції в межах спеціальних сировинних зон. Статтею 1 ЗУ “Про дитяче харчування” спеціальною сировинною зоною визначено регіони або

окремі господарства, що відповідають умовам виробництва продукції рослинництва і тваринництва, придатні для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування. Необхідна активація роботи щодо прийняття державного закону про органічні продукти та створення незалежних українських сертифікуючих компаній; стимулювання мережі спецмагазинів по реалізації органічної продукції.

ЕКОЛОГІЧНІ ПОСЛУГИ ЯК СПОСІБ ЗАДОВОЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОТРЕБ СУСПІЛЬСТВА

О.І. Орел, аспірантка

Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

У процесі життєдіяльності людини формуються потреби, які вона прагне задовольнити. Виникнення тих чи інших потреб зумовлено намаганнями, інтересами, умовами та способом життя. Однак досягнення балансу таких потреб значною мірою залежать від розвитку економічної, соціальної систем, а також екологічного стану довкілля.

У науковій літературі мають місце різні класифікації потреб людини. Науковці акцентують на тому, що вони змінюються із суспільним розвитком: на зміну матеріально-речовим потребам з'являються соціальні потреби. Активізація економічної діяльності та спричинене нею споживання природних ресурсів є наслідком зростання людських потреб та водночас є чинником, що мотивує появу нового виду потреб – екологічних. Відтак екологічні потреби стають важливим складовим елементом життєдіяльності та функціонування людини [3].

У контексті даного дослідження, під екологічними потребами слід розуміти потреби суспільства або окремого індивіда у екологічно безпечному довкіллі, зберіганні навколишнього природного середовища у належному стані для теперішніх та майбутніх поколінь, споживанні екологічних товарів та продуктів харчування, гармонізації взаємовідносин у системі «людина-природа» [5]. Екологічні потреби передбачають доступ людини до всіх життєво важливих і необхідних матеріальних та інформаційних ресурсів, що гарантують здорове існування людини в навколишньому середовищі [7].

Нині багато хвороб людини пов'язують з несприятливою екологічною ситуацією, зокрема зі збільшенням кількості відходів, забрудненням атмосферного повітря, водного середовища, ґрунтів, проживанням на радіаційно-небезпечних територіях, збільшенням рівня шумового забруднення, перенасиченням ринку недоброякісними продуктами харчування та інші екологічні проблеми [4]. Прояви цих проблем виявляються практично у всіх галузях, пов'язаних з матеріальним виробництвом, а особливо у сільському господарстві, металургії, хімічній промисловості [4].

Задоволення екологічних потреб як суспільства, так і окремого індивіда вимагає формування чіткого організаційного механізму [3]. Однією з складових такого організаційного механізму можуть бути екологічні послуги, спрямовані на задоволення екологічних потреб суспільства. На даний час поняття «екологічні послуги» є не достатньо визначеним. Проте, у загальному розумінні їх розглядають як комплекс послуг, основним змістом яких є попередження, усунення, мінімізація шкідливого впливу на людину та поліпшення стану навколишнього середовища [2].

Таблиця 1 – Класифікація екологічних послуг

Класифікаційна ознака	Вид послуг
За сферою застосування	1. Індивідуальні
	2. Суспільству вцілому
За типом утворення	1. Виробничого спрямування
	2. Невиробничого спрямування
За об'єктом дослідження	1. Атмосферне повітря
	2. Водне середовище
	3. Ґрунти
	4. Лісові ресурси
За умовами надання	1. Безкоштовні
	2. Пільгові
	3. На платній основі
За суб'єктами, що надають послуги	1. Державні установи (органи законодавчо-нормативного забезпечення; служби по вирішенню питань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища на загальнодержавному чи регіональному рівнях)
	2. Громадські організації (партії, добровільні громадські екологічні об'єднання; дитячі організації, студентські організації)
	3. Приватні організації (маркетингові, страхові організації; консалтингові, аудиторські фірми; підприємства з утилізації відходів)
За часом надання	1. Одноразові
	2. За необхідністю
	3. Постійні

В зарубіжній літературі існує поняття екосистемних послуг, що складають потік матеріалів, енергії та інформації, що надходить з навколишнього середовища, і в поєднанні з природними і людськими ресурсами створюють благополуччя для суспільства [6]. Таке визначення

екологічних послуг є дещо вузьким. Для з'ясування сутності екологічних послуг доречним буде групування екологічних послуг, виходячи із класифікаційних ознак категорії «послуги» (табл. 1).

За типом утворення можна виділити екологічні послуги виробничого спрямування, пов'язані з створенням, оновленням, модернізацією, тобто «зелене» будівництво, флористика, ландшафтний дизайн. Послуги невиробничого спрямування включатимуть всі ті види екологічних послуг, які не пов'язані з промисловим і сільськогосподарським виробництвом, а також, не включатимуть видобування корисних копалин. У вітчизняній літературі наводиться класифікація підприємств сфери екологічних послуг [5].

Таблиця 2 – Класифікація екологічних послуг за функціональним призначенням

Тип послуг	Різновид послуг
Економічна сфера	<ul style="list-style-type: none"> ✓ екологічний аудит; ✓ екологічний менеджмент; ✓ екологічне страхування; ✓ моніторинг оточуючого середовища; ✓ екологічний інжиніринг; ✓ екологічний консалтинг; ✓ екологічна сертифікація; ✓ оцінка викидів забруднюючих речовин.
Технологічна сфера	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розробка програм та інформаційне забезпечення для природоохоронних цілей; ✓ прилади та системи екологічного контролю на промислових підприємствах; ✓ природоохоронне проектування, нормування, планування; ✓ «зелене» будівництво та «екодизайн».
Соціальна сфера	<ul style="list-style-type: none"> ✓ зелений туризм; ✓ підготовка спеціалістів екологів, підвищення їх кваліфікації; ✓ флористика, озеленення, ландшафтний дизайн.

Слід звернути особливу увагу на розподіл екологічних послуг залежно від функціонального призначення. Метою реалізації послуг в економічній сфері є отримання додаткового прибутку, підвищення іміджу підприємства при його виході на зовнішній ринок, створення іміджу підприємства як «екологічно-дружнього» до довкілля. Метою ж послуг у технологічній сфері буде оцінка, мінімізація та попередження негативного впливу діяльності на оточуюче середовище, попередження ризику виникнення катастроф. Людина, по своїй природі має потребу спілкування з природою, тому для реалізації такої мети важливим буде

запровадження комплексу екологічних послуг у соціальній сфері, що мають на меті відпочинок та естетичне задоволення в системі «людина-природа» (табл. 2).

Таким чином, провідне місце серед людських потреб займають екологічні потреби. Екологічні послуги, під якими розуміють комплекс послуг з попередження шкідливого впливу на оточуюче середовище, можуть слугувати одним з напрямів їх задоволення. Відсутність чіткого визначення їх сутності потребують формування змісту та класифікації даного поняття, що надасть можливість з'ясувати яким чином можна задовольнити потреби суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вічевич А.М., Вайданич Т.В., Дідович І.І. Дідович А.П. Екологічний маркетинг: Навч. посібник. – Львів: УкрДЛТУ, 2002. – 248 с.
2. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В.Толстоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. – Т.3: О-Я. – 472 с.: іл. – (в опр)
3. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект. – Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, ННВК «АТБ», 2007. – 394 с.
4. Полятикіна Л.І., Бестік О.В. Трансформація екологічних проблем у сучасному світі // Вісник Сумського національного аграрного університету (серія «Економіка та менеджмент»). – Випуск 3-4 (16-17), 2005. – с.151-154
5. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О. та ін. Екологічне управління: Підручник. – К.: Либідь, 2004. — 432 с.
6. Costanza R. (et al). The value of the world's ecosystem services and natural capital. «Nature», Vol. 386, 1997, p. 253-260
7. www.eco-live.com.ua

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПЛАТЕЖЕЙ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

С. А. Панков, к.э.н., доцент

Ставропольский государственный университет, г. Ставрополь

Актуальность оценки эффективности экологических платежей промышленного предприятия обусловлена наблюдаемыми нами развитием процессов деградации природных ресурсов и окружающей среды в целом. Деградация окружающей природной среды, в свою очередь, ведет к ухудшению экологического качества природных ресурсов, и как следствие, к снижению эффективности хозяйственной деятельности. Загрязнение окружающей среды, в частности, наносит ущерб биологическим ресурсам, снижает уровень комфортности проживания и ухудшает состояние здоровья людей. Промышленное природопользование ведет к экологическому кризису при условии, что не принимаются адекватные меры по восстановлению окружающей среды и предотвращению загрязнения окружающей среды.

Любое предприятие, стремясь повысить свой доход, оптимизирует все виды издержек путём их минимизации. Таким образом, основная цель

предприятия – достижение высокой экономической эффективности противоречит целям сохранения окружающей среды. Такая взаимосвязь наблюдается в краткосрочной и среднесрочной перспективе. В долгосрочной перспективе руководство ресурсоемкого производства начинает задумываться о негативных последствиях реализации такой политики, так как возникает эффект прямого и косвенного воздействия этой среды на результаты хозяйственной деятельности. Менеджеры предприятий должны разрабатывать стратегические планы развития предприятий с учетом прогнозируемых изменений основных составляющих внешней и внутренней среды, в том числе экологических. Однако, как показывает анализ деятельности крупных промышленных предприятий, такое отношение высшего руководства предприятий наблюдается редко.

Как известно, для регулирования этих вопросов организован ряд специальных государственных служб, для промышленных предприятий действуют десятки экологических нормативов. Они осуществляют платежи за природопользование в рамках этих нормативов, и в соответствии с уровнями воздействия на природные ресурсы [1, 2].

Экологические платежи являются одними из регуляторов эффективности взаимодействия предприятия и окружающей природной среды. С точки зрения экологического менеджмента обязательно выполнение оценки степени эффективности этого регулятора - как механизма в системе управления качеством природной среды. При этом эффективность экологических платежей может оцениваться как на основе прямых, так и косвенных признаков. К прямым признакам, отражающим экономическую эффективность экологических платежей можно отнести: их абсолютную величину в сравнении с экологическим ущербом, уровнями негативного воздействия на компоненты окружающей среды, по отношению к результатам хозяйственной деятельности, и другие. Косвенными признаками эффективности экологических платежей являются: изменения качества природной среды; отсутствие системы восстановления природных свойств этой среды; появление новых видов негативного воздействия.

Как свидетельствует опыт анализа экологического состояния окружающей природной среды в регионах России, негативное воздействие на окружающую природную среду остается достаточно высоким, качество отдельных компонент природной среды снижается, а неэкологичность хозяйственной деятельности приобретает системный характер. Попытаемся разобраться, в чем здесь причины. Согласно общепринятым подходам экологические платежи должны выполнять как минимум три основных функции: Во-первых, компенсирующую; во-вторых, восстановительную, в третьих, стимулирующую. Компенсирующая функция экологического платежа подразумевает, что он компенсирует экологический ущерб, нанесённый природной среде [1].

Восстановительная функция экологического платежа предполагает, что за счет суммы платежа должно быть осуществлено восстановление нарушенного природного ресурса. Стимулирующая функция этого платежа проявляется в том, что его величина побуждает руководство предприятия к повышению уровня экологичности хозяйственной деятельности, и тем самым к снижению величины этого платежа [1].

Как видим, уровень экологических платежей должен быть адекватен уровню воздействия на окружающую природную среду, и, как правило, они должны быть не ниже уровня экологического ущерба. Из анализа функций экологических платежей становится ясным, что они зависят от нескольких важных аспектов, а именно: от величины экологического ущерба, оценки стоимости восстановления нарушенного природного компонента, и определения уровня эффективного воздействия на высший менеджмент предприятия.

Проблема определения экологического ущерба, и стоимостной оценки природных ресурсов в настоящее время до конца не решена и, как правило, не удаётся избежать высокой степени её субъективности. Исходя из этого, проблема оценки эффективности экологических платежей является достаточно сложной, и на сегодняшний день в полной мере не решенной. На пути решения этой проблемы стоит множество факторов и обстоятельств, основными из которых являются: то, что большинство промышленных предприятий закладывалось более 20 лет назад, в эпоху отсутствия экологических требований и нормативов, а также то, что действующие экологические нормативы были приняты около 20 лет назад [4]. К современным факторам, препятствующим повышению уровня эффективности экологических платежей следует отнести: оптимизацию расходов предприятий, в том числе и экологических; отсутствие эффективной системы государственного мониторинга; искажение отчетности предприятия. Ряд из этих причин может быть преодолен на основе совершенствования системы экологического мониторинга, развития методического обеспечения эколого-экономической оценки ресурсов и экологического ущерба, пересмотра устаревших нормативов в области охраны окружающей среды [3, 4].

В целом, на наш взгляд, можно предложить следующие показатели для оценки эффективности экологических платежей: во-первых, соотношение суммы экологического платежа и суммы, нанесенного окружающей среде прямого и косвенного ущерба; во-вторых, соотношение суммы экологического платежа и стоимости восстановления нарушенного природного ресурса; в-третьих, показатель эластичности экологического платежа по отношению к доходу, полученному от хозяйственной деятельности, ведущей к экологическому ущербу, или, доходу, полученному от использования природного ресурса; в-четвертых, соотношение темпов изменения негативных воздействий на окружающую среду и темпов изменения экологических платежей; в-пятых, отношение

суммы экологических платежей и суммы, выделяемой предприятием на экологические мероприятия, в частности, на совершенствование технологии производства, предотвращение выбросов загрязняющих веществ в атмосферу, очистки сбросов и так далее.

Как нам представляется, существующая система экологического нормирования неизбежно в ближайшие годы будет реформироваться в соответствии с международными стандартами и положениями концепции устойчивого развития. На переходный период, в тех случаях, когда возникнет неопределенность при оценке экологического ущерба и величины платежей, необходимо отталкиваться от уровня минимальных платежей, характерных для так называемой системы наилучших существующих доступных технологий (НДТ) [3]. По нашему мнению, уровень выбросов при использовании наилучших существующих доступных технологий является минимальным, но он существует, и должен приниматься за базу для построения эколого-экономической модели, отражающей зависимость уровня экологических платежей и уровня используемой технологии производства. В качестве факторов в этой модели необходимо учитывать долю выбросов на единицу используемого сырья и произведенной продукции, а также степень обезвреживания экологически вредных выбросов от загрязняющих компонентов, либо степень минимизации ущерба окружающей природной среде.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Васильевская И. В. Экологический менеджмент: Учеб. Пособие.- М.: Изд-во РИОР, 2004.- С. 57-58.
2. Временная методика определения предотвращённого экологического ущерба.- М.: Государственный комитет Российской Федерации по охране окружающей среды, 1999.- 72 с.
3. Лукьянчиков Н. Н. О прошлом, настоящем и будущем государственного регулирования в сфере охраны окружающей среды // Научно-информационный и проблемно-аналитический Бюллетень «Использование и охрана природных ресурсов России».- 2010.- №3 (111), С. 46-54.
4. Трутнев Ю. П. Реформирование законодательства в сфере охраны окружающей среды Российской Федерации // Научно-информационный и проблемно-аналитический Бюллетень «Использование и охрана природных ресурсов России».- 2010.- №3 (111), С. 54-57.

ЕКОЛОГОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ЯК ЕНЕРГОРЕСУРСІВ

О.В. Панченко, асистент

Сумський державний університет, м. Суми

Аналіз літературних та наукових джерел констатував, що рівень забезпечення країни енергетичними ресурсами впливає на її соціально-економічний розвиток. В зв'язку з розвитком промисловості в ХХ столітті кількість використання невідновних природних енергетичних ресурсів суттєво збільшилась. Вичерпання невідновних природних енергетичних

ресурсів призводить до порушення екологічної рівноваги. З кожним роком більш гостро постає проблема забезпечення традиційними енергетичними ресурсами підприємств теплової енергетики при виробництві теплової та електричної енергії. Тому забезпечення енергією населення країни за допомогою використання традиційних джерел з кожним роком стає все більш проблематичним. Це призводить до пошуку нових альтернативних джерел енергії. Одним з таких видів джерел енергії є вилучення з твердих побутових відходів (ТПВ) енергоємної частини, яка може бути використана в якості енергетичних ресурсів на підприємствах теплової енергетики.

Як показує практика, використання енергоємних ТПВ в теплоенергетиці пов'язана з додатковим навантаженням на навколишнє природне середовище. В той же час зменшення їх надходження на полігони для складування запобігає шкідливому їх впливу на довкілля. Таким чином, підприємства теплоенергетики мають значну економію на паливно-енергетичних ресурсах (ПЕР), але з іншого боку виникають додаткові витрати на утримання та експлуатацію об'єктів природоохоронного призначення. Це викликає необхідність розробки методики оцінки еколого-економічного ефекту від використання енергоємних ТПВ.

Першочерговим виходом з ситуації, що склалася, є впровадження невичерпних джерел енергії, котрі мають фізичні та хімічні властивості для подальшого їх використання у процесі виробництва теплової та електричної енергії на підприємствах теплової енергетики. Це дозволить зменшити інтегральний негативний вплив на навколишнє природне середовище, як за рахунок виробництва енергії з енергоємних відходів так і за допомогою їх скорочення від складування на полігонах. Саме такий підхід передбачає екологізацію теплоенергетичного комплексу в цілому.

Історично склалось, що енергокомплекс України споживає значну кількість природних ресурсів. В умовах нестабільної економічної ситуації в країні та зі значним дефіцитом енергетичних ресурсів потрібно поступово переходити з ресурсоємного до маловідходного та ресурсозберігаючого виробництв. Необхідно приймати кардинальні міри щодо ощадливого використання енергетичних ресурсів, зниження витрат на виробництво теплової та електричної енергії.

Аналіз проведених досліджень показує, що основні витрати при виробництві теплової та електричної енергії ідуть на закупівлю природних енергетичних ресурсів. Це пов'язано з використанням застарілих ресурсоємних технологій, що базуються на спалюванні природного газу, вугілля та мазуту. В той же час, на практиці пропонується застосовувати такі технології за допомогою яких разом з основним паливом можливо використовувати в якості додаткового палива енергоємні ТПВ. Використовуючи ТПВ сумісно з традиційними джерелами енергії можна зменшити використання природних

енергетичних ресурсів, а також їх вплив на навколишнє природне середовище.

Для того, щоб мінімізувати витрати традиційних джерел енергії за рахунок часткового їх заміщення на ТПВ, потрібно знайти ту кількість відходів яку доцільно додавати до традиційних джерел енергії, як з урахуванням вимог технологічного процесу, так і з точки зору еколого-економічної доцільності.

Еколого-економічне використання енергоємних відходів в оптимальному співвідношенні з природними енергоресурсами забезпечує мінімальні витрати при виробництві теплової та електричної енергії на підприємствах теплоенергетики дозволить: - по-перше, отримати додатковий економічний ефект від використання ТПВ як джерела енергії на підприємстві теплоенергетики;

- по-друге, отримати екологічний ефект за рахунок утилізації ТПВ замість складування їх на полігоні.

Отже, еколого-економічне використання енергоємних відходів на підприємствах теплоенергетики дозволить суттєво зменшити негативний вплив на навколишнє природне середовище.

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ РЕВИЗИЯ РЕКРЕАЦИОННОЙ ТЕРРИТОРИИ

А.И. Пащенко, д.э.н., профессор, А.В. Пащенко, аспирант

Национальная академия природоохранного и курортного
строительства, г. Симферополь

Охрана окружающей среды, сохранение и рациональное использование природных ресурсов, экологический контроль и проверка приобретают все большее значение и приоритетность в экологической политике Украины. Это связано с тем, что активизация жизнедеятельности общества, стремительное развитие науки и технологий, интенсивное и экстенсивное потребление природных ресурсов, земель привели к ухудшению экологической ситуации в нашей стране и техногенным катастрофам. Сегодня экономика страны продолжает оказывать негативное влияние на природную среду. При этом вопросы охраны природы остаются второстепенными при формировании стратегии развития регионов, где экономический рост в недостаточной мере учитывает экологический аспект. Причиной этого являются неблагоприятные финансовые условия, связанные с дефицитностью местного и центрального бюджета, что привело к недофинансированию природоохранных мероприятий, отличающихся значительными затратами. Кроме того, действующее экологическое законодательство Украины не смогло остановить возрастающего разрушения природной среды. В результате, ценой экономического роста стала деградация

природных ландшафтов и создание условий, несовместимых с обеспечением высокого качества жизни и здоровья человека. Только в последние годы на всех уровнях осуществляется окончательное осознание того, что запоздалым мероприятиям по ликвидации последствий загрязнения необходимо противопоставить меры по охране природы с учетом того, что предупреждение негативного воздействия всегда дешевле, чем его запоздалое устранение. Поэтому развитие продуктивных сил общества обусловило усиление противоречий между степенью удовлетворения потребностей человека и природной допустимостью негативного влияния на окружающую среду. Характер взаимоотношений в этой системе динамический, что требует постоянного совершенствования и адаптации основных положений экологической политики. Все это требует разработки и внедрения реальной системы мероприятий и механизмов по снижению антропогенного влияния на окружающую среду, обеспечения рационального природопользования. Достичь этого не возможно без внедрения и усовершенствования инструментов экологической политики, в частности экологической ревизии.

Необходимость ее внедрения вызвана современными реалиями развития рыночной экономики, требованиями украинского экологического законодательства, потребностью гармонизации экологических и экономических аспектов развития страны и эффективного регулирования эколого-экономических отношений.

Системное и фундаментальное исследование вопросов экологической ревизии в Украине практически отсутствует. Сдерживающим фактором является незавершенность процессов формирования необходимой правовой базы, нормативных и методических документов. Имеющиеся работы по данной тематике носят эпизодический характер, в них лишь очерчена общая постановка проблемы, требующая конкретизации, дальнейшего исследования и практического применения. В связи с этим актуальным является проблема определения сущности экологической ревизии.

Украинский ученый С. И. Пидкивка рассматривает экологическую ревизию как «документальну перевірку законності і доцільності використання територій з метою виявлення порушень, які здатні викликати зниження рівня їх екологічної безпеки» [2, с. 79]. В данном случае экологическая ревизия рассматривается как инструмент, обеспечивающий возможность правовой проверки использования территорий. При этом субъектом является некоторое юридическое лицо, которое обязано выполнять все требования, обеспечивающие экологическую безопасность территории. Немаловажным является проверка целесообразности использования территорий, что подразумевает их использование по целевому назначению. Вместе с тем, проверка касается только пакета документа, наличие которого не может

предоставить объективную информацию об уровне экологической безопасности территории.

Украинский ученый П. П. Сабко рассматривает экологическую ревизию как «фактичну перевірку використання території на засадах лабораторного аналізу з метою виявлення порушень природоохоронного законодавства, що викликало підвищення рівня техногенного впливу на них» [3, с. 93]. Эта точка зрения подразумевает проведение лабораторного исследования состояния компонентов биосферы территории, что может явиться основанием для выявления нарушений. Здесь информация о качественном состоянии носит объективный характер. Однако достаточно трудно определить какие непосредственно источники привели к повышению уровня негативного влияния на территорию.

Украинский ученый Г. И. Купалова рассматривает экологическую ревизию как «процес інвентаризації використання територій з метою виявлення рівня антропогенного тиску на них» [1, с. 103]. Здесь подразумевается непосредственное использование природных ресурсов и вовлечение территорий в хозяйственный оборот. Инвентаризация включает в себя не только работу с документами, но и натурную проверку использования территории. Однако Г. И. Купалова не раскрывает механизм проведения инвентаризации, также неясно каким образом визуальная проверка хозяйственного использования территории позволит получить объективную оценку антропогенного давления на них.

Как видим, единой точки зрения о сущности понятия экологическая ревизия нет. Однако можно отметить схожие позиции, свойственные украинским ученым. В частности, объектом является территория, но без указания разновидности использования. Акцент делается на проверку, что подразумевает проведение исследований по выявлению фактического состояния территории. Кроме того, проведение проверки направлено на выявление нарушений, оказывающих реальное влияние на уровень их экологической безопасности. Тогда принимая во внимание выявленные особенности, представим свое видение применительно к рекреационным территориям. Экологическая ревизия – это разновидность аудиторской деятельности, включающая проверку и оценку пространственно-техногенного эффекта использования рекреационных территорий, установление соответствия системы управления окружающей природной средой требованиям законодательства Украины по охране природы с целью выявления приоритетов, конкретных действий и источников финансирования их экологического оздоровления. В данном определении присутствуют две определяющие составляющие:

– пространственно-техногенный эффект – выявление негативных природных и природно-техногенных процессов, способствующих снижению природно-ресурсного потенциала рекреационных территорий, их привлекательности в сохранении биоразнообразия;

– екологічне оздоровлення – стан рекреаційних територій, позитивно впливаюче на їх соціо-еколого-економічне розвиток.

Просторово-техногенний ефект розглядається як результат використання рекреаційних територій, який може бути як позитивний, так і негативний. Позитивний означає створення умов для екологічного самозберігаючого їх розвитку, де реалізується баланс інтересів суспільства і можливостей природи. Негативний – порушення балансу в користь інтересів суспільства, що характеризується ростом антропогенного тиску, зниженням продуктивності екологічних систем, ростом соціальної напруженості внаслідок обмеженого доступу до рекреаційних ресурсів.

Екологічне оздоровлення спрямоване на збереження привабливості рекреаційних територій, розвиток і удосконалення складної сфери обслуговування по підтримці життя і здоров'я людини.

Отже екологічна ревизія необхідна не тільки як ще один вид екологічної діяльності, але і як інструмент екологічної політики, що забезпечує перевірку дотримання правил і норм використання територій і досягнення виможуваного рівня їх екологічної безпеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Купалова Г. І. Теорія екологічного менеджменту: монографія. — Дніпропетровськ.: Дніпро. — 193 с.
2. Підківка С. І. Екологічний менеджмент: монографія. — Львів.: Наукова думка. — 131 с.
3. Сабко П. П. Практика екологічної ревизії: можливості, проблеми реалізації: монографія. — Харків.: Слобода. — 181 с.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

М.М.Петрушенко, к.е.н., Ж.С.Пронікова, студент

Сумський державний університет, м. Суми

Подальше поглиблення екологічної кризи в Україні змушує шукати такі шляхи розвитку вітчизняної економіки, які б враховували її екологічну складову і ставили в ряд пріоритетів. Таку проблему неможливо вирішити лише технологічними інноваціями, впровадженням ресурсозберігаючих технологій, заходами з охорони природи, законодавчим регулюванням. Причиною катастрофічного погіршення екологічної ситуації є насамперед низький рівень екологічної культури суспільства. Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту.

Основною метою екологічної освіти є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, фундаментальних

екологічних знань та свідомості. Вирішення цих питань має забезпечити формування «нового» екологічного мислення, яке сьогодні так необхідне для прийняття екологічно-обґрунтованих економічних рішень на рівні підприємств, галузей, регіонів, країни загалом. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, а з іншого, виконувати інтегративну роль у всій системі освіти.

Екологічна освіта має базуватися на таких принципах: масштабність (розповсюдження на всі верстви населення), комплексність, неперервність [1]. Останній принцип передбачає, що на кожному етапі розвитку особистості (сім'я, дитсадок, школа, ВНЗ, робота) відбувається поглиблення і доповнення екологічних знань. Якщо хоча б один із принципів порушується, то екологічна освіта поступово втрачає свою ефективність.

Екологічна освіта поєднує такі складові: екологічні знання, екологічне мислення, екологічний світогляд, екологічна етика, екологічна культура [2, с.3-23]. Кожному компоненту відповідає певний рівень екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на вищих рівнях. Умовно можна виділити наступні узагальнені рівні екологічної зрілості: початковий (інформативно-підготовчий), основний (базово-світоглядний), вищий, профільно-фаховий (світоглядно-зрілий). На жаль, але сьогодні рівень екологічної зрілості більшості людей є початковим. Екологічна культура українського суспільства залишається також низькою, а тому всі спроби екологічних організацій поліпшити стан природного середовища у більшості випадків є марними.

Відомо, що навчати важко, ще важче перетворити знання в переконання, але найскладніше – зробити так, щоб переконання стали нормою повсякденної поведінки. Останнє є проблемою екологічної освіти номер один. Те, що людина знає, усвідомлює і безпосередньо робить не завжди співпадає. Особливу небезпеку становить розрив між екологічними знаннями та екологічною поведінкою. Цим проблемним питанням займається екологічна етика.

Екологічна поведінка суб'єктів господарювання може бути активною, конформістською та маргіальною. Активна поведінка проявляється в усвідомленні суб'єктом своєї екологічної діяльності та можливих наслідків, а тому він прагне мінімізувати свій негативний вплив на природу. Конформістська поведінка – це наслідування дій інших (всі так роблять – і я так роблю). Найчастіше вона проявляється на початкових етапах формування особистості, коли дитина ще нічого не знає про екологічні наслідки своєї діяльності, але «правильно» чинить, бо дивиться на дії своїх батьків. Маргіальна – екологічно спрямовані дії суб'єкта під почуттям остраху. Така поведінка поширена в країнах західної Європи, де високі екологічні штрафи змушують людей змінювати своє відношення до природи. Такий досвід потрібно використати і Україні.

Більшістю людей екологічна криза уявляється, як щось зовнішнє по відношенню до людини, а не породжене нею самою. Тому вирішення екологічних проблем – це насамперед зміна свідомості. На даному етапі розвитку суспільства постає проблема переходу від антропоцентричного типу екологічної свідомості(найбільшу цінність у світі має людина, а природа повинна задовольняти її потреби) до ексцентричного - гармонійного розвитку людини і природи, які є елементами єдиної системи.

Сьогодні екологічна освіта повинна перейти на якісно новий рівень навчання і має базуватися на принципі «випереджаючого відображення»[1], згідно з яким, у свідомості людини відбувається постійна оцінка можливих наслідків від її втручання у природу. Тому, перш ніж приймати якесь управлінське рішення на будь-якому рівні (локальному, регіональному, національному, міжнародному), необхідно порахувати ті неявні витрати, які понесе суспільство від погіршення екології. Загальновизнано, що чим більш екологічно усвідомлені й обґрунтовані управлінські рішення, ти ближче ми до сталого розвитку.

Рівень екологічної культури суспільства неможливо підняти лише за допомогою екологічної освіти, необхідно залучити й екологічне виховання. Вирішити проблему екологічного виховання значно складніше, ніж удосконалити систему екологічної освіти. Екологічне виховання має набагато складніший зміст – крім екологічних знань охоплює широкий спектр найрізноманітніших людських якостей і характеристик, моральні, правові, соціальні принципи та норми.

Формування ефективної системи екологічної освіти і виховання є не простим процесом, але водночас надзвичайно важливим, лише змінивши людську свідомість можна відвернути жахливі екологічні наслідки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко Н.Л. Екологія в системі освіти//Збірник науково-методичної конференції «Людина та навколишнє середовище-проблеми безперервної екологічної освіти у ВНЗ». – Одеса: вид-во ОДАХ, 2000.-С.113
2. Про концепцію екологічної освіти в Україні// Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України.. - №7. – 2002.- С.3-23.

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА НА МОТИВАЦІЮ МЕНЕДЖЕРІВ

*А.О. Познанська, аспірант кафедри управління
О.Ф. Балацький, д.е.н., проф.*

Сумський державний університет, м. Суми

Питання екологізації виробництва стоїть сьогодні на першому місці. Антропогенне забруднення навколишнього середовища є однією з глобальних проблем багатьох країн. Наслідки значного погіршення стану

екології останнім часом змусили людство думати не тільки про прибутки, а і про охорону навколишнього середовища.

Метою даної роботи є розгляд впливу процесу екологізації виробництва на мотивацію менеджерів.

Екологізація – процес неухильного і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських, юридичних та інших рішень, організації виробництва, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів з поліпшенням або хоча б збереженням якості довкілля.

Екологізація виробництва вітчизняними підприємствами дозволить зменшити протиріччя між економічним зростанням та збереженням і охороною природних ресурсів, дасть можливість підвищити ефективність ресурсопоживання, вийти на нові ринки продуктових «зелених» інновацій та забезпечити конкурентоспроможність української економіки.

Яким чином екологізація виробництва здатна впливати на мотивацію керівників? Якщо дивитися в суть екологізації, то для виробничого процесу – це впровадження змін, і частіше ці зміни є значними. А це складний процес, який потребує додаткового часу та вкладення ресурсів.

Проте, якщо згадати категорії стимулювання, то серед них є такі як професійні та трудові стимули, престиж і соціальний статус. Усі ці категорії за рахунок екологізації підвищуються. Крім того з'являється перспективи виходу на нові ринки, підвищиться престиж компанії, а разом з ним і прибутки. Якщо разом з екологізацією впроваджувати якісну інформаційну політику, створити екокультуру, чітко пояснити менеджерам цілі і задачі змін, то ці зміни стануть новим витком не тільки для виробничого процесу, а й зможуть перетворитися на якісний інструмент стимулювання менеджерів усіх рівнів.

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕСУРСНО-ЕКОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

О.В. Полянничко, аспірант

Одеський державний екологічний університет, м. Одеса

Постановка проблеми. Лібералізація зовнішньоеконо-мічної діяльності і активна політика щодо інтеграції України в європейське співтовариства законодавчі гарантії прав зарубіжних партнерів створюють сприятливі передумови для залучення іноземних інвестицій в рекреаційну сферу з поступовим виходом на світовий ринок рекреаційних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні концептуальні положення даного підходу викладені в працях вітчизняних вчених як Андрєєва Н.М., Буркинський Б.В., Хвесик М.А., Голян В.А., Горбач Л.М., Пастушенко, Громова О.М. Садченко О.М. П.П., Мельник Л.Г., Шапочка М.К., Харічков С.К, Хлобистов Є.В.

Постановка цілі. Метою даної публікації є аналіз перспектив розвитку підприємництва скрізь призму міжнародного досвіду.

Викладання основного матеріалу. Одним з ефективних шляхів залучення іноземних інвестицій в рекреаційний бізнес є створення спільних лікувально-оздоровчих або туристичних підприємств. Другий напрям - формування вільних зон рекреаційного підприємництва. Ними можуть стати обмежені території, де встановлюються особливі економіко-правові, фінансово-кредитні, митні умови господарювання вітчизняних і зарубіжних юридичних осіб. Це дало б значний поштовх розвитку соціальної інфраструктури, забезпечило б приплив вільно конвертованої валюти в місцеві бюджети, збагатило б управлінський досвід і, в кінцевому підсумку, прискорило б вихід на міжнародний ринок рекреаційних послуг. Такі зони мають створюватися на територіях, природні умови та ресурси яких користуються попитом на світовому ринку.

Прискорення освоєння рекреаційного потенціалу території з орієнтацією на сучасні тенденції розвитку рекреації в світі неминуче викличе позитивні зрушення в інших сферах (сільське господарство, інфраструктура, екологія) і тим самим створить сприятливі передумови для вирішення соціальних проблем, підвищення рівня життя населення.

Поліпшення соціально-економічної ситуації за рахунок позитивного впливу високоєфективної рекреаційної індустрії на всі сфери життя досягається шляхом:

- зростання темпів розвитку рекреаційного господарства і розширення на цій основі сфер зайнятості населення;

- впровадження ринкових механізмів і форм господарювання в рекреаційній сфері, підвищення її економічної віддачі до рівня найбільш ефективних галузей виробництва;

- підвищення якості послуг і сервісу обслуговування, що сприятиме зростанню соціальної ефективності оздоровлення та відпочинку населення;

- залучення на взаємовигідних умовах іноземних інвестицій в регіон, що позитивно відобразиться на якісних параметрах розвитку соціальної інфраструктури території, припливі валюти в державний і місцевий бюджети;

- розвитку підприємництва та рекреаційного бізнесу, що забезпечить зростання величини надходжень від індустрії відпочинку до державного бюджету, а також в місцеві бюджети в обсягах, які дозволяють комплексно розвинути рекреаційні райони та центри, створити сучасну соціальну і екологічну інфраструктуру;

- активізації природоохоронної діяльності з метою створення нормальних умов проживання населення і екологічної безпеки території;

- реалізації масштабних заходів щодо реставрації та збереження пам'яток історії, культури, відтворення традицій і звичаїв народу.

В такому випадку за орієнтири можна взяти основні показники країн, де туризм став високорентабельною сферою їх економічного життя. Наприклад, в Іспанії міжнародний туризм дає 17 млрд. дол. доходу, що дорівнює 30% від суми доходів щорічного експорту цієї країни; в Італії прибуток від туризму становить 11%, в Данії - 8%, Австрії - 8% прибутків, які надходять від експорту товарів за кордон.

Таким чином, наведені аргументи свідчать про те, що рекреаційна індустрія є високорентабельною галуззю, реалізація відповідної програми розвитку якої є економічно вигідною для території.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебник. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с
2. Черніна І.В. Міжнародний туризм як фактор соціально-економічного розвитку України: регіональний аспект. Автореферат дис... к.е.н. – Донецьк, 2000. – 22 с.
3. Шевеленко С.Д., Федів І.І. Підприємництво і підприємницька діяльність: Навч. посібник / За заг. ред. В.В. Сопка. – К.: Вища шк., 2003. – 224с.
4. Тимчук М., Терлецький Ю. Тенденції розвитку підприємництва в Україні // Економіка України. – 2007. - №12.

ФУНКЦІ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ЖИТТЄВОМУ ЦИКЛІ ВИРОБІВ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

О.В. Родіонов, д.е.н., проф.

Луганський національний аграрний університет, м. Луганськ

Технологічні процеси підприємств деревообробної промисловості, що відбуваються сьогодні, характеризуються нераціональним споживанням ресурсів, наростаючим створенням забруднюючих речовин, великою кількістю відходів та іншими факторами, які сприяють порушенню природного балансу. До причин, що обумовлюють такі негативні процеси відносяться: устаткування, що використовують підприємства, слабкий розвиток організації в природоохоронній сфері, необмежений доступ до ресурсів і їх доступна ціна, відносна легкість розміщення відходів, та інші. Поряд з цим, особливості такого ресурсу як деревина і технологічного процесу її обробки надають можливість її раціонального використання. У процесі виробництва можливо використання старих виробів, або їх елементів в новому технологічному процесі. До того ж, відходи галузі, при відповідній обробці, можуть знайти застосування в інших галузях виробництва.

Від раціональності використання деревини залежить подальший розвиток деревообробної промисловості. При інтенсивному і нераціональному споживанні лісів галузь може залишитися без сировини, що стане бар'єром її розвитку. Підприємства деревообробної промисловості можуть імпортувати сировину, але це призведе до

зростання цін і зниження попиту на їх вироби. Рациональність споживання ресурсів і чистота виробничих процесів залежить від технологій, що використовуються. Сьогодні, виробничі підприємства працюють на старому устаткуванні, внаслідок цього виконання екологічних вимог є недостатнім, через відсутність їх планування при розробці устаткування. Однак, навіть сучасне устаткування залишається інструментом, яким необхідно управляти для досягнення державних екологічних вимог. Через це дотримання екологічних вимог і рациональність споживання ресурсів залежить не тільки від виробничих, а й управлінських технологій.

Від того наскільки пов'язані управлінські і виробничі технології, при розробці і створенні виробів, залежить безпечність і тривалість використання виробів. В процесі розробки плануються поточне і перспективне споживання ресурсів, екологічна безпечність виробів, екологічність виробничих процесів, подальше використання виробів або їх елементів. Важливим є поєднання технологічних і екологічних вимог з функціями управління, що надає можливість управління виробом на всіх етапах його життєвого циклу. Поетапний розгляд всіх стадій життєвого циклу виробів сприяє врахуванню екологічних вимог, рациональному розподілу ресурсів і управлінню природоохоронними процесами на підприємствах деревообробної промисловості. Управління природоохоронними процесами за стадіями життєвого циклу виробів вимагає послідовної реалізації його функцій на кожній стадії технологічного процесу і життєвого циклу виробів деревообробної промисловості. Незважаючи на те, що на підприємствах галузі є досвід роботи у природоохоронній сфері, його сьогодні недостатньо для досягнення державних екологічних норм і стандартів, зменшення антропогенного впливу на навколишнє природне середовище. Недостатньо також і заходів, що здійснюються сьогодні підприємствами, які спрямовані на поліпшення стану навколишнього природного середовища. Проблема рационального планування життєвого циклу виробів з використанням всіх функцій менеджменту потребує постійного, послідовного та рівномірного вирішення, що можливо на підставі розвитку сучасних методів, підходів та інструментів екологічного менеджменту.

Дослідженням встановлено, що урахування екологічних вимог до виробів підприємств деревообробної промисловості і їх реалізація на всіх стадіях життєвого циклу виробів сприяє рациональному природокористуванню і можливості запобігання створенню відходів у галузі. Тому доцільно реалізувати функції екологічного менеджменту у взаємозв'язку з етапами життєвого циклу виробів на підприємствах деревообробної промисловості. Життєвий цикл виробів підприємств деревообробної промисловості складається з таких стадій як: проектування і розробка виробів; виготовлення виробів; реалізація виробів, їх використання і сервісне обслуговування; утилізація і вторинне

використання виробів або їх елементів. На кожній стадії життєвого циклу виробів доцільно реалізувати функції екологічного менеджменту, що дозволить найбільш ефективно використовувати ресурси підприємств деревообробної промисловості.

Реалізація функцій екологічного менеджменту на кожній стадії життєвого циклу виробів підприємств деревообробної промисловості ускладнюється тим, що поряд з екологічними вимогами, споживачі, державні органи і само підприємство пред'являють до виробів різні вимоги. Ці вимоги повинні бути враховані і максимально реалізовані як у виробі, так і у виробничому процесі.

ВИЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РИЗИКІВ ЗАГРОЗИ ЕКОЛОГІЧНОМУ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

О.Ю. Родіонова, к.е.н., доц., О.А. Горова

Луганський національний аграрний університет, м. Луганськ

Інвестиційний потенціал варто використовувати з метою якісного і своєчасного виконання поставлених цілей підприємства, а також вирішення ризикових ситуацій, які виникають в різних галузях управління, у тому числі й у екологічному менеджменті. Тому необхідно розробляти та здійснювати заходи щодо запобігання ризикам впливу на екологічний потенціал. Це обумовлено змінами, що виникають у зовнішньому і внутрішньому середовищі підприємств. Ризики зміни зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства відіграють значущу роль при прийнятті управлінських рішень, тому їх необхідно випереджати, аналізувати і керувати ними. Заходи для зниження ризиків у сфері екологічного менеджменту наведено в табл. 1.

Таблиця 1 - Заходи щодо зниження ризиків

Ризик	Заходи щодо зниження ризику
Постачання неякісної сировини	Відповідний договір, страхування, контрольні виміри на сировину, що поставляється
Постачання неякісного устаткування	Відповідний договір, страхування, контрольні перевірки устаткування
Старіння устаткування й технологій	Моніторинг відповідності технологій і устаткування, пошук джерел фінансування
Відхилення відповідності продукції від екологічних	Установлення своїх норм, більш жорстких ніж державні. Тестування продукції, контроль якості продукції

нормативів, стандартів	
---------------------------	--

Зміна законодавства у бік жорсткості природоохоронних нормативів	Власне ведення природоохоронної діяльності, уведення власних стандартів більш твердих, ніж державні
Зміна складу і якості викидів підприємства	Своєчасна заміна і ремонт устаткування, моніторинг стану устаткування і параметрів викидів
Можливі аварійні викиди	Моніторинг технічного процесу, наявність відповідної техніки і технологій для усунення джерела аварії та її наслідків, навчання і стажування персоналу з екстрених випадків
Недофінансування проєктів	Оцінка вигідності й ефективності проєктів, пошук альтернативних джерел фінансування, страхування, аналіз досвіду

Аналіз ризикових ситуацій і управління ними сприяє підвищенню інвестиційної діяльності, стійкості потенціалу підприємства до змін у зовнішньому середовищі підприємства, знижує рівень виникнення надзвичайних аварійних ситуацій на підприємстві, підвищує екологічний потенціал і безпеку виробництва і продукції.

Організаційний механізм інвестиційної діяльності підприємства забезпечує взаємозв'язок і взаємодію потенціалів підприємства і напрямків діяльності підприємств, одержання синергетичного ефекту в цілому для всього підприємства, тому що створює взаємодію функціональних підрозділів. Одним з головних питань у побудові організаційного механізму інвестиційної діяльності є розробка й удосконалення організаційної структури підприємства. На даний час успішно функціонуючі закордонні підприємства регулярно оцінюють ступінь адекватності своїх організаційних структур і змінюють їх так, як цього вимагають зовнішні умови. Відносна ефективність і рухливість того або іншого типу організаційної структури визначається різними зовнішніми і внутрішніми факторами підприємства.

МЕХАНИЗМ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ УГЛЕРОДНЫХ КРЕДИТОВ В УГОЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

О.Н. Рябич, к.э.н., доцент

Донецкий национальный технический университет, г. Донецк

Важной составляющей реализации механизма торговли квотами на выбросы парниковых газов в рамках действия Киотского протокола, является вопрос ценообразования углеродных кредитов.

Решение о продлении Киотскому протоколу, принятое на Конференции сторон Рамочной конвенции ООН по изменению климата в Дурбане в 2011 году, повысит определенность на рынке углеродов и создаст дополнительные стимулы для новых инвестиций в технологии и инфраструктуру, для участия в международной торговле углеродными кредитами.

Механизм ценообразования углеродных кредитов – формирование цены единиц сокращения выбросов (ЕСВ) за период верификации проекта совместного осуществления (ПСО).

Цена ЕСВ и распределение доходов должны быть прописаны в договоре между владельцем ПСО и покупателем ЕСВ. Количество ЕСВ подтверждается верификационным отчетом за соответствующий период.

$$P_{\text{ЕСВ}} = (D_{\text{ПР}} * K_{\text{ВП}} - D_{\text{УГ}} - D_{\text{ЭЛ}} - D_{\text{ВЫБР}}) / K_{\text{ЕСВ}},$$

где $P_{\text{ЕСВ}}$ – цена за единицу ЕСВ по Акту приема-передачи ЕСВ между владельцем ПСО и покупателем ЕСВ на момент передачи, у. е.,

$D_{\text{ПР}}$ – доход по проекту за верификационный период, у. е.,

$K_{\text{ВП}}$ – доля владельца ПСО в проекте, %,

$D_{\text{ЭЛ}}$ – валовый доход, полученный от экономии электрической энергии за верификационный период, у.е.

$D_{\text{УГ}}$ – валовый доход, полученный от экономии угля за верификационный период, у.е.

$D_{\text{ВЫБР}}$ – валовый доход, полученный от уменьшения платы за выбросы метана в атмосферу за верификационный период, у.е.

$K_{\text{ЕСВ}}$ – количество ЕСВ верификационный период, т.СО₂

$$D_{\text{ПР}} = (D_{\text{ЕСВ}} + D_{\text{УГ}} + D_{\text{ЭЛ}} + D_{\text{ВЫБР}}) - З,$$

где $D_{\text{ЕСВ}}$ – валовый доход, полученный от продажи ЕСВ, принятых по акту приема-передачи ЕСВ за верификационный период, у.е.

З – расходы по проекту за верификационный период, у.е.

$$D_{\text{ЕСВ}} = P_{\text{БИРЖ}} * K_{\text{БРОК}} * K_{\text{ЕСВ}},$$

где $P_{\text{БИРЖ}}$ – цена за единицу ЕСВ, определяется на биржевой день, день подписания Акта приема-передачи ЕСВ между владельцем ПСО и покупателем ЕСВ, у.е. по котировке Спот ERU бирже Bluenext.

$K_{\text{БРОК}}$ – коэффициент, учитывающий брокерские затраты, %.

$$З = З_{\text{ЭКСПЛ}} + З_{\text{ВЕРИФ}},$$

где $З_{\text{ЭКСПЛ}}$ – эксплуатационные расходы на выработку электроэнергии за верификационный период, у.е.

$З_{\text{ВЕРИФ}}$ – затраты на верификацию ЕСВ (оплата услуг независимой экспертной организации и затраты покупателя ЕСВ по мониторингу), у.е.

$$З_{\text{ЭКСПЛ}} = K_{\text{ЭЛ}} * З_{\text{ЭКСПЛ}},$$

где $K_{\text{ЭЛ}}$ – количество выработанной электрической электроэнергии за верификационный период, кВт.час.

$З_{\text{ЭКСПЛ}}$ – удельные эксплуатационные затраты за верификационный период, у.е./кВт.час.

$$D_{\text{УГ}} = K_{\text{УГЛ}} * P_{\text{УГЛ}},$$

где $K_{\text{УГЛ}}$ – количество сэкономленного угля на шахтах владельца ПСО за верификационный период, т.

$P_{\text{УГЛ}}$ – стоимость 1 т угля на шахтах владельца ПСО за верификационный период, у.е.

$$K_{\text{УГЛ}} = T_{\text{КОТЛ}} / C_{\text{УГЛ}} / \text{КПД}_{\text{УКОТЛ}},$$

где $T_{\text{КОТЛ}}$ – количество тепла выработанное котлами на котельных владельца ПСО за верификационный период МВт.час.

$C_{\text{УГЛ}}$ – теплотворная способность угля, МВт.

$\text{КПД}_{\text{УКОТЛ}}$ – КПД угольного котла на котельных владельца ПСО, %.

$$D_{\text{ВЫБР}} = K_{\text{СН4}} * P_{\text{ВЫБР}},$$

где $K_{\text{СН4}}$ – общее количество утилизированного метана на шахтах владельца ПСО за верификационный период, млн.м³.

$P_{\text{ВЫБР}}$ – плата за выбросы метана в атмосферу за верификационный период, у.е./т.

Таким образом, вопрос ценообразования углеродных кредитов является важной составляющей реализации механизма торговли квотами на выбросы парниковых газов. Механизм ценообразования углеродных кредитов должен быть практичным и эффективным, чтобы обеспечить владельцу ПСО возможность и выгоды от участия в международной торговле кредитами.

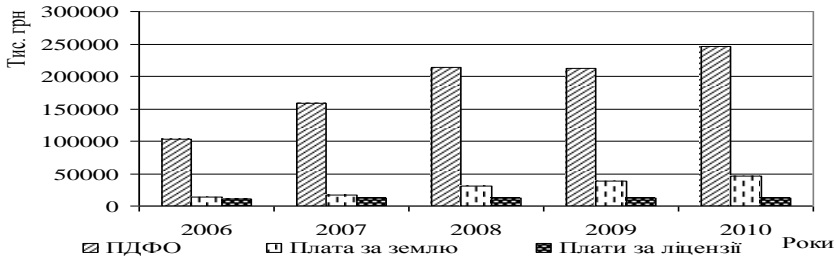
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Л.Б. Рябушка, к.е.н., доцент

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», м. Суми

Міжбюджетні відносини є важливою складовою бюджетного процесу, що впливає на організацію фінансових відносин між центральними та місцевими органами влади, дієвим чинником економічного та політичного розвитку держави та її регіонів. Ефективність відносин між ланками бюджетної системи полягає в сприянні соціально-економічного розвитку територій та зростанні добробуту населення. Проте незважаючи на тривалий процес розвитку та реформування системи міжбюджетних відносин на сьогоднішній день в Україні існують проблеми, які мають системний характер і потребують врегулювання. Серед факторів сталого розвитку системи міжбюджетних відносин держави небезпечними залишаються регіональні диспропорції, наростання поляризації між регіонами за рівнями соціального розвитку і потужністю економічного потенціалу, незацікавленість місцевої влади у нарощуванні дохідної бази своїх регіонів, регіональний сепаратизм, неможливість фінансування економіки регіону або її пріоритетних секторів, диспропорції співвідношення обсягів першого і другого кошика доходів місцевих бюджетів, недостатній обсяг дохідної частини місцевих бюджетів. Особливістю міжбюджетних відносин в Україні є “заполітизованість” цього процесу і, як наслідок, присутня велика частка “тіньової економіки”, що призводить до функціонування неефективної системи розподілу бюджетних коштів. Недоступність сприйняття формули розподілу міжбюджетних трансфертів між державним бюджетом та місцевими бюджетами, її складність, незрозумілість для виконавців нівелюють основні принципи бюджетної системи і, врешті-решт, мета в

частині уникнення перекосів при прогнозуванні показників не досягається. Відсутність впровадження концептуальних засад політики міжбюджетних відносин призводить до застосування неефективних механізмів підтримки державою депресивних територій, місцевого та регіонального розвитку в цілому. Аналіз та оцінка сучасного стану системи міжбюджетних відносин на прикладі бюджету Сумської області підтверджують вказані проблеми. Так, для забезпечення формування доходної частини Сумського обласного бюджету трансферти мають велике значення. Протягом останніх п'яти років трансферти були основним джерелом формування доходів бюджету, середня частка міжбюджетних трансфертів в структурі доходів складала 71,35%. Незважаючи на те, що впродовж 2006 – 2010 рр. спостерігалась стійка тенденція до зростання доходів загального фонду бюджету з 547370,0 тис. грн. в 2006 р. до 1078371,2 тис. грн. в 2010 р. або на 97,01%, офіційні трансферти зросли на 85,21%. Динаміка надходжень доходів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів зображена на рис. 1.

Рисунок 1 – Динаміка надходжень до бюджету Сумської області, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів протягом 2006 – 2010 рр.

Аналізуючи структуру вказаних доходів, необхідно відмітити що найбільшу питому вагу має податок з доходів фізичних осіб, який займає в середньому 82 % в загальній сумі доходів, плата за землю в середньому складає 10% в загальній сумі доходів, а плата за ліцензії за аналізований період зменшує свою частку, з 7% у 2006 році до 3% у 2010 році. Найбільшу частку в доходах загального фонду займають субвенції в межах 50%, дотації складають в середньому 30%, податкові надходження складають близько 20% доходів. Впродовж аналізованого періоду, до бюджету надходили трансферти для обласного бюджету та для розподілу між місцевими бюджетами області. Виконання фактичних показників офіційних трансфертів обласному відбулося лише в 2009 році, а в інших роках - недовиконання планових показників в межах 97,22 – 99,81%. При цьому, виконання дотацій відбувалось в повному обсязі, субвенції 100% виконувались лише 2006 та 2009 року. Протягом всього періоду спостерігалось недовиконання фактичних показників офіційних трансфертів для розподілу між місцевими бюджетами. Дотації

виконувались в повному обсязі, недовиконання планових показників субвенцій, особливо в 2010 році - 89,93%. Динаміка надходження трансфертів до Сумського обласного бюджету представлена в табл.2.

Таблиця 1 - Трансферти, отримані Сумським обласним бюджетом за період 2006-2010 рр.

Найменування	Сума за рік, тис. грн.				
	2006	2007	2008	2009	2010
Дотації	148350	175660	231260	310020	306310
Субвенції	347260	513810	591860	585900	817200

В структурі офіційних трансфертів найбільшу питому вагу 73,52% займають субвенції, отримані з державного бюджету на виплату допомоги соціально незахищеним категоріям громадян, зокрема, сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам, та дітей-сиріт. На субвенції, спрямовані на надання пільг та житлових субсидій припадає 30%. Слід також відзначити, що протягом аналізованого періоду спостерігалось недовиконання плану за отриманням субвенцій. Отримані дотації складають 26,48% обсягу міжбюджетних трансфертів. На дотації вирівнювання припадає 77,95%. Обсяг трансфертів з державного бюджету до загального фонду бюджету Сумської області представлений на рис 2.

Рисунок 2 – Надходження трансфертів з державного бюджету до загального фонду бюджету Сумської області в 2006 – 2010 рр.

В структурі доходів загального фонду обласного бюджету дотації вирівнювання займають 35 – 45 % доходів, що підтверджує залежність доходної частини Сумського обласного бюджету від трансфертів. Проте основним джерелом надходження є субвенції, обсяг яких протягом аналізованого періоду зростав, за винятком 2009 року, внаслідок фінансової кризи - асигнування субвенцій зменшилось на 31099,80 тис. грн. в порівнянні з попереднім роком. Трансферти спеціального фонду формувались виключно за рахунок субвенцій. За аналізований період субвенції спеціального фонду зростали починаючи з 2008 року, найбільшого значення вони досягли в 2010 році – 175960,6 тис. грн.

Найменше надходження субвенції мало місце в 2007 році – 40060,5 тис. грн. Проте 100% виконання запланованих показників надходження субвенцій не відбувалось. В середньому недовиконання плану за отриманням субвенцій склало понад 86,13%. Аналіз розподілу трансфертів між районами Сумської області за аналізований період вказує на те, що трансферти направлені на фінансування розриву між витратами та доходами. Порівнюючи розподіл трансфертів в 2006 та 2010 роках, треба відмітити, що видаткова частина місцевих бюджетів майже повністю покривається за рахунок трансфертів, винятком є місто Суми, Ромни, Конотоп, Охтирка і Шостка. Бюджет міста Суми несе велике видаткове навантаження. Протягом 2006 – 2009 рр. спостерігалась позитивна тенденція до випереджуючого зростання власних та закріплених доходів порівняно з офіційними трансфертами. Починаючи з 2010 року навпаки трансферти зростають швидше за власні та закріплені доходи, що свідчить про посилення фінансової залежності місцевого бюджету. Проведений аналіз вказує, перш за все, на низький рівень фінансової децентралізації, самостійності місцевих бюджетів. Взагалі, форма організації міжбюджетних відносин в країні, яка орієнтована на розв'язання поточних бюджетних проблем, не дозволяє створити зважену систему розподілу повноважень між органами влади різних рівнів і впровадити адекватні механізми формування місцевих бюджетів та вирівнювання їх фінансових можливостей. На сьогоднішній день, недостатня ефективність функціонування системи міжбюджетних відносин стає фактором гальмування соціально-економічного розвитку та провокує загострення суспільних протиріч, викликаних суттєвою диференціацією рівнів фінансового забезпечення між окремими адміністративно-територіальними одиницями. Тому, виникає необхідність у впровадженні цілісної концепції стратегічного розвитку системи міжбюджетних відносин, яка б базувалась на визначенні бюджетної пріоритетності у соціальній сфері, розвитку людського капіталу, конкурентоспроможності регіонів та загалом фінансової стабільності національної економіки.

ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ СИСТЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ИРАКЕ

Абаас Саади М.

Сумской государственной университет, г. Сумы

Современная экологическая ситуация в Ираке характеризуется нарастанием симптомов экологической катастрофы. В этих условиях проблемы охраны окружающей среды и рационального природопользования становятся чрезвычайно важными. С учетом того, что на современном этапе развития государства происходит изменение

его прежнего политико-правового устройства и формирование новой экономической системы, актуальность решения экологических задач становится еще более очевидной.

В Ираке отсутствуют какие-либо структурированные системы управления охраной окружающей среды на предприятиях, которые будучи интегрированными в общую деятельность по административному управлению, гарантировали бы при достижении финансово-экономических целей экологическую безопасность. Причина кроется в глубоко несовершенстве существующей экологической политики в стране. Целью данного исследования является анализ существующих инструментов экологической политики и определение перспектив создания и внедрения системы экологического менеджмента в Ираке.

В мировой практике существует большое количество административных и экономических инструментов экологической политики. В решении экологических проблем и те, и другие инструменты могут быть в равной степени результативными. Вопрос лишь в том, какие инструменты экологической политики следует применить, чтобы достигнуть необходимого качества окружающей среды с минимальными затратами.

Инструменты административно-контрольного регулирования экологической политики Ирака представлены экологическим и природно-ресурсным законодательством, участием в международных экологических конвенциях, экологическими стандартами. Основы ресурсного законодательства в Ираке закладывались крайне медленно: в 1964 г. появился закон о земле, в 1967 г. – закон о водах, в 2009 г. – закон о лесе. Законы о регулировании охраняемых природных территорий и о регулировании охоты до настоящего времени находятся на стадии проекта. Поскольку до 2001 г. вопросы экологической политики находились в компетенции министерства здравоохранения страны, то эти законы зачастую содержат элементы гигиенической направленности. Экологическое законодательство стало развиваться, лишь начиная с 2009 г., когда были приняты законы о защите и улучшении окружающей среды, об урегулировании свалок, содержащие элементы экономического управления. В этот период Ирак стал участником международных экологических конвенций и соглашений, среди которых: Базельская конвенция, Конвенция по борьбе с опустыниванием, Конвенция об изменении климата и Киотский протокол, Конвенция ЮНЕСКО, Конвенция о биологическом разнообразии, Рамсарская конвенция о водно-болотных угодьях, Венская конвенция и Монреальский протокол. Однако принципы этих соглашений далеко не полностью реализованы в иракское законодательство. За весь период экологической деятельности государства было принято 13 законов, при этом эти законы не всегда обеспечены необходимыми подзаконными актами (положениями, инструкциями, требованиями и т.д.). Такой «рамочный» характер

нормативно-правовой базы снижает эффективность экологической политики. Внимание государства было уделено и статутному законодательству – в 2003г. был принят закон об организации министерства охраны окружающей среды, в 2008 г. – о министерстве чрезвычайных ситуаций, без которых говорить о нормальной государственной природоохранной деятельности не приходится. В решении экологических вопросов принимают участие и другие министерства, представители которых входят в состав консультативного и координационного совета, находящегося в структуре министерства окружающей среды. При такой структуре министерства охраны окружающей среды комплексное управление природопользованием в Ираке сегодня возможно только на уровне Правительства страны в целом. Координирующая деятельность министерства природных ресурсов Ирака реализуется слабо в силу ограниченных властных полномочий в системе государственного управления природными ресурсами, так как взаимоотношения с другими министерствами строятся лишь на совещательной основе. Кроме того, министерство окружающей среды располагает весьма ограниченными финансовыми ресурсами для выполнения необходимых управляющих функций - бюджета хватает только для покрытия издержек на содержание персонала. Так, в 2010 году около 90% бюджета природоохранных органов ушло на оплату труда персонала, в результате этого на операционные расходы практически не осталось средств. Все это влечет несовершенство процессов управления и принятия решений.

Существующая система экологических нормативов в Ираке достаточно ограничена – она включает предельно допустимые выбросы (ПДВ) и нормативы санитарно-защитных зон. Следует признать, что эти нормативы служат весьма простым и действующим напрямую средством достижения необходимого уровня качества окружающей среды, они удобны для контроля [1], однако при всем этом не лишены недостатков. Во-первых, определяя поставленную экологическую цель путем ограничения выбросов, нормативы ПДВ не определяют способов ее достижения. [2,3] Очень часто соблюдение стандартов является для предприятий технически неосуществимой задачей. Как показывает мировая практика, экологических целей проще достигнуть при применении технологических нормативов, что подразумевает использование только определенного оборудования. [4] Во-вторых, существующие в Ираке экологические нормативы не обновляются и поэтому утрачивают роль стимуляторов инноваций. В-третьих, нормативы ПДВ зачастую необъективны, поскольку не учитываются при их разработке фоновые концентрации веществ и назначение территорий. Между тем известно, что Ирак расположен в двух климатических зонах и природные концентрации некоторых веществ в этих зонах могут отличаться в десятки и даже сотни раз. Кроме того, страна неоднородна

по степени урбанизации и техногенной нагрузки - здесь существуют высоко- и малоурбанизированные территории, индустриально развитые районы и территории с незначительно развитой промышленностью, зоны свалок и рекреаций и пр. И, наконец, в-четвертых, контроль соблюдения стандартов сопровождается высокими затратами, причинами которых являются административные издержки и достаточно дорогие средства контроля уровня эмиссий загрязняющих веществ. [5]

Экологический мониторинг окружающей среды – еще один элемент административно-контрольного управления экологическими вопросами – находится на этапе становления. В Ираке созданы сети постов наблюдений, оснащенных специальным оборудованием. Однако их полноценное функционирование потребует регулярного и достаточного финансового и технологического обеспечения, поскольку его эффективность зависит от постоянства проведения и объективности оценки тенденций изменения экологической ситуации.

Экономические инструменты экологической политики призваны изменить негативную экологическую деятельность предприятий за счет перевода внешних издержек разрушения или истощения окружающей среды в категорию внутренних и изменения стимулов, имеющихся в распоряжении этих субъектов. Экономические инструменты экологической политики в Ираке представлены лишь налогом на эмиссию оксида углерода и штрафами за экологические нарушения. В своей сумме экологические платежи в стране весьма незначительны, их величина в разные годы составляла от 2 до 10% ВВП. Крайне низкий уровень их не стимулирует предприятия к внедрению природоохранных технологий и не ограничивают доступ к истощаемым природным ресурсам. Экономически эффективное достижение экологических целей могли бы обеспечить рыночные инструменты. Они побуждают предприятия контролировать уровень загрязнений вплоть до точки, в которой предельные издержки по сокращению загрязнения окружающей среды для отдельных предприятий становятся равными друг другу. [6] Поскольку предприятия имеют различные уровни предельных издержек по сокращению загрязнения окружающей среды, то возникают условия для торговли разрешениями на загрязнение между предприятиями.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Пахомова Н., Эндрес А., Рихтер К. Экологический менеджмент. – ПИТЕР, 2003. – 568 с.
2. Lawrence H. Goulder, Ian W.H. Parry, Robertson C. Williams III, Dallas Burtraw. The cost effectiveness of alternative instruments for environmental protection in a second-best setting. Discussion Paper 98-22. March 1998. - 48 p.
3. Изменение климата, 2001 г. Смягчение воздействий: Резюме рабочей группы III. 93 с.
4. Бурматова О.П. Модернизация инструментов экологической политики и проблемы их внедрения/ Эколого-экономические проблемы регионального развития. Регион:экология и экономика, 2011 - №3 - С.170-194

5. Альханакта В. Эффективность сочетания административных и рыночных инструментов экологической политики/ Белорусский экономический журнал. – 2007. - № 4. С. 70–80.

6. Stavins R., Zylicz T. Environmental Policy in a Transition Economy: Designing Tradable permits for Poland. Environmental Discussion Paper № 9. January 1995. - 21 p.

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО УЩЕРБА ПРИ ДОБЫЧЕ НЕФТИ И НЕФТЕПРОДУКТОВ

А.А. Сергиенко, ассистент

Сумский государственный университет, г. Сумы

Под экономическим ущербом от загрязнения окружающей среды понимаются фактические и возможные убытки народного хозяйства, связанные с загрязнением окружающей природной среды, включая прямые и косвенные воздействия, а также дополнительные затраты на ликвидацию отрицательных последствий загрязнения. Наиболее проработанной является оценка ущерба, наносимого воздуху, воде и земле. Вопросы оценки экономического ущерба от экологических нарушений рассматривались такими учеными-экономистами как К.Г. Гофман, Т.С. Хачатуров, А.А. Гусев, Е.В. Рюмина и др.

Экономический ущерб от загрязнения окружающей среды является комплексной величиной и складывается из ущербов по отдельным видам объектов в загрязненной зоне. В настоящее время его определение представляет собой сложную проблему, поэтому на практике допускается и проводится укрупненный расчет суммарного экономического ущерба от загрязнения отдельных элементов природной среды при добычи нефти и нефтепродуктов:

$$Y = Y_{вз} + Y_{вд} + Y_{з} \quad (1)$$

где $Y_{вз}$ – величина экономического ущерба от загрязнения атмосферы;

$Y_{вд}$ – величина экономического ущерба от загрязнения воды;

$Y_{з}$ – величина экономического ущерба от загрязнения и эксплуатации почвы.

Нами были проведены расчеты экономического ущерба от загрязнения НГДУ "Ахтырканефтегаз". Средний дебит нефти одной скважины в НГДУ "Ахтырканефтегаз" составляет 6588 т в год.

Величина экономического ущерба от загрязнения атмосферы при добычи нефти определяется по формуле:

$$Y_{вз} = Y_{уд} \cdot \sum_{i=1}^n M_j \cdot A_j \quad (2)$$

где $Y_{уд}$ – удельный экономический ущерб в расчете на единицу выброса для г. Охтырки;

M_j - масса выброса j -й примеси, т/год;

A_j - коэффициент относительной агрессивности j -й примеси;

По нашим расчетам экономический ущерб от загрязнения атмосферы составляет 11156 тыс. грн.

Далее мы рассчитывали величину экономического ущерба от загрязнения воды, которая определяется по формуле:

$$Увд = J \cdot Kp \sum_{i=1}^n A_i \cdot M_i \quad (3)$$

где J - показатель удельного ущерба, грн.усл.т;

Kp_i - региональный поправочный коэффициент, безразмерный;

A_i - показатель экологической опасности i -го загрязнителя;

M_i - масса сброса i -го загрязнителя.

Экономический ущерб от загрязнения воды от НГДУ "Ахтырканефтегаз" составит 6453357 грн.

Экономический ущерб от загрязнения и эксплуатации почвы в Ахтырском районе мы рассчитывали по следующей формуле:

$$V_3 = SPL \cdot S + Y \quad (4)$$

где SPL - средняя нормативная денежная оценка земли с учетом коэффициента индексации;

S - площадь земли, которая находится в эксплуатации нефтегазодобывающего предприятия;

Y - укрупненная оценка ущерба, наносимого окружающей среде в результате загрязнения поверхности Земли твердыми отходами.

И это ущерб составляет 4538635,07 грн.

Таким образом сумма экономического ущерба при добычи 1687,7 т нефти в 2010 году на НГДУ "Ахтырканефтегаз" составила:

$$V = 11156000 + 6453357 + 4538635,07 = 22147992 \text{ грн}$$

Накопленный на сегодняшний день опыт в общих чертах позволяет оценить размер экономических последствий загрязнения окружающей среды. Однако, имеющиеся методические подходы к определению убытков еще далеки от совершенства, а исследования в этом направлении до сих пор остаются в ряду наиболее актуальных проблем экономики природопользования.

Об ущербе, даже в том случае, если речь идет об одном экономическом районе, нельзя говорить как о величине постоянной. Размер ущерба зависит от многих факторов, часть которых не зависит от человека, например направление и скорость ветра, влажность воздуха и

т.д. другая часть – управляемые факторы: миграция населения, уменьшение выбросов в атмосферу, воду, почву при неблагоприятных условиях, профилактические мероприятия по защите сооружений от коррозий. Поэтому размер ущерба будет разным в зависимости от инфраструктуры загрязняемого района, метеорологических и климатических условий и т.д.

ПРИРОДНО-РЕСУРСНА РЕНТА У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

В.П. Гордієнко, доцент

ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ", м. Суми

Н.В. Сидоренко, аспірант

Сумський державний університет, м. Суми

Теорія ренти займає одне з головних місць в роботах учених-економістів всіх часів. Праці класиків економічної теорії дали підстави для розвитку теорії ренти. Вагомим внеском на етапі становлення і розвитку рентної концепції стали праці: Ф.Кене, А.Тюрго, У.Петті, А.Сміта, Дж. Андерсена, Д. Рікардо, Дж. Мілля, В.Парето, К. Маркса, А.Маршалла. Радянськими науковцями проаналізовано специфіку прояву рентних відносин при соціалізмі через призму теорії господарського механізму й класичної теорії ренти (І. Беляєв, А. Белянова, К. Гофман, Л. Канторович, І. Лаптев, К. Розенталь, Н. Смолін, Л. Шанін та інші); сучасними вітчизняними економістами досліджено проблеми функціонування системи рентних відносин в умовах перехідної економіки (А. Андрієвський, О. Голуб, Б. Данилишин, В. Дементьєв, В. Міщенко, Ю. Разовський, Б. Райхель, Т. Решетілова, В. Саллі, Г. Спектор, О. Струкова та інші); провідними зарубіжними вченими виявлено особливості формування та форми перехідної економіки, а також теорії ренти.

Традиційно поняття «рента» зводилось до природно-ресурсної ренти. Згідно загальноприйнятого визначення, природна (природно-ресурсна) рента - частина прибутку, що виникає в результаті використання природного ресурсу в процесі виробництва.

Хоча, теорія ренти була розроблена декілька століть тому, і її суть достатньо повно розкрита, в даний час при обговоренні даної теми ученими, політиками, чиновниками і громадськими діячами спостерігаються значні відмінності щодо тлумачення терміну «рента». Багато хто називає рентою спеціальний податок на користування природними ресурсами, хоча це абсолютно невірно. Далеко не всі коректно розуміють суть природної ренти.

Виробництво матеріальних благ, необхідних для задоволення людських потреб, неможливе без використання землі та інших природних ресурсів. Ці ресурси обмежені і нерівноцінні, що обумовлює виникнення

особливого виду доходу - природної ренти. Як бачимо, проблеми, пов'язані з формуванням і розподілом ренти, завжди представляли значний інтерес і займали важливе місце в економічній теорії. Однозначної відповіді на питання про те, яким чином і в якому об'ємі держава повинна регулювати рентні відносини, дотепер не одержано.

Доходи від експлуатації природних ресурсів з давніх часів грають важливу роль в економіці України. В останні півстоліття особливу значущість для нашої країни мають корисні копалини – перш за все, нафта, газ, деякі види кольорових і чорних металів. Проблема державного регулювання економічних відносин, що виникають в процесі використання природних ресурсів і розподілу природної ренти, отримала гостру актуальність останнім часом.

Проблема природної ренти стрімко вийшла зі сфери вузькоспеціального академічного побутування і стала найгострішим питанням сучасної економіки, політики і права. Розгорнулися гарячі обговорення цієї проблеми в засобах масової інформації, серед експертів в цій галузі, а також в органах законодавчої та виконавчої влади.

Разом з тим, наукові дослідження вітчизняних економістів не достатньо піднімають питання формування ринкових механізмів вилучення природної ренти, в рамках яких величина рентних платежів визначається в процесі конкурентної боротьби потенційних користувачів природних ресурсів і не залежить від ефективності використання природних ресурсів.

Використання природних ресурсів і рентних доходів, що виникають на цій основі - важливе джерело національного багатства України. Але перехід до ринкової економіки, зрушення у відносинах власності створили достатньо заплутану ситуацію з оцінкою внеску капіталу, праці, природних ресурсів в створенні національного багатства і його розподілу.

Актуальність наукового опрацювання проблематики ренти в умовах сучасної української економіки представляється виключно високою. І не тільки тому, що по суті доводиться відновлювати в правах одну з ключових категорій макроекономічного аналізу, яка за майже три століття своєї історії не тільки не застаріла, але отримала в наші дні особливу гостроту. Злободенність такому аналізу додає перш за все емпіричний факт несправедливого - як на перший погляд, так і за наслідками досліджень - розподіл природної ренти. Неадекватний розподіл національного доходу занурює країну в умови неефективності всієї виробничої системи і дискредитує принципи ринкової економіки. Найбільш важкий наслідок такого розподілу - економічні умови, що створилися, які зводять нанівець зусилля по необхідній модернізації нашої економіки, її переходу на новий технологічний устрій.

На сьогодні в Україні зросла необхідність дбайливого споживання не відновлюваних природних ресурсів і збереження накопиченого виробничого потенціалу.

Таким чином, теоретичні уявлення про категорію ренти не тільки пройшли довгий шлях еволюції, але і продовжують грати виключно важливу роль в сучасних умовах. Ускладнення технологічної структури сучасної економіки привело до диференціації поняття ренти, розширенню його дії у сфері нових предметних областей, хоча суть самого поняття мало змінилася з часів класичних положень про ренту.

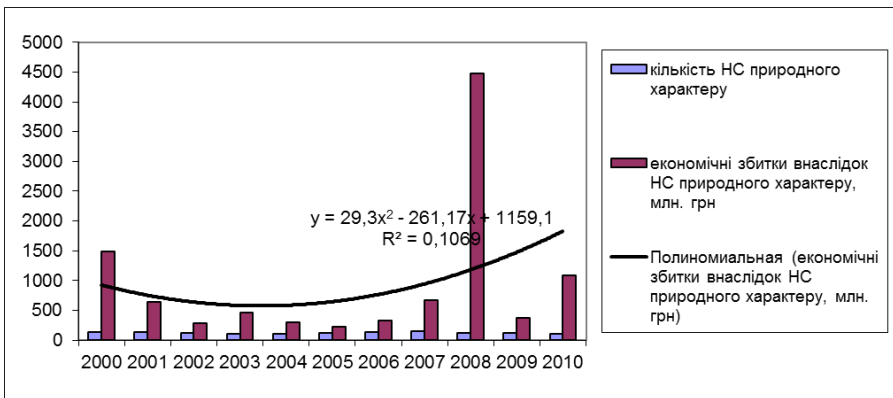
НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

Ю.П. Скиданенко, к.е.н.

Сумський державний університет, м. Суми

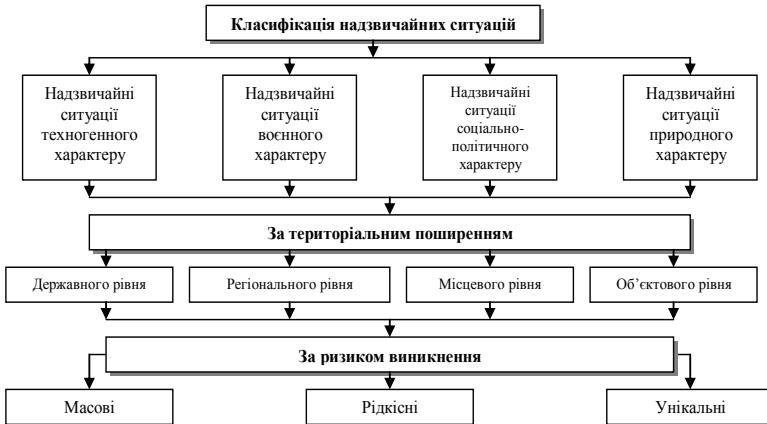
Сучасний стан розвитку суспільства пов'язаний з подоланням природних та техногенних небезпек. Їх подолання та попередження є достатньо складною проблемою, яка потребує подальшого розвитку та удосконалення.

Проведений аналіз статистичних даних щодо надзвичайних ситуацій природного характеру показав, що кількість надзвичайних ситуацій природного характеру змінюється за роками. Так, у 2010 році було зареєстровано 108 таких надзвичайних ситуацій, що на 7,7% менше, ніж у 2009 році. Проте, незважаючи на зменшення їх кількості, збитки внаслідок надзвичайних ситуацій природного характеру зростають у середньому на 38 % на рік за останній період. Залежність економічних збитків внаслідок надзвичайних ситуацій природного характеру від їх кількості представлено на рис.1.

Рисунок 1 – Залежність економічних збитків внаслідок надзвичайних ситуацій природного характеру від їх кількості

У результаті дослідження питань, що стосуються економіки катастроф, виявлено певну залежність між категоріями, які становлять понятійний апарат цієї галузі знань. Будь-яка надзвичайна ситуація відбувається внаслідок катастрофи або аварії. Нами узагальнено та систематизовано класифікацію надзвичайних ситуацій (рис.2).

Рисунок 1 – Класифікація надзвичайних ситуацій

Дослідження даної проблематики дозволяють зробити висновок про доцільність класифікації надзвичайних ситуацій за ризиком їх виникнення. Високий інтегральний збиток від надзвичайних ситуацій за певний період часу досягається за рахунок поєднання частоти їх виникнення та збитку від кожної надзвичайної ситуації. Запропоновано виділяти масові надзвичайні ситуації, що характеризуються високою ймовірністю їх виникнення та незначними збитками; рідкісні, що характеризуються невисокою ймовірністю виникнення, але збитки від них можуть бути значними; унікальні, що характеризуються виключно низькою ймовірністю виникнення.

Оцінка економічного збитку від надзвичайних ситуацій природного характеру має широке практичне застосування. Незважаючи на постійне вдосконалення методичних принципів кількісної оцінки економічних збитків, існуючі на сьогодні методики недостатньо враховують фактори, що впливають на розмір і якість цих збитків.

Спираючись на загальну теорію економічних збитків, проведений системний аналіз причинно-наслідкових зв'язків у системі «надзвичайна ситуація природного характеру-економічні наслідки», нами визначене поняття «економічні наслідки надзвичайних ситуацій природного характеру», під яким потрібно розуміти сукупність втрат та (або)

погіршення властивостей суспільно корисних результатів праці, втраченої вигоди, зменшення величини економічного потенціалу території, додаткові витрати на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій природного характеру.

Проведений аналіз дозволив виявити проблемні місця в існуючій системі управління наслідками надзвичайних ситуацій природного характеру. Так, ця система представлена інституційними підрозділами, що належать до різних рівнів управління: державного, регіонального та місцевого. В той же час, як показала практика, взаємодія в межах цих рівнів недостатньо скоординована.

ЕКОЛОГІЧНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ І СЕРТИФІКАЦІЯ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІСТИКИ

М.П. Скрипчук, студент

Національний університет водного господарства і природокористування,
м. Рівне

Розвитку логістики приділяють значну увагу в ЄС, США, Японії та інших країнах. Про істотне значення логістики у світовому господарстві свідчить її частка у валовому світовому продукті – 12%. В ЄС існує програма створення єдиної транспортно-логістичної інфраструктури (PEN), яка розглядається як базова складова євроінтеграції.

Сучасне уявлення про інноваційний розвиток логістики включає: екологічні вимоги до засобів транспортування та зберігання продукції; розробку систем менеджменту в тому числі інформаційної безпеки; моделювання та простежування ланцюгів постачання. Європейський досвід з розвитку логістики підтверджує важливість управління поставками, що є свідченням зростаючого розуміння компаніями важливості координації всіх функцій і бізнес процесів. Для цього в ЄС використовують термін «зелений ланцюг» постачання.

Окремі методичні підходи розвитку екологістики розкрито Смирновим І.Г., Балуєва О.В., Бакуліч О.О., Дзівалтовська І., Некрасова М.Н. щодо управління в системі логістики, суспільно-географічної логістики і логістичного інжинірингу [1, 2].

Враховуючи основи екологізації фактично всіх галузей економіки екологічні аспекти виникають і потребують свого науково-методологічного обґрунтування і в галузі логістики.

В наш час більшість інновацій в екології, економіці, менеджменті виникає на «стику» різних наукових напрямків (екологічний менеджмент, логістика, екологічний маркетинг, екологічні стандартизація і сертифікація продукції й послуг тощо). Положення екологістики необхідні розглядати у зв'язку із маркетингом у системі екологічного менеджменту, як науковий і бізнесовий напрямок. Теоретичні і практичні

напрями слід розробляти на основі системного підходу, з утворенням комплексних ефектів та у контексті об'єктивних закономірностей соціолого-економічних процесів у світі.

Ефективними інструментами реалізації положень екологістики є екологічні стандартизація, маркетинг, сертифікація, моделювання бізнес-процесів, аудит, що надає на завершальному етапі ряд переваг передусім для споживачів і бізнесу – маркування, інформація про стан і тенденції на зовнішніх й внутрішньому ринках. Передусім такі інструменти покликані забезпечити орієнтацію сфери виробництва та посередників на: екологічні вимоги ринку; екологічні потреби споживачів; організацію екологічно безпечного бізнесу з виконанням в наш час – екологізації логістичних процесів як на рівні підприємства, галузі, так і регіону та економіки в цілому.

Тому, на нашу думку, екологістика – це наука про екологічно орієнтовані виробничі процеси, як в просторі так і в часі, екологічно безпечні способи просування продукції та надання послуг, науково обґрунтовані засади використання і моделювання оптимізації енергетичних, матеріальних, інформаційних потоків в системах товаропросування з метою забезпечення раціонального управління економікою на різних рівнях.

Актуальним питанням екологістики є виробництво альтернативних джерел енергії із сільськогосподарської сировини: пелети, етанол, біодизель тощо. Проте експорт їх з України буде не можливий (скорочені об'єми а з часом і повна відмова) без дотримання вимог вуглецевої сертифікації та стійкого використання природних ресурсів (ISCC). Сертифікацію за такими вимогами проводить в Україні – «Альфред С. Топфер Інтернешенел». Зокрема, основна сировина для альтернативних джерел енергії це: кукурудза, ріпак, соя, пшениця, ячмінь, цукровий буряк та ін. Ціни на сільськогосподарську продукцію, згідно з прогнозами Міністерства сільського господарства (МСГ) США, залишатимуться вищими за попередні роки протягом найближчого десятиліття, як результат: збільшення світового попиту на зернову, олійну та тваринницьку продукцію; девальвація долара США; збереження високих цін на енергоносії; подальше зростання виробництва біопалива (в ЄС це вимоги директив). ЄС встановив мандат, що на відновлювальні ресурси повинно припадати 10 % споживання енергії в транспортному секторі до 2020 року. Прогнози МСГ США припускають, що ЄС збільшує своє внутрішнє виробництво олійних культур та імпорт олій олійних і рослинних культур з країн колишнього Радянського Союзу та з країн Європи, що не входять до складу ЄС для збільшення виробництва біодизельного палива. Проте, припускається, що лише 60 % від мандата буде досягнуто за рахунок сировини з однорічних культур до 2019 року, при цьому частка етанолу з загального об'єму використання біопалива зростає з 28 % на даний час до 35 % до 2019 р., рис. 1 [3].

Важливою складовою логістики як продовольства і енергетичних культур є питома вага окремих ланок ланцюга товаропросування зернових у їх ціні, табл. 1. Тому доцільно вивчити досвід Канади та Казахстану і з державної монополії експорту зернових.

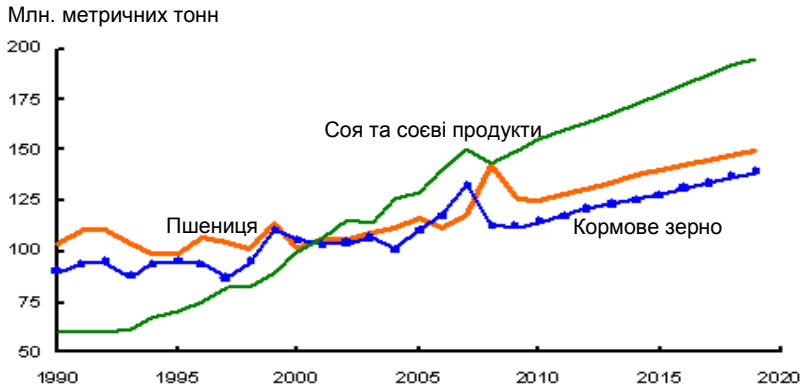

Рис. 1. Світова торгівля: пшеницею, кормовим зерном, соєю та соєвими продуктами

Для реалізації державного інтересу передусім в експорті сільськогосподарської продукції першочергово необхідно: провести гармонізацію стандартів із виробництва та сертифікації продукції до вимог ISO для попередження ризиків відмови закупівель діловими партнерами України (досвід торгівлі м'ясом, твердими сирами із Російською Федерацією у 2006 і 2012 роках відповідно), проводити диверсифікацію ринків збуту, орієнтувати виробництво та логістику на показники якості за випереджаючим принципом у стандартизації (наприклад, екологічна сертифікація природно-господарських систем, стандарти ISO 27000 «Системи інформаційної безпеки» тощо).

Таблиця 1 - Формування ціни на продовольчу пшеницю, %

Показники витрат	Україна	США
Ціна товаровиробника	49	76
На транспорт	13	6
Гуртові заготівельники	18	11
Портові збори, морський транспорт	19	7

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Смирнов І.Г. Логістичний напрям в суспільній географії: теорія і практика досліджень. – Автореф. дис. ... доктора географ. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2003. – 39 с.
2. Некрасова М.Н. Конспект лекцій к курсу «Моделі управління природопользованием и ОВОС» [Электронный ресурс] / М.Н. Некрасова. - Режим доступа к материалам : http://web-local.rudn.ru/web-local/disc/disc_4216/prog.php.
3. Сільськогосподарські прогнози МСГ США до 2019 року (ОСЕ-2010-1). Доступно за адресою <http://usda.mannlib.cornell.edu/MannUsda/viewDocumentInfo.do?documentID=1192>.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТВЕРДЫМИ БЫТОВЫМИ ОТХОДАМИ ИЗ ПОЛИМЕРОВ

Д.О. Смоленников, Д.Д. Гузенко, Ю.В. Фащук, Ю.И. Шкурко

Сумский государственный университет, г. Сумы

Важнейшей экологической проблемой в последнее время является накопление твердых бытовых отходов и отсутствие эффективной системы управления ими. За последние десять лет объем бытовых отходов в Украине увеличился на 40%. Большинство свалок работают в режиме перегрузки, а их срок уже закончен. В частном секторе ежегодно появляются тысячи стихийных свалок. Распространена практика вывоза мусора на лесные поляны, поля. На таких свалках отсутствует минимальный контроль соблюдения санитарных норм.

Полимерные отходы бывают двух видов:

- промышленные отходы – отходы пластикового производства;
- отходы потребления (пластиковые пакеты, одноразовая посуда, ПЭТ-бутылка, упаковки, обертки и т.д.)

Полимеры в качестве отходов опасны по ряду причин:

- стойкость к влиянию естественных природных условий (период разложения – более 150 лет);
- они состоят из активных токсических веществ, которые при истечении срока годности выделяются во внешнюю среду;
- при горении и разложении образуются ядовитые газы (диоксин – одно из наиболее токсичных техногенных веществ, метан, диоксид углерода и т.д.).

Экологическая ответственность – это способность личности осознавать последствия и держать ответ за содеянное с природой перед собой и другими членами социума.

Программа экологической ответственности разработана для сокращения полимерных отходов и имеет два направления: на входе и на выходе.

На входе:

- отказ от одноразовых пакетов (отказ от поддержки производителя полимерных отходов);
- отказ от пакета на кассе (эко-сумки);

- переход на бумажную одноразовую посуду;
- разработка программы защиты рекреационных зон (плата за мусор, плата за услуги, штраф за пластиковую посуду).

На выходе:

- сортировка;
- переработка;
- вторичное использование.

Эффекты от сортировки ТБО:

- уменьшение затрат коммунальных служб;
- повышение дохода и перспектив развития сектора вторичной переработки (пункты приема);
- уменьшение нагрузки на полигоны;
- исключение из цикла потребления вредных и опасных веществ;
- относительная безопасность грунтовых подземных вод, земельных ресурсов, атмосферы в пределах городской территории (мусорная зона) и пригородных территорий (полигоны, свалки);
- сокращение размеров, масштабов, локализации стихийных полигонов (свалок);
- снижение вероятности контакта людей, особенно детей, с вредными и опасными субстанциями.

Два направления изменения поведения потребителей:

I. Социальная трансформация:

- на уровне сознания – изменение восприятия человеком, экологические установки и ценности;
- обучающие программы;
- общества поддержки и распространения информации об экологической ответственности;
- мероприятия на уровне города (воспитание).

II. Экономическая трансформация:

- штрафы, пеня;
- высокие затраты на сортировку (внедрить дополнительную услугу на уровне коммунальных услуг, которая заставит домохозяйства экономить на данной статье);
- льготы производителям, использующим экологически чистую упаковку;
- бойкот производителей сообществами потребителей;
- бонусы для потребителей стекла/бумаги, отказавшихся от полимеров (бонусные программы, скидки, прием тары).

ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ В ЕКОЛОГІЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

І.М. Сотник, д.е.н., доц., Т.В. Горобченко, асистент

Сумський державний університет, м. Суми

Глобалізація екологічних проблем та їх зростаючий вплив на діяльність суспільства обумовлює необхідність прийняття ефективних рішень з управління природокористуванням. З цих позицій останнім часом особливої актуальності набувають питання розроблення інструментарію інтегральної економічної оцінки екосистемних послуг з метою підвищення еколого-економічної ефективності їх використання.

Передумовами раціонального використання екосистемних послуг на підставі їх обґрунтованої оцінки є виявлення спектру вигод (ефектів) і затрат від експлуатації конкретної екопослуги. З метою збалансованого врахування як ефектів, так і затрат нами пропонується обчислювати інтегральний ресурсо-соціо-екосистемний ефект від використання екосистемних послуг, що являє собою різницю суми ресурсного, соціального, екосистемного результатів (у грошовому вираженні) і витрат на використання екосистемних послуг з урахуванням фактору часу.

Безпосередньо економічні результати та витрати формують основу для розрахунку інтегрального ресурсо-соціо-екосистемного ефекту від використання екосистемних послуг. Для його обчислення, на наш погляд, доцільно застосовувати типову формулу ефекту, але з уточненням складу результатів, які можна отримати від використання саме екосистемних послуг:

$$E_{en}^{in} = \sum_{t=0}^T (P_{en,t}^{pec} + P_{en,t}^{соц} + P_{en,t}^{екосисц} - B_{en,t}^{pec} - B_{en,t}^{соц} - B_{en,t}^{екосисц}) \cdot (1+r)^{t-T}, \quad (1)$$

де E_{en}^{in} – інтегральний ресурсо-соціо-екосистемний ефект від використання екосистемних послуг за період часу T , грош. од.; $P_{en,t}^{pec}$ – ресурсний результат від використання екосистемних послуг у t -му році, грош. од.; $P_{en,t}^{соц}$ – соціальний результат від використання екосистемних послуг у t -му році, грош. од.; $P_{en,t}^{екосисц}$ – екосистемний результат від використання екосистемних послуг у t -му році, грош. од.; $B_{en,t}^{pec}$ – витрати на отримання ресурсного результату від використання екосистемних послуг у t -му році, грош. од.; $B_{en,t}^{соц}$ – витрати на отримання соціального результату від

використання екосистемних послуг у t -му році, грош. од.; $B_{en,t}^{екосис}$ – витрати на отримання екосистемного результату від використання екосистемних послуг у t -му році, грош. од.; r – ставка дисконтування; T – період виникнення ресурсо-соціо-екосистемного ефекту від використання екосистемних послуг, років.

Якщо $E_{en}^{in} > 0$, то результати від використання екосистемних послуг перевищують витрати, тобто ресурсо-соціо-екосистемний ефект буде позитивним (додатним). Якщо $E_{en}^{in} < 0$, то витрати перевищують результат, що свідчить про негативний (від’ємний) ресурсо-соціо-екосистемний ефект (збиток), тобто функції екосистем використані нерационально. І якщо $E_{en}^{in} = 0$, позитивний ресурсо-соціо-екосистемний ефект не отримується, а отримані результати від експлуатації екосистем дорівнюють витратам.

Необхідність розрахунку і застосування запропонованої інтегральної оцінки полягає в тому, що вона дозволяє об’єднати багатофункціональне використання екосистемних послуг, а саме враховувати витрати і вигоди від прямого (безпосереднього використання ресурсу), непрямого використання екосистемних послуг (вигоди і збитки від використання екологічних функцій – запобігання повеням, знешкодження відходів), а також вигоди і витрати від неспоживчої цінності (готовність людей платити за вигоди від використання довкілля, виражені через суб’єктивні оцінки). Врахування цих груп чинників дає можливість визначити загальну економічну цінність екосистемних послуг та включити ці послуги до системи товарно-грошових відносин. Запропонований показник інтегральної оцінки ефективності використання екосистемних послуг дозволяє прийняти обґрунтоване рішення щодо доцільності використання екосистемних послуг, більш точно виконати оцінку деградації і якості екосистем як у просторі, так і часі, та є важливим економічним інструментом екологічного менеджменту.

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ВЧЕННЯ ПРО ЛАНДШАФТ

Н.А. Степанюк, к.е.н, доцент

У процесі історичного розвитку людства відбувається перегляд застарілих способів та механізмів взаємодії людини із природою. На початку цієї історії діяли переважно адаптаційні (приспосувальні) механізми взаємодії. Людина підкорялася примхам природи, пристосовувалася до змін, що відбуваються у ній, змінюючи в міру цього свою власну природу. Потім у процесі розвитку продуктивних сил взяло гору утилітарне відношення людини до природи.

З часом поширювалися нові знання та розвивалися різні погляди. Розглядаючи розвиток науки варто зазначити, що інколи практики ставлять перед наукою задачі, які вона ще не в змозі вирішити, але, з іншого боку, творча думка передових вчених нерідко випереджає можливості практичного впровадження наукових ідей, які ними висуваються. В історії географічної науки можна назвати приклади цих двох ситуацій. Вся історія ландшафтознавства безпосередньо пов'язана із суспільною практикою, з потребами виробництва; ландшафтознавство з самого початку стало одночасно теоретичною і прикладною дисципліною.

Ще в останні десятиліття XIX ст. деякі вчені та суспільні діячі усвідомили, що вирішення проблем сільського, водного та лісового господарства того часу вимагало розуміння взаємозв'язків між компонентами природного середовища і синтетичного аналізу конкретних територій.

Еволюція теорії вчення про ландшафт здійснювалася на основі поступового розвитку географії. Тому перехід від аналізу до синтезу, тобто до уявлення про природний географічний комплекс, був неможливим без опори на фундаментальні закони природничих наук.

Важливими імпульсами для ландшафтознавства стало еволюційне вчення в біології – дарвінізм (1859) і становлення біогеографії та ґрунтознавства: вчені перші зіткнулись із складними взаємовідносинами між живою і неживою природою і ближче інших спеціалістів підійшли до географічного синтезу.

Таким чином, у кінці XIX століття склались як природничонаукові, так і соціально-економічні передумови для розвитку вчення про ландшафт. Саме ландшафти гармонійно об'єднують природне, соціальне, економічне, історичне, традиційно культурне середовище життя та діяльності населення, формують простір як з точки зору локального масштабу, так і більш ширшого, – національного, міждержавного й континентального масштабів [1, С. 65].

Впродовж багатьох віків географія не мала своєї теорії, вона була довідково-описовою, свого роду енциклопедичним набором довідок про предмети і явища, які заповнюють простір на Землі. Однак багато представників географії в різні епохи не обмежувалися накопиченням і простим фіксуванням фактів, а робили спроби пояснити їх і знайти зв'язок між ними.

Зародки багатьох сучасних географічних теорій можна знайти у античних вчених. Ще близько 500 р. до н. е. у Древній Греції виникли уявлення про кулястість Землі і теплові пояси.

До античності належать і перші примітивні з сучасної точки зору спроби районування земної поверхні. Поділ ойкумени на три частини світу – Європу, Азію, Лівію (Африку) – являв собою перше районування. Елементи простого районування можна знайти у Геродота [2, С. 13-14].

Криза рабовласницького світогляду, яка чітко намітилася в період Римської імперії I-II ст. н. е., залишила свій відбиток і на географії. Це позначилось і на відхиленні від пошуків причин географічних явищ і даних географії до простої фіксації фактів на потребу римської верхівки. Подальший розвиток фізико-географічних ідей надовго затримався і багато досягнень древніх греків в цій галузі були забуті. У результаті Великих географічних відкриттів у кінці XV-початку XVI ст. було встановлено єдність Світового океану і приблизне співвідношення суші і моря, відкриті морські течії і пояси постійних вітрів над океаном, проводились дослідження над висотними змінами природи в горах.

З другої половини XVII ст. посилюється інтерес до пізнання природи різних країн, географи все більше спираються на дослідження вивчення природи. У XVIII ст. з'являються справжні наукові географічні описи, вільні від домислів і небилиць. Щоправда їх було небагато. До найкращих належить виданий у 1755 р. «Опис землі Камчатки» С. П. Крашениннікова. М. В. Ломоносов як вчений-організатор і теоретик особливо сприяв розвитку географії. Його уявлення про клімат, геоморфологічні процеси, ґрунти набагато випередили свій час [3, С. 266-270].

Помітний перелом у розвитку фізичної географії спостерігається у другій половині XVIII ст. З цього часу географічні дослідження використовуються в наукових цілях. Вони здійснювалися вченими-натуралістами, які мали професійну підготовку, на відміну від діячів Великих географічних відкриттів, які, як правило, не були вченими і не ставили перед собою наукових завдань.

У фундаментальній спадщині європейських мислителів поняття ландшафт виступає як одна з базових філософських категорій.

У кінці XIX ст. географія вступила у складний, критичний період своєї історії. Спеціалізація в дослідженні природних ресурсів (мінеральних, водних, лісових, земельних) все поглиблювалась, що сприяло формуванню окремих географічних дисциплін. Традиційна «єдина» географія розпалась і вичерпала себе.

На той час у Росії формується потужна географічна школа. Її засновником став професор Петербурзького університету В. В. Докучаєв, великою науковою заслугою якого було створення науки про ґрунт.

Накопичений досвід комплексних досліджень у різних регіонах з різними практичними завданнями на різних територіальних рівнях детальності наблизив дослідників до більш переконливого твердження в об'єктивному існуванні закономірних взаємоумовлених територіальних поєднань природних компонентів. Ще в 1895 р. А.М.Краснов назвав такі поєднання географічними комплексами. На початку XX ст. ця ідея втілювалася у поняття про ландшафт. Впродовж десятиліття 1904-1914 рр. наукове уявлення про ландшафт у різних формах було запропоноване незалежно одне від одного багатьма вченими і важко надати будь-кому із

них перевагу, оскільки ідея ландшафту після праць В. В. Докучаєва була вже очевидною.

Перше визначення терміна «ландшафт» дав Л. С. Берг. У 1913 р. у статті «Опыт разделения Сибири и Туркестана на ландшафтные и морфологические области» він писав, що предметом фізичної географії є ландшафти.

Л. С. Берг визначив ландшафт як «область, в якій характер рельєфу, клімату, рослинного і ґрунтового покриву зливається в єдине гармонійне ціле, що повторюється впродовж відомої зони Землі». Зараз це визначення уявляється недостатньо чітким, але не слід забувати, що це перше визначення. При всій недосконалоості воно містить надзвичайно важливу вказівку – на зв'язок між ландшафтом і природною (ландшафтною, за Бергом) зоною [4, С. 112-120.].

Загалом природничо-екологічні, географічні та соціо-економічні аспекти визначення сутності ландшафту широко висвітлені також в роботах Солнцева Н.А. [5], Аненьської Г.Н., Ведіної А.А., Жучкової В.К. [6]. А у роботі [7] розкрито зміст ландшафту з огляду візуального, екологічного та географічного підходів.

В останні десятиліття у зв'язку з дослідженням екологічних наслідків взаємодії суспільства і природи (особливо після аварії на Чорнобильській АЕС) має місце екологізація географії і, зокрема, ландшафтознавства. В Україні з'являються праці, присвячені геоекологічному аналізу та оцінці різних територій. Це праці Давидчука В.С., Волошина І.М., Гриневецького В.Т., Гродзинського М.Д., Гуцуляка В.М., Малишевої Л.Л., Маринича О.М., Мельника А.В., Некоса В.Ю., Пашенка В.М., Руденка Л.Г., Черваньова І.Г., Шищенко П.Г. та ін. Розробляються теоретико-методичні основи ландшафтно-екологічних досліджень, створюються схеми районування на ландшафтній основі та ін. Також спостерігається повернення інтересу до дослідження структури ландшафтів. Більш широкого застосування набули комп'ютерні технології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сударенков В.В. Сохранение и использование ландшафтного потенциала России и Европы / В.В. Сударенков // Социальная политика. – М., 2002, С. 65.
2. Василега В.Д. Ландшафтная экология. Навчальний посібник / В. Д. Василега. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 13-14.
3. Белогубова М. Н. М. В. Ломоносов и проблемы социально-экономической географии / М. Н. Белогубова // К пользе и славе Отечества : [сборник] / Администрация Арханг. обл. ; Межрегион. Ломоносов. фонд; [Т. С. Буторина (ред), Г. П. Добрунова (сост.)]. – Архангельск, 2003. – С. 266-270.
4. Берг Л.С. Предмет и задачи географии. Избранные труды. / Л.С. Берг. - Т. 2, М.: Изд. АН СССР, 1958. – С. 112-120.
5. Солнцев Н.А. Природный географический ландшафт и некоторые общие его закономерности / Н.А. Солнцев // Тр. 11 Всесоюз. геогр. съезда. – М.: Географгиз, 1948. – Т.1.
6. Морфологическое изучение географических ландшафтов. Ландшафтоведение. / [Анненская Г.Н. и д. р.] – М.: Изд-во АН СССР, 1963.
7. География и мониторинг биоразнообразия. [Колл. Автор.- М.: Издательство Научного учебно-методического центра, 2002. – 432 с.

МІСЦЕ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ В ГАЛУЗІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

І.Г. Сухоставець, студентка

Мишеніна Г.А., ст. викладач

Сумський державний університет, м.Суми

Україна через високий рівень концентрації промислового виробництва та сільського господарства, надмірне використання природних ресурсів протягом десятиріч перетворилася в одну з найнебезпечніших в екологічному відношенні країну. Нинішня екологічна ситуація в країні характеризується як глибока еколого-економічна криза. Нарощування продуктивних сил здійснювалося практично без врахування екологічних наслідків, були допущені серйозні помилки в організації комплексного використання природних ресурсів, недостатня увага приділялася управлінню охороною природи та контролю за якістю природного середовища.

Україні притаманні такі екологічні проблеми, як кислотні дощі, транскордонне забруднення, руйнування озонового екрану, потепління клімату, накопичення відходів, зниження біологічного різноманіття. Аварія на Чорнобильській атомній електростанції в 1986 році з її величезними медико-біологічними наслідками спричинила в Україні ситуацію, що наближається до рівня глобальної екологічної катастрофи.

З перших днів незалежності наша держава бере активну участь у міжнародних природоохоронних заходах і реалізації екологічних програм та проєктів. Міжнародне співробітництво у галузі охорони навколишнього природного середовища займає важливе місце у зовнішньополітичному курсі України.

Україна як член ООН є суверенною стороною 18 міжнародних природоохоронних угод, бере участь у 20 міжнародних конвенціях і продовжує активно працювати з іншими країнами над проблемами поліпшення світової екологічної ситуації. Україна підписала 44 двосторонні міжнародні угоди і договори, насамперед із сусідніми країнами – Білоруссю, Грузією, Молдовою, Росією, Словаччиною та Польщею. Угода про співробітництво в галузі охорони довкілля укладена з урядом Ізраїлю, про співробітництво в галузі ядерної безпеки і захисту від радіації – з урядами Фінляндії, Австрії та Росії. Динамічно розвивається співробітництво в галузі охорони довкілля, національних парків і біорізноманіття, раціонального використання природних ресурсів, управління водними ресурсами, токсичними відходами, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – з Данією, Нідерландами, США.

Міжнародне співробітництво в галузі ядерної та радіаційної безпеки у рамках програми TACIS Україна підтримує з МАГАТЕ і Європейським Союзом, а також на двосторонній основі з США, ФРН, Канадою, Швецією

та Японією. З питань зміни клімату підписані Меморандум про співробітництво урядів України та Канади, а також Протокол про співробітництво з Нідерландами.

Україна була активним учасником Всесвітньої зустрічі глав держав та урядів в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) та Йоганнесбурзі (2002 р.), підписала прийняті там програмні документи та реалізує їх на національному рівні. Важливою подією, що стимулювала розвиток міжнародного права в галузі навколишнього середовища на європейському рівні, стало прийняття Програми дій з охорони навколишнього середовища для Центральної і Східної Європи на Конференції міністрів охорони навколишнього середовища (Люцерн, Швейцарія, 28–30 квітня 1993 р.). Такі конференції стали традиційними (у 1995 р. в Софії (Болгарія), у 1998 р. – в Орхусі (Данія).

На п'ятій Конференції міністрів «Довкілля для Європи» (відбулася в м. Київ 23 травня 2004 р.), була підкреслена важливість процесу «Довкілля для Європи» як інструмент, що сприяє охороні навколишнього середовища і стійкому розвитку в регіоні і цим зробивши внесок у збереження миру і безпеки в ширшому контексті. Було прийнято ряд рішень, пов'язаних з ефективним управлінням енергією та водними ресурсами для сталого розвитку, біологічним різноманіттям та освітою.

«Довкілля для Європи» продовжило свою діяльність шостою та сьомою Конференціями, які відбулися відповідно 10 жовтня 2007 року у Белграді (Республіка Сербія) та 21 вересня 2011 року у Астані (Казахстан), при цьому Україна брала активну участь в кожній з них з таких питань як стале управління водою та водними системами, озеленення економіки, екологічна політика та міжнародна конкуренція та інші.

У Львові 26-28 січня 2010 р. відбулася Конференція «Навколишнє середовище, будівництво, енергія – потреба розвитку, шанси ринку в Україні», організована Німецькою компанією “Mattfeldt & Sanger Marketing und Messe AG” спільно з Центром науково-технічної та економічної інформації, який знаходиться у м. Львові.

Україна прийняла участь і у II Міжнародній науковій конференції «Екологічні проблеми XXI століття» (28 жовтня 2011р.) на якій представила аналіз такої проблеми як радіаційна ситуація в Центральній Європі та радіоекологічні проблеми через 25 років після аварії на Чорнобильській АЕС.

Незважаючи на глибоку еколого-економічну кризу в українському суспільстві, впровадження різноманітних методів та інструментів управління сталим природокористуванням залишається одним із першочергових завдань, оскільки від його успішного вирішення значною мірою залежить економічна ефективність народного господарства, здатність економіки України до стабільного і тривалого саморозвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Процес «Довкілля для Європи». Режим доступу: [<http://www.menr.gov.ua>]

2. У Астані відбулась Конференція міністрів «Довкілля для Європи». Режим доступу: [http://dea.gov.ua].
3. У рамках 6-ї Конференції міністрів "Довкілля для Європи" (м.Белград, Сербія) відбулося засідання сесії "Партнерство". Режим доступу: [http://www.kmu.gov.ua].
4. Міжнародна конференція «Екологічні проблеми ХХІ століття» в Польщі. Режим доступу: [http://nnpf.if.ua].

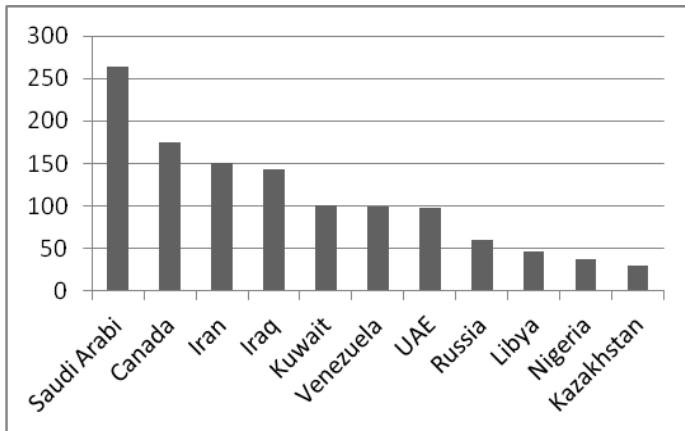
MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE MIDDLE EAST

Thareef J.Mohemmed Althabhwai,

Saif Ali Jahul*, Alaa Jawad Kadhim*

Summy State University, University of Kufa*

Oil is the main export product of the Middle East since the beginning of 20th century. However, large crude oil reserves are found only in some Middle Eastern countries (Fig.1)

Figure.1 - Reserves of oil in the Middle Eastern countries and other countries, billion barrels [1,2].

Profit from its production is distributed unevenly. Saudi Arabia is the largest supplier of oil; Iran, Kuwait, United Arab Emirates and Iraq are the following. Qatar located on the Arabian Peninsula, and North African countries Libya, Egypt and Algeria export less oil. Due to oil and natural gas Middle East has developed into extremely important global supplier of energy resources. In the middle of last decade, about 70% of proven world oil reserves and about 41% of world reserves of natural gas were concentrated here [3]. Disputes between the countries of the Middle East region are constantly occurred due to uneven distribution of wealth. The countries of this region have formed different approaches for oil fields development and exploitation, as well as for oil sale. Most countries have already passed early phase when oil production

has increased sharply. Slowing growth of oil production and sharp reduction of oil production in some countries were followed. This trend has two reasons. The first reason is that the leaders of oil countries come to understand that the local economy cannot absorb all currency revenues from the oil exports. The second one and more important is that the growing concern about preservation of fuel for a long time dictates the need for a high price in order to prevent overproduction [4].

Countries of this region exploit their oil resources at different rates. The largest producer and exporter of oil Saudi Arabia does not increase production as its ability to use of oil revenues are limited because of infertile soil, lack of water and small population. Iran, by contrast, has a large population, developed agriculture and industry, which can absorb investments, and therefore it tends to accelerate the development of its oil reserves for stimulation economic growth.

It seemed that large part of the revenues from the sale of Iraqi oil will be used for agricultural development. But Iraq was involved in the war that forced the country to spend money mostly on the military expenditures.

Iraq and Iran are oil-producing countries with large populations. There are a lot of cultivated land and well-developed irrigation. Agriculture and other non-oil activities have an important place in the economy of Iran and Iraq, oil revenues for them is not as important as for Saudi Arabia and the Gulf States. Until the emergence of the destruction caused by military-political events, Iran and Iraq, more than Saudi Arabia and the Gulf States, have succeeded in maintaining and increasing economic growth.

Having more significant potential for development Iran and Iraq can more effectively invest oil revenues, but after the defeat of Iraq in the Persian Gulf War the international community has severely limited the ability of Iraqi oil exports. Therefore, Iran and Iraq have sought to maximize the cash proceeds from the sale of oil. Iraq has attempted to increase the quota of the crude oil market, while against him were not introduced economic sanctions in the 1990s. Iran has consistently advocated for the rise of oil prices at the countries meetings – Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) since suffered more than other countries, when in the late 1970s because of inflation and the overproduction of oil in OPEC countries, its real price has fallen sharply. Iran and Iraq have great difficulties with the effective use of finances invested in the development. Countries had to overcome difficulties in production and distribution, resulting from undeveloped of communications and transport; they have suffered from poor management in the implementation of development projects and have faced with serious environmental problems.

The most important environmental problem is regional water crisis growing. The present appearance of environmental problems as externalities is a critical weakness of economic systems - be they market or centrally planned economies - as it does not induce environmentally benign behavior and activities. Appropriate measures, mechanisms and incentives, such as charges, property

rights and extended liabilities have not been devised and are not included in the pricing system in the Middle Eastern countries.

Bahrain is only one oil producing country that has already faced the problem of declining revenues due to depletion of oil reserves. Country has carried out a very successful transition to alternative income sources due to the development banking business and international trade services. However, the need of the region in such specific services is limited, and many countries that are prospering through the sale of oil, obviously, will have to spend a painful restructuring, when their oil reserves will be exhausted. Only a few countries have sufficient oil reserves in order to continue its exports. Among them - Iraq, Kuwait and Saudi Arabia, which at current production rates will deliver oil in the second half of the 21st century.

Conclusion

The bases of the current welfare of the Middle East are non-renewable oil reserves. Therefore, to preserve the region achieved the standard of living; oil-producing countries need to find an alternative source of income, preferably in the form of industrial activity, based on their own.

Since the agricultural sector assumes a prominent role in the national economy, its sustainable development should be designed and implemented within a national macro-economic setting as well as with due consideration to the linkages between the sector and other non-agricultural sectors of the economy.

The concept of sustainable economic activity, development and use of resources should be the overall yardstick for future policies. Its application requires a drastic change of perspective in the prevailing economic system, the emergence of new models for the development of developing and developed countries alike, intensified research on operationalizing sustainable development, and the adoption of coherent policies. The political process has to set the dimensions and standards within which the economic processes can work.

REFERENCES

1. Sabri Zire Al-Saady. Iraq oil and Iraq's Economic strategy , 2005 (arabic).
2. World Bank Statistic, <http://data.worldbank.org/>.
3. The Middle Eastern environment. British Society for Middle Eastern Studies . - 2005. – 256 c.
4. Martin Carnoy, Manuel Castells, Stephen S. Cohen, Fernando Henrique Cardoso. The New Global Economy in the Information Age: Reflections on our Changing World. University Park: Pennsylvania State University Press.- 2003.- p.156.

**РОЗРАХУНКУ ПРИВЕДЕНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА
КОМПЛЕКС РЕЦИПІЄНТІВ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ
АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ
ДЛЯ ОКРЕМИХ КВАДРАТІВ СІТКИ ЕМЕР
О.М. Теліженко, д.е.н, професор, О.В. Базіль,
Сумський державний університет, м. Суми**

В основу управління якістю атмосферного повітря міст, областей, територіально-виробничих комплексів покладена вимога забезпечення гігієнічних нормативів гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин та гранично допустимих рівнів фізичних факторів. Визначення рівня динаміки якості атмосферного повітря проводиться два етапи:

1. Визначаються показники навантаження на комплекс реципієнтів в умовному обчисленні (тони умовного навантаження).

2. Визначаються границі класів для індикаторних показників якості атмосферного повітря у відповідності до Нормативного документа «Методологія інтегральної оцінки стану довкілля» (чинної від 01.01.2005).

Показники навантаження на комплекс реципієнтів визначаються за допомогою системи коефіцієнтів, які враховують рівень досягнення встановлених нормативів якості атмосферного повітря, відносну шкоду різних забруднюючих речовин для здоров'я населення, екологічних систем, громадського та власного майна, враховують умови розсіювання забруднюючих речовин, склад реципієнтів, які знаходяться в зоні забруднення.

Система таких коефіцієнтів формується таким чином, що б сумарне навантаження на від забруднюючих речовин в цілому по країні дорівнювало сумарному надходженню забруднювачів в атмосферне повітря.

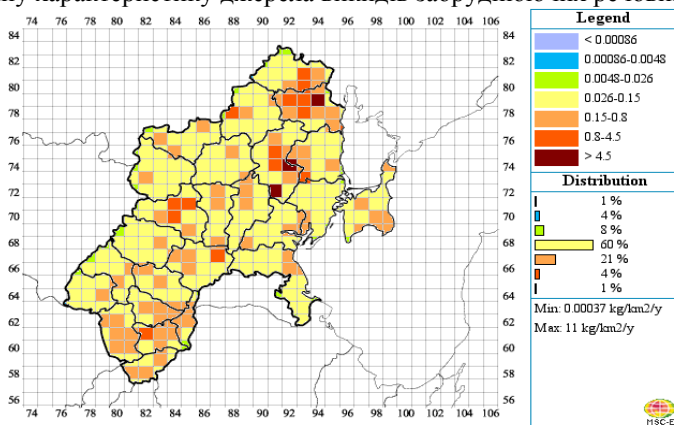
У відповідності до [1] та модифікованих методичних підходів, викладеними в роботі [2], навантаження на комплекс реципієнтів розраховується за формулою:

$$G_{\Omega} = \sum_{i=1}^N m_i \sum_{i=1}^M \frac{\varphi}{h^{1,64}} \sum_{k=1}^N \sigma^k \cdot a_i^k \cdot \bar{\rho}_i^k \cdot \bar{S}_{343i} \cdot \bar{\alpha}_i^k \quad (1)$$

k – індекс типу реципієнта, що сприймає техногенне навантаження; i – вид забруднюючої речовини; m_i – маса викидів забруднюючих речовин; h – висота джерела викидів забруднюючих речовин; φ – коефіцієнт, значення якого приймається: для аерозолів - $\varphi = 1,9 \cdot 10^{-3}$, для газів - $\varphi = 1,6 \cdot 10^{-3}$; a_i^k – середньозважена структура реципієнтів в межах квадрату сітки ЕМЕР; $\bar{S}_{343i}$ – площа зони активного забруднення (частка площі окремого квадрату сітки ЕМЕР); $\bar{\rho}_i^k$ – щільність реципієнтів k -го типу в зоні активного забруднення (в межах окремого квадрату сітки

ЕМЕР); σ^k – коефіцієнт, що визначає соціальну значущість техногенного навантаження на окремі типи реципієнтів.

Показник приведеного навантаження на комплекс реципієнтів, які знаходяться в межах окремого квадрату сітки ЕМЕР (рис. 1.) дозволяє враховувати низку чинників, які суттєво впливають на еколого-економічну характеристику джерела викидів забруднюючих речовин.

Spatial distribution of lead emissions in 2005 from Ukraine, kg/km²/y

Рисунок 1 - Сітка ЕМЕР в межах України(наведено приклад емісії кадмію в межах окремих квадратів сітки)

До таких чинників відносяться, перш за все, тип території, що сприймає техногенне навантаження, структура і щільність реципієнтів, середньорічна приземна концентрація забруднюючих речовин та інші.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Типовая методика определения экономической эффективности и экономического стимулирования осуществления природоохранных мероприятий и экономической оценки ущерба от загрязнения окружающей среды: Проект. – М.: ЦЭМИ АН СССР, 1987. – Ч.2. – 192 с.
2. Устименко В.А., Телиженко А.М. Планирование атмосфероохранной деятельности отрасли на региональном уровне // Химическая технология. – 1989. – №5. – С. 76-80.

ВПЛИВ ВИДОБУТКУ НАФТИ НА ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ю.П. Скиданенко, к.е.н., В.С. Тихенко, студент

Сумський державний університет, м. Суми

Видобуток і транспортування нафти і газу здійснюють негативний вплив на навколишнє середовище, що відображається на деградації ґрунтів і ландшафтів, забрудненні атмосферного повітря, поверхневих і глибинних вод. Але слід зазначити, що на сьогодні не можливе існування без тієї енергії, що надає нам нафта. Нафта служить сировиною для нафтохімічної промисловості, що робить пластмаси, синтетичні волокна і безліч інших органічних сполук.

У Сумській області видобутком нафти займається НГВУ «Охтирканафтогаз» ПАТ «Укрнафта», що здійснює розробку 26 нафтових і газових родовищ. НГВУ «Охтирканафтогаз» ПАТ «Укрнафта» забезпечує сьогодні 50% видобутку нафти і 6% видобутку газу в Україні. Основний вплив видобутку нафти на екологічний стан чинять викиди нафти до ґрунтових вод та земляні пласти в процесі буріння та перекачування нафти. За даними, отриманими державною перевіркою 2009 року та внутрішньою інформацією НГВУ «Охтирканафтогаз» їх викиди у водне середовище не перевищують 85% від державних норм, а втрати при транспортуванні - 88%. Зменшення негативного впливу нафтогазовидобутку є для підприємства одним із пріоритетних напрямків діяльності. Приклад такої плідної роботи НГВУ «Охтирканафтогаз» - розбудова і охорона Хухринського гідрологічного заказника.

Проте, локалізація негативного впливу від видобутку нафти залишається основною проблемою. Першочерговою її причиною залишається недосконалість фінансових механізмів держави. Проведений аналіз показав, що податки від даної діяльності йдуть у повному обсязі до державного бюджету. Видобуток нафти і газу на території Сумської області приносить держбюджету податків і зборів на суму більше 1,5 млрд. гривень. З цих коштів область не одержує майже нічого, в той час, як в області найгірші показники народжуваності, високі показники смертності, в районах нафтовидобутку жахлива ситуація з онкологією, забрудненням ґрунту і води.

Ми вважаємо доцільним відраховувати частину податків та зборів від нафтовидобувної промисловості в обласний бюджет для відшкодування екологічного впливу та для розвитку регіону.

РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

І.А. Франів, к.е.н., доцент

Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів

Розміщення продуктивних сил – динамічний процес, тісно взаємозв’язаний з природними, економічними та соціальними умовами економічних районів та всієї країни, а також зумовлений особливостями територіального поділу праці, який склався історично. Основним структурним інструментом продуктивних сил є трудовий потенціал України, соціально-економічні проблеми її населення та рівня його життя. Основи ефективної діяльності господарства певної території або підприємства закладаються ще на етапі проектування просторової їх локалізації. Оптимальне розміщення підприємства щодо сировинних і трудових ресурсів, районів збуту продукції означає максимальне зниження витрат на виробництво продукції, що з рештою зумовлює економію затрат суспільної праці, низьку собівартість продукції у виробника. Отже, раціональне розміщення продуктивних сил є одним з найважливіших чинників зростання економічної потужності України.

Як галузь економічної науки розміщення продуктивних сил ґрунтується на загально економічних законах. Завданням її є постановка і вироблення теоретичних засад, необхідних для практичного вирішення завдань раціоналізації просторового розосередження населення і виробництва.

Предметом науки є просторова організація продуктивних сил, вивчення якої здійснюється на різних рівнях: населений пункт, низовий адміністративний район; область чи автономна республіка; економічний район; країна в цілому.

Найзагальнішим законом, що визначає характер розміщення продуктивних сил, є закон економії суспільної праці, згідно з яким найвища продуктивність праці забезпечується завдяки зниженню затрат праці на подолання просторового розриву між окремими елементами виробництва, за рахунок чого можна набагато збільшити обсяг перевезення готової продукції між виробником і споживачем.

Сучасне розміщення продуктивних сил певною мірою є результатом територіального поділу праці, зумовленого економічними, соціальними, природними й національно-історичними особливостями окремих районів та їх географічним положенням.

Теорія розміщення продуктивних сил потребує всебічного врахування інтересів суспільства, які в цілому так і його членів, зокрема збереження навколишнього середовища і природних ресурсів.

Економічна наука почала ефективно досліджувати питання досліджувати питання розміщення продуктивних сил наприкінці ХІХ століття. Теорія розміщення продуктивних сил як такої на той час не було.

Однак розвиток економічної науки відбувся не тільки завдяки аналізу і узагальненню, а й через створення основ ринкової теорії розміщення виробництва.

Сучасні еволюційні процеси в країнах колишнього соціалістичного табору довели теоретичну й методологічну неспроможність визначальної ролі способу виробництва і його економічних законів у розміщенні продуктивних сил. Командно-бюрократичні методи управління економікою, у тому числі розміщення продуктивних сил зумовили регрес у розвитку теорії розміщення (оскільки наука лише обґрунтувала вольові рішення у галузі розміщення виробництва). Засновники теорії розміщення виробництва А. Вебер і У. Тюнен фактично вперше довели, що саме розміщення окремого підприємства може забезпечити, при однакових умовах індивідуальному власникові найбільший прибуток. Слід зауважити, що наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. проблема розміщення виробництва обмежувалася “теорією стандарту”, суть якої полягає у виборі оптимального для окремого власника місця розміщення окремого підприємства.

З погляду методології проблема розміщення продуктивних сил невід’ємна від їх раціональної територіальної організації, основами якої є економічне районування, яке ґрунтується на галузево-територіальному поділі, що виявляється у виробничій спеціалізації економічних районів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. - К.: Вікар, 2006. – 396с.
2. Розміщення продуктивних сил України: Підручник / За ред. проф. Є.П. Качана. – К.: Видавництво "Юридична книга", 2004. – 552 с.

ПЕРЕШКОДИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

В.М. Чеботарьов, О.А. Бурнукіна

Луганський національний аграрний університет, м. Луганськ

Сьогодні на підприємствах існують різні невикористані технологічні, технічні і організаційні можливості, які можуть бути враховані при формуванні нового підходу до формування якості продукції і екологічного управління. З метою заощадження природних ресурсів, їх розвитку і раціонального споживання, необхідні розробки нових сучасних технологій управління якістю і екологічними процесами на підприємствах. У зв'язку з цим виникає необхідність у дослідженні можливостей підприємств, щодо розробки і впровадження інструментів й організаційного механізму управління якістю і природоохоронною діяльністю.

Аналіз сучасних літературних джерел показує, що існуюча система управління природокористуванням не забезпечує узгодження

економічних і природоохоронних інтересів вітчизняних підприємств, не сприяє розвитку якості їх продукції. Погіршується якість продукції, продовжується нераціональне використання природних ресурсів, погіршується стан навколишнього середовища країни, тому екологічні цілі суспільства повинні бути реалізовані через їх досягнення підприємствами галузі. Розвиток екологічного менеджменту на підприємствах буде сприяти впровадженню екологічних цілей підприємств, що у свою чергу призведе до досягнення глобальних екологічних цілей суспільства.

Організація природоохоронної діяльності стає цілком залежною від соціальної відповідальності і свідомості самих підприємств. За кордоном екологічний менеджмент розглядається як діючий важіль охорони навколишнього середовища і регулювання процесу запобігання його забрудненню, що підтверджено практикою підприємств.

До перешкод розвитку організації екологічної діяльності і менеджменту якості на виробництві відносяться:

- відсутність стабільної економічної бази підприємств;

- обмеженість фінансових ресурсів підприємств;

- вужка спрямованість визначення і розуміння природоохоронної діяльності в сучасному понятті підприємств;

- відсутність на всіх рівнях менеджменту орієнтації на підвищення якості продукції, природного середовища і ресурсозбереження;

- вільне розміщення відходів і доступ до сировинної бази.

Причини недостатнього розвитку екологічного менеджменту на підприємствах обумовлені впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. До таких факторів можливо віднести: зміни ринкових умов, проблеми залучення клієнтів, конкуренція, державна податкова політика, освіта персоналу, нестача коштів тощо. Внаслідок впливу цих та інших факторів зменшується увага підприємств до проблеми охорони навколишнього середовища. Це призводить до негативного впливу підприємства на стан навколишнього середовища, погіршення здоров'я населення тощо. Як наслідок до підприємства застосовуються спеціальні санкції, які обмежують його виробничу і фінансову діяльність, потребують витрат на ліквідацію негативних наслідків діяльності. З іншого боку, використання ресурсозберігаючих технологій, планування і реалізація природоохоронних заходів сприяє поліпшенню стану навколишнього середовища і стабільної діяльності підприємства. Сьгодні можливо визначити чинники, що обумовлюють необхідність розвитку екологічного менеджменту та менеджменту якості:

- зростання вимог споживача щодо якості продукції та послуг;

- ріст забруднення навколишнього середовища;

- вихід підприємств на світовий ринок;

- зниження витрат підприємства через застосування природоохоронних технологій, планування ЖЦТ з урахуванням ресурсозбереження;

погіршення стану здоров'я населення;
збереження унікальності технологічного процесу;
необхідність дотримання державних природоохоронних вимог;
правові умови та державні економічні санкції;
збереження унікальності розробки перспективної продукції з
урахуванням охорони навколишнього середовища;
витрати на ліквідацію браку, відходів, екологічних наслідків .

Одним із найголовніших чинників, що обумовлює необхідність розвитку якості продукції та системи екологічного менеджменту на підприємстві, є чинник зростання вимог споживача, постійного росту забруднення навколишнього середовища. Зростання навантаження на навколишнє природне середовище зростання нормативних вимог та вимог споживача, свідчать про необхідність впровадження і використання систем менеджменту якості і екологічного менеджменту на підприємствах.

ЯКІСТЬ ДОВКІЛЛЯ ЯК ІНДИКАТОР ЕФЕКТИВНОЇ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ю.М. Шапочка, аспірант

Сумський державний університет, м. Суми

Добробут і здоров'я нинішнього і майбутніх поколінь є головною цінністю, на забезпечення якої спрямована прийнята Україною концепція стійкого розвитку. Її досягнення неможливе без забезпечення екологічної безпеки шляхом суттєвого зменшення екологічних ризиків. Тобто, основним індикатором стійкого розвитку, в кінцевому рахунку, є якість навколишнього природного середовища.

Головним завданням для забезпечення благополуччя та здоров'я людини в екологічному аспекті є забезпечення здоров'я навколишнього середовища. Під цим слід розуміти її стан (якість), необхідна для забезпечення здоров'я людини та інших видів живих істот.

Ця задача лише частково здійснюється в рамках програм збереження біорізноманіття. Насправді задача забезпечення здоров'я середовища є набагато ширшою. Середовище може бути несприятливою для здоров'я людини и при певному біорізноманітті (внаслідок радіаційного, хімічного та інших видів забруднення), і, навпаки, навіть при трансформованому біорізноманітті та зміненому ландшафті воно може бути сприятливе для живих істот і людини.

При очевидному зв'язку здоров'я людини і здоров'я середовища з'ясування міри впливу екологічних факторів на стан здоров'я людини зв'язане зі складністю оцінки

- Загального стану здоров'я людини та його можливого змінення;

- Величини тієї частини знижння, або збитку здоров'ю людини, яка оприділяється негативним впливом середовища.

Саме цьому інтегральна оцінка здоров'я середовища виходить на перший план не лише для оприділення сприятливості певного впливу для жовти природи, а і здоров'я людини.

Певні підходи для такої оцінки інтенсивно розвиваються у всьому світі. При розробці такої об'єктивної інтегральної оцінки здоров'я середовища, вона могла б стати основою для:

- Будь-яких оцінок якості середовища, оцінки реального антропогенного навантаження, будь-яких форм екологічного контролю, моніторингу, експертизи, аудиту;

- Оцінки степені сприятливості середовища для людини, рівня екологічного ризику, потенційного або реального збитку здоров'ю людини;

- Економічних механізмів управління середовищем, в тому числі: визначення плати за природокористування і забруднення, штрафів за понаднормативні викиди, стягнення плати за нанесення збитку природному середовищу і здоров'ю людини;

- Створення нормативно-правової бази в галузі природокористування і охорони природи;

- Можливої соціальної реорганізації суспільства.

Забезпечення здоров'я середовища, як вбачається, єдино можливий шлях підтримання балансу між інтересами господарської діяльності і забезпеченням екологічної безпеки населення.

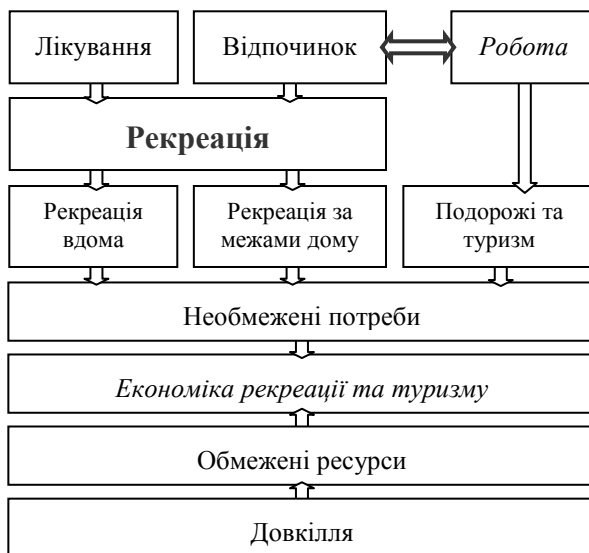
Невизнання зв'язку здоров'я людини і здоров'я середовища обумовлене недостатньою розробкою критеріїв оцінки і, головним чином, нерозумінням сутності проблеми і перевагою сьогочасного інтересу у розвитку виробництва і небажанням сплачувати за збиток, спричинений нинішньому поколінню, й загрозу здоров'ю майбутніх поколінь. Добитися пріоритетного забезпечення здоров'я середовища-одне з головних завдань національної екологічної політики.

КОНФЛІКТ ЕКОНОМІЧНИХ, ІНВАНРОНМЕНТАЛЬНИХ І СОЦІАЛЬНИХ СТОРІН РЕКРЕАЦІЇ

Г.М. Шевченко, к.е.н., доц. кафедри управління

Сумський державний університет, м. Суми

Рекреація є соціально-економічним явищем, невід'ємною характеристикою якого є "інванронментальний" зв'язок з навколишніми природним і штучно створеним середовищами (рис. 1 – на основі рекомендацій [1, с. 1–3]).

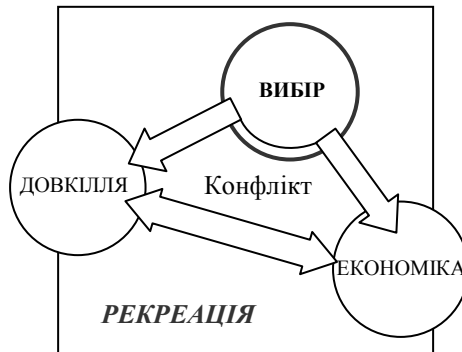
Рисунок 1 – Роль економіки в балансуванні взаємозв'язку між довкіллям і рекреацією

Рекреація є сферою відновлення сил людини [2, с. 10–11]. В цьому полягає її основне соціальне значення та роль у формуванні суспільних відносин. Проте наразі такий підхід, що домінував у наукових колах України майже до кінця минулого століття, не враховує той факт, що рекреація та пов'язані з нею відпочинок за межами дому і туризм доступні, як правило, суб'єктам, потреби яких формують платоспроможний попит на відповідні послуги, а це близько 5–10% населення. При цьому часто рекреація розглядається як сфера і спосіб витрачання часу не залежно від необхідності відновлення сил людини. Тобто заходи та об'єкти, історично створені саме для відновлення сил, у сучасному суспільстві виконують роль задоволення вторинних, часто надмірних потреб, пов'язаних із своєрідними хобі, бажаннями підкреслити свій соціальний статус, новими “традиціями” (наприклад, хоча би раз на рік відвідувати Туреччину чи Єгипет) тощо. Зрозуміло, що в специфічній сфері рекреаційного лікування ситуація дещо інша в плані деформації потреб і послуг, проте вона є аналогічною в плані платоспроможності населення на ці послуги. Загалом йдеться про те, що взаємозв'язок “затрачені зусилля в економіці – необхідність відновлення сил” на практиці є порушеним. Багато форм рекреаційної діяльності, особливо, тих, які пов'язані з послугами так званої “підвищеної комфортності” недоступні більшій частині населення, яке саме й формує

людський капітал країни та потребує відновлення затрачених сил із тим, щоб на високому рівні підтримувати стабільність працездатності та мати потенціал для підвищення продуктивності праці.

Отже, економічні аспекти рекреаційної діяльності в сучасній інтерпретації суттєво змінюють її початковий соціальний характер. Специфічною формою протиріч між потребами в рекреаційних послугах, в основі яких лежить використання природних ресурсів, пляжів, водойм, лісів тощо, та обмеженими природними рекреаційними ресурсами, є екологічні рекреаційні конфлікти.

Загалом конфлікти у сфері рекреаційної діяльності (рис. 2) можуть бути спричинені наступними чинниками:

Рисунок 2 – Конфлікт між рекреантами, що здійснюють вибір, довкіллям (рекреаційним середовищем) і економікою рекреації

1) економіка поряд із її головним завданням балансування потреб і ресурсів, є першопричиною (у формі “робота”) збільшення рекреаційних потреб, що не завжди знаходить адекватне відображення в доступі до рекреаційних ресурсів і можливостях повноцінного відновлення сил;

2) у сучасному індустріалізованому світі поширені протиріччя між економічним простором і рекреаційним середовищем; зокрема, це стосується й природних ресурсів;

3) приватна власність, що є основою економічних відносин, не повинна бути об’єктом зловживань у відношенні до рекреаційних, насамперед, особливо цінних земель;

4) диференціація платоспроможного попиту в різних сегментах ринку рекреантів не повинна порушувати право людини на вибір форми та місця відпочинку;

5) суспільство має визначитися щодо вибору співвідношення між рекреаційними та промислово-виробничими пріоритетами стратегічного розвитку країни тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Tribe J. The economics of recreation, leisure and tourism / J. Tribe. – Oxford: Elsevier, 2004. – 445 p.
2. Мироненко Н.С. Рекреационная география / Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 208 с.

ДИНАМИКА ПРИОРИТЕТОВ ОРГАНИЗАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

А.А. Швиндина, к.э.н., доц.

Сумский государственный университет, г. Сумы

Организационное развитие предполагает формирование, изменение и закрепление целей в соответствии с миссией организации. Жизненный цикл организации по своей продолжительности равен жизни ее миссии, и именно пересмотр и «переаттестация» миссии знаменует, на наш взгляд, смерть организации. Ицхак Адизес утверждает, что существует пять стадий развития и пять стадий деградации. Он называет симптомы и характерные признаки каждой стадии, которые, к сожалению, носят детальный, но описательный характер. Разработанная им модель на основе контент-анализа, имеет свои особенности применения в отечественных реалиях. Однако, не вызывает сомнений необходимость разработки показателей организационного развития, мониторинг динамики которых позволит идентифицировать указанные стадии жизненного цикла.

Одним из таких показателей является экологичность производства продукции или услуги организации. Изменение показателя экологичности характерно для пересмотра приоритетов организации. Переход на производство продукции или услуги с более низкими показателями деструктивного влияния на окружающую природную среду предполагает технологическое переоснащение, изменение концепции самого продукта, трансформация потребностей ключевых покупателей и реализацию многих других стратегических инициатив. Такая динамика наблюдается, когда организация выходит за рамки внутрифирменной эффективности, ориентиры развития расширяются и становятся сбалансированными. Социальные, экономические и экологические цели имеют общие точки пересечения, но зона толерантности - так называемая область эффективных решений, объединяющих разноректорные направления деятельности, - возникает на определенном уровне масштаба производства. Данный показатель (масштаб) имеет много общего с понятием «запас конкурентоспособности», поскольку отражает резервы организации в области будущего организационного развития.

Очевидним являється факт економічної непривлекателності вкладень в еколого-орієнтовані проекти, вони дуже ресурсоміккі, а додаткова цінність, декларована виробником як «екологічна чистота», не є головним мотивом придбання вказаної продукції. Дуже складно довести власнику і інвестору інвестиційну привлекателність екологізації, але тим не менше після рішення економічних завдань на ранніх стадіях розвитку організації, ступінь досягнення екологічних цілей стає вирішальним фактором в визначенні подальших перспектив організаційного розвитку.

ВРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІЛЕЙ ПІДПРИЄМСТВА

В.В. Кошевець, аспірант

А.О. Швіндіна, к.е.н, доцент

Сумський державний університет

Досвід іноземних компаній показує, що компанії, які концентрують свою увагу на операційній ефективності діяльності в довгостроковому періоді мають всі шанси припинити своє існування. Тому для більшості компаній головною метою діяльності стає створення акціонерної вартості, що є можливим за умови високої прибутковості та наявності конкурентних переваг.

Однією із конкурентних переваг є збалансоване управління компанією, що передбачає досягнення не лише економічних цілей, але і соціальних та екологічних. Врахування екологічних аспектів у процесі управління дозволяє не лише отримувати прибутки у короткостроковому періоді, але й забезпечує довгострокову ефективність діяльності компанії.

Екологічний аспект охоплює питання впливу на навколишнє природне середовище всіх видів діяльності організації, починаючи від пошуку та придбання сировини, матеріалів та енергоносіїв і до виготовлення та утилізації готової продукції (послуги). Підприємство повинне проводити ідентифікацію екологічних характеристик, приймаючи до уваги не лише процес виробництва, але і сировину, енергію та матеріали (так звані «входи»), продукцію (послуги), викиди, скиди та відходи (так звані «виходи»). Крім того, слід враховувати ймовірність виникнення аварійних та інших позаштатних ситуацій, які можуть статися на виробництві, збільшення виробничих потужностей, розширення підприємства, або навпаки, його ліквідацію.

На етапі входу деструктивний вплив виробника пов'язаний з вилученням матеріалів та енергоносіїв з природного середовища. При цьому зі зростанням об'ємів виробництва збільшується навантаження на сировинну базу.

На етапі переробки сировина та матеріалів вплив підприємства на навколишнє середовище пов'язаний з утворенням викидів у атмосферу, скидів у водні джерела, формуванням відходів, шкідливістю виробництва для працівників, ймовірністю виникнення аварійних ситуацій.

На етапі виходу підприємство отримує не лише готову продукцію, але й викиди, скиди та відходи. Крім того сама продукція може здійснювати деструктивний вплив на навколишнє середовище за умови неправильного використання чи складної технології утилізації.

Врахування екологічних аспектів в процесі виробництва продукції передбачає встановлення більш високих вимог до якості вхідної сировини та енергоносіїв, до наявних технологій виробництва та обладнання, до самої продукції. Так, для продукції, яка виготовляється з відновлюваних ресурсів, доцільно зменшувати використання штучних домішок, замінюючи їх натуральними речовинами. Це дозволить зменшити шкідливість виробництва та об'єми викидів шкідливих речовин.

Деякі виробники вважають, що природоохоронна діяльність не є виправданою, оскільки потребує значних фінансових витрат, що в свою чергу призводить до зменшення операційної ефективності діяльності. Проте, як свідчить досвід іноземних компаній, поєднання економічних та екологічних цілей є цілком можливим. Наприклад, відмова від неякісної сировини дозволить зменшити запиленість робочої зони, що призведе до зниження шкідливості виробництва та зменшення об'ємів викидів речовин у атмосферу. Крім того, використання у виробничому процесі більш якісної сировини дозволяє збільшити вихід продукції за рахунок більш ефективного використання входу. При цьому значну увагу слід приділяти і використанню ресурсозберігаючих технологій, що дозволить знизити навантаження на сировинну базу. Таким чином, посилюючи контроль за входами підприємство отримує додаткову вигоду за рахунок збільшення матеріаловіддачі, зменшення шкідливості виробництва та зменшення об'ємів викидів речовин у атмосферу.

Підприємство повинне розробити для себе процедуру ідентифікації екологічних аспектів всіх видів діяльності, продукції і послуг, а також систему контролю та програму впливу на виявлені показники. Зазначені процедури необхідні для того, щоб визначити ті найбільш значущі екологічні аспекти діяльності, продукції або послуг, які можуть чинити значний вплив на навколишнє середовище. На основі отриманої інформації підприємство матиме змогу зменшити деструктивний вплив на навколишнє середовище, стати екологічно відповідальним виробником та збільшити свої прибутки і отримати нові можливості для подальшого розвитку.

К ВОПРОСУ О ВЕДЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО УЧЕТА В ОРГАНИЗАЦИИ СТРОИТЕЛЬСТВА

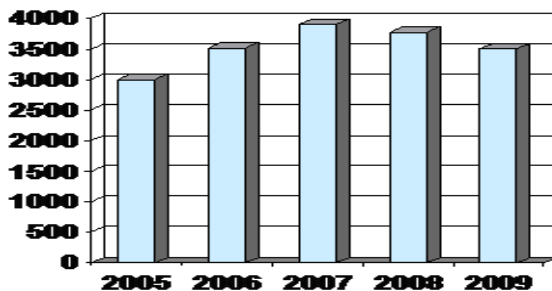
А.Э. Шехилова, студентка, Н.Н. Рубанова, к.э.н., доцент

Ставропольский государственный университет, Россия

На современном этапе развития экономических отношений особую актуальность приобретает необходимость учета не только производственной, но и экологической составляющей хозяйственной деятельности организаций. На пути максимизации прибыли многие предприятия сталкиваются как с вопросами рационального распределения ресурсов, так и не нанесения вреда окружающей среде в ходе подготовки и осуществления процесса своей производственной деятельности.

За последние годы уровень образования отходов производства и потребления в отечественной экономике претерпевает незначительные изменения и по-прежнему остается достаточно высоким (Рис.1).

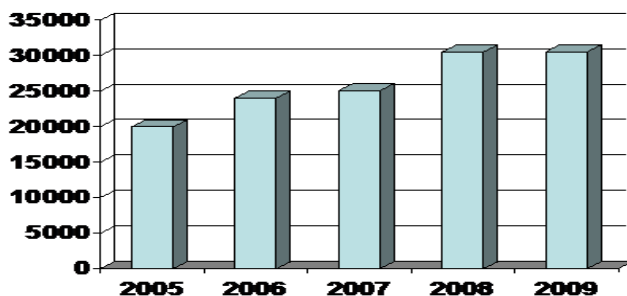
Исходя из данных, представленных Федеральной службой по экологическому, технологическому и атомному надзору в период с 2005 по 2009 год включительно средний уровень образования отходов производства и потребления от различных видов экономической деятельности составил около 3558 миллионов тонн. При этом можно отметить, что образование отходов увеличилось с 2991,2 млн. тонн в 2005 году до 3505 млн. тонн в 2009 году. Что примечательно, затраты на охрану окружающей среды различными предприятиями также возросли в этот период практически на 50%. Еще в 2005 году на охрану окружающей среды от отходов производства и потребления отечественные производители выделили 19954 млрд. руб., а в 2009 году эти затраты составляли уже 30531 млрд. руб.

Рисунок 1 - Образование отходов производства и потребления от различных видов экономической деятельности в России [1].

Фактически количество создаваемых отходов, при увеличении затрат на профилактику их возникновения (Рис.2), должно было сократиться,

однако тенденция, как можно заметить, остается совершенно противоположной.

Рисунок 2 - Затраты общественных организаций на охрану окружающей среды от отходов производства и потребления [2] .

Вопрос о разрешении экологической ситуации в добывающей промышленности страны рассматривается рядом экономистов достаточно давно. Разработано множество теорий и мнений по этому поводу. Поэтому остановимся на менее изученной проблеме – вопросу о производстве отходов обрабатывающими отраслями. Количество производственных отходов здесь изменяется скачкообразно. От 309, 9 млн. тон в 2005 году до 252, 1 млн. тонн в году 2009 (Рис 3). Однако, рассматривая ситуацию в целом по сегменту, можно сделать вывод о неустойчивом снижении образования отходов в процессе деятельности формирующих его предприятий . [1]

Рассмотрим более подробно вопрос о регулировании процесса формирования производственных отходов, его предупреждения и утилизации отходов на предприятиях строительства в РФ. Как уже было отмечено ранее, в современной рыночной экономике многие организации стремятся увеличить прибыль, зачастую нанося непоправимый вред окружающей среде. Строительные предприятия не являются исключением. Напротив, как раз именно в этой сфере и открывается широкий простор для паразитического использования экологических ресурсов.

Законодательно установлены нормы, регулирующие права и обязанности организаций в эксплуатации окружающей среды. За нарушение этих норм назначаются к уплате штрафы и пени. При этом достаточно остро стоит вопрос о назначении данных санкций, оценке вреда, наносимого окружающей среде, а также эффективности использования экологических активов предприятия. Вот почему особое значение в условиях злоупотребления ресурсами окружающей среды приобретает организация на предприятии бухгалтерского экологического учета.

Согласно трактовке Н.Н. Рубановой бухгалтерский экологический учет является собой процесс сбора, регистрации, обобщения и отражения в системе природоохранных затрат, природных активов, экологических фондов, резервов и обязательств, а также результатов деятельности и хозяйствующих субъектов с целью управления и определения экологического потенциала предприятия.

Основным нормативным документом, регламентирующим ведение экологического учета в строительных организациях является Письмо Министерства Финансов РФ № ПЗ – 7/2011 «О бухгалтерском учете, формировании и раскрытии в бухгалтерской отчетности информации об экологической деятельности организации».

Данный документ содержит положение о необходимости включения в отчетность организации дополнительных показателей и пояснений в случае существенности информации об экологической деятельности [4]. При этом ошибочно полагать, что существенна лишь информация о штрафах и пенни, подлежащих выплате в бюджет в случае нарушения экологического законодательства. Не менее важным при формировании бухгалтерской отчетности является отражение затрат, осуществляемых на профилактику и устранение негативного влияния, которое организация может оказывать в процессе выполнения строительных работ.

Объекты капитального строительства, связанные с экологической деятельностью, как правило, учитываются на счете 08 «Вложения во внеоборотные активы». Объекты, относящиеся к экологической деятельности, их разработка и приобретение подлежат включению в отчетность.

К текущим расходам на экологию для строительных организаций необходимо отнести как расходы на содержание и эксплуатацию экологического оборудования, так и выплаты за загрязнение окружающей среды. При этом установлены нормы разрешенного количества выбросов в окружающую среду. Все эти расходы необходимо отражать во второй форме отчетности или же приложении к ней.

Некоторые обязательства в экологическом учете носят оценочный характер. Они регламентируются не только Письмом Минфина, но и соответствующим ПБУ. К ним, например, относятся обязательства по восстановлению нарушенной экологической системы. Кроме того, необходимо отметить, что экологическая деятельность организации может быть связана не только с осуществлением определенной категории расходов, но и получении определенных льгот и субсидий для стимулирования экологизации производства.

Таким образом, достоверное отражение информации об объектах экологического учета в строительных организациях позволяет получить информацию о том, какая часть активов баланса может прямо или опосредованно приносить экономические выгоды в процессе производственной деятельности. Кроме того, внедрение экологического

учета на предприятии является не только способом повышения эффективности использования его ресурсов, направленного на снижение затрат и максимизацию бухгалтерской прибыли, но и одним из наиболее действенных методов контроля за соблюдением законодательства в области природоохраны и природопользования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/oxrana/tab1/oxr_otxod1.htm
2. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/oxrana/tab1/oxr_otxod2.htm
3. Письмо Министерства Финансов РФ № ПЗ – 7/2011 «О бухгалтерском учете, формировании и раскрытии в бухгалтерской отчетности информации об экологической деятельности организации».

ПРОБЛЕМА ОЦЕНКИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ

А.Э. Шехилова, студентка

Ставропольский государственный университет, Россия

Как известно, воспроизводственный процесс осуществляется в условиях ограниченности ресурсов, в том числе и природных. Современная экономика все чаще сталкивается с этой проблемой. Причем, как правило, основные сложности возникают не столько при потреблении, сколько при учете и анализе природных ресурсов.

Особое значение в последние годы начинает приобретать экологический менеджмент. Как правило, он воспринимается большинством экономистов как система экологически ориентированного управления, основанная на положениях экологической политики предприятия.

Экологический менеджмент, как и любая другая управленческая система должна опираться на определенную базу. Для этого и собирается учетная и аналитическая информация.

Неотъемлемой частью анализа эффективности использования природных ресурсов является их оценка, опирающаяся на анализ доходов потребителя природных ресурсов.

Для определения себестоимости продаж оценка природных ресурсов имеет первостепенное значение. Очень важно подобрать её наиболее оптимальную методологию. Ведь именно от того, насколько правильно, достоверно и всесторонне был оценен ресурс, зависит корректность осуществления дальнейшего анализа его использования.

Однако на протяжении довольно длительного периода времени ученым-экономистам, так и не удалось разработать методику, охватившую все аспекты оценки природного объекта. Некоторые свойства природных ресурсов трудно идентифицируемы, поэтому при оценке требуют индивидуального подхода.

Так наиболее обоснованный с точки зрения методологии рентный метод основан на оценке ресурса как производственного фактора. Однако он не учитывает ряд свойств, оказывающий косвенное воздействие на производственный процесс. Например, свойства социально-экологические.

На этапе оценки данного рода свойств как раз и возникают определенные сложности. Довольно трудно оценить социальную пользу ресурса напрямую, поэтому полезные свойства ресурса определяют, как желание платить за то, или иное количество ресурса.

Данный подход основан на теории общественного благосостояния, опирающейся на нормативном анализе И. Бентама, а также математической теории выборов и коллективных решений Ж. Борда и М.Кондорсе [?]. При этом данная теория делает упор на теоретические аспекты общественной оценки. Если же говорить о формализованной стороне вопроса, то, как правило, желание платить определяется как произведение фактически уплаченной суммы и избытка потребительского спроса. Данный показатель (показатель «желания платить») напрямую связан с показателем желания «нести убытки» при покупке определенного вида ресурса. При этом желание платить и желание нести убытки должны находиться приблизительно на одинаковом уровне. Большой приоритет отдается показателю желания платить по той причине, что он является наиболее статистически определяемым [1].

В качестве оценки природных ресурсов можно определить следующие объекты: сады, ландшафты, межевание, леса и лесные ресурсы, водные ресурсы, месторождения, карьеры, нерудные ресурсы, топливно-энергетические ресурсы, сельскохозяйственные, почвенные, гидроэнергетические, рыбные и другие ресурсы.

Что касается роли оценки природных ресурсов, то в основном она находит свое отражение в разработке адекватного ценового регулирования природопользования, которое направлено на рациональное использование ресурсов. Это достигается посредством совершенствования учета затрат. Оценка природных ресурсов позволяет формировать более точное представление о себестоимости продукции предприятия. На основании этого и некоторых других показателей определяются доходы и прибыль организации.

Определение роли доходов организации, полученных в результате использования природных ресурсов, осуществляется с помощью сопоставления функции на обеспечение потребления ресурсов в заданном объеме и функции спроса на данный вид ресурса.

Кроме того, корректность оценки доходов организации от природных ресурсов позволяет сформировать достоверную базу для формирования налоговой отчетности. Это оказывает существенное влияние на экономические показатели не только предприятия, но и общегосударственные.

От полноты и правильности отражения и уплаты налогов зависит такой важный макроэкономический показатель как национальный доход. Он характеризует благосостояние граждан и играет особую роль на международной арене. Чем выше национальный доход, тем богаче и привлекательнее для инвестиций считается экономика государства.

При определении доходов организации рассчитывается сумма доходов полученных от всех видов природных ресурсов. При этом необходимо учитывать оценку, в которой происходило измерение ресурсов. Все показатели должны быть приведены в сопоставимый вид.

Нередко встречаются ситуации, когда объект наилучшего качества приносит меньшую экономическую выгоду, нежели объект наиболее низкого качества. Как правило, различие это обусловлено неодинаковыми условиями, в которых данные ресурсы находятся. Так, например, почва на участке А по химическому составу может быть более плодородной, чем почва на участке Б. Однако, если участок А находится в менее благоприятных климатических условиях доход, полученный с помощью использования участка Б может быть намного выше.

Таким образом, оценка природных ресурсов имеет первостепенное значение при планировании расходов и учёте затрат организации. Также необходимо помнить о том, что доходы предприятия, полученные от эксплуатации природных ресурсов нужно рассматривать в совокупности, как объект природопользования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Голуб А.А., Струкова Е.Б. Экономика природных ресурсов: Учебное пособие для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 319 с.
2. Аксаков А.Е. Управление природопользованием. Учебное пособие для вузов. - М.: Закон и право, 2002. - 365 с.
3. Зайцев О.А., Радугин А.А. Экономика природных ресурсов: Учебное пособие для вузов/ Научный редактор А.А. Радугин. - М.: Центр, 2000. - 460 с.

ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

С.В. Шило, аспірант

Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

Серед європейських держав Україна має один з найвищих інтегральних показників негативних антропогенних навантажень на природне середовище. Нині кожен кілометр території України забруднений втричі більше, ніж у країнах Європи. На одного жителя нашої країни припадає близько 300 кг відходів, понад третини населення дихає повітрям, насиченим шкідливими речовинами. У більшості областей екологічний стан оцінюється як напружений, гостро критичний, не сприятливий для здоров'я людини. Практично на всій території природокористування характеризується нерациональністю й

марнотратством, низькою ефективністю використання природних ресурсів.

Нині політика інтенсивного впровадження науково-технологічних досягнень у виробничу діяльність ускладнює невиснажливий розвиток навколишнього середовища навіть в країнах розвиненої, соціально спрямованої економіки. Очевидно, що в умовах глибокої перманентної кризи економіки України, де одночасно приходиться розв'язувати безліч господарських та соціальних проблем, екологічні питання відходять на задній план і набувають надзвичайної гостроти, потребують системного впровадження еколого-економічного управління.

Управління в широкому розумінні являє собою особливий вид діяльності, фактор економіки здатний забезпечити сталий, узгоджений з Природою та її законами розвиток національного господарства. Його здійснення можливе методами планування, організації, мотивації та контролю спільних дій.

Еколого-економічне управління (екологічний менеджмент) формує технологічну базу виробництва і приводить в рух ресурси підприємства для досягнення економічних цілей, взаємопов'язаних з цілями раціонального природокористування та екологічно сталого розвитку. Таким чином воно стає не просто підсистемою системи управління, а забезпечує дієвість всіх складових цієї системи (кадрового, виробничого, фінансового менеджменту) на принципах раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища.

Проблемам державного регулювання, матеріального, фінансового, інформаційного забезпечення інноваційно-технологічної діяльності та забезпечення розвитку підприємництва в агропромисловому виробництві значну увагу приділяли М.І.Крупка, М.Й. Малік, В.В. Россоха, П.Т. Саблук та ін.

Серед вчених, наукові праці яких присвячені управлінню оздоровленням довкілля та вивченню впливу забруднення навколишнього природного середовища на економіку виділяються О.Ф. Балацький, Л.С. Гринів, М.І. Долішній, Л.М. Мельник, І.М. Синякевич, Ю.І. Стадницький, Ю.Ю. Туниця та ін.

Теоретико-методологічні та практичні питання формування інноваційної моделі сталого розвитку аграрного сектору економіки України висвітлено в публікаціях П.І. Гайдуцького, С.І. Дем'яненка, Є.І. Ходаківського, О.М. Царенко та ін.

Для забезпечення еколого-економічної збалансованості господарська діяльність, як основа соціально-економічного розвитку, повинна органічною складовою входити в природні процеси, а об'єктом регулювання повинна стати вся сукупність матеріально-енергетичних та інформаційних процесів, істотних для динаміки природного середовища.

В наш час концепції повністю безпечних виробничих систем поступаються місцем концепції екологічного ризику, згідно якої в процесі

проектування і відбору проектів зводяться до мінімуму негативні впливи на екосистему і населення [1;2].

Порівняльна оцінка ступеня стійкості економіки України з точки зору соціальної екології показує, що її сучасний стан характеризується поєднанням всіх видів нестійкості, які були виділені А.А. Садековим в праці [3]. В цьому полягає особливість соціоеколого-економічної ситуації в країні. Численні факти руйнівних наслідків цього процесу дають змогу вченому стверджувати, що одночасне накладення декількох видів нестійкості – еколого-економічної, соціоекологічної і соціально-особистісної викликає потужний негативний синергійний ефект, що супроводжується руйнівними тенденціями порушення державної соціо-економічної системи.

Даний вид управління не слід зводити до екологічного управління, оскільки воно пов'язане з постановкою завдання, включаючи обмеження і рамкові умови їх реалізації, а еколого-економічне управління дає можливість обрати найефективніші шляхи його вирішення. Тому по відношенню до підприємства доцільно використовувати поняття «еколого-економічне управління». Запровадження такого типу управління на підприємстві та забезпечення ефективності його діяльності допоможе зберегти конкурентні позиції на ринку і максимально знизити тиск на екологію.

Як зазначають В. Трегобчук та О. Веклич, «парадокс полягає в тому, що незважаючи на наявність доволі прогресивних науково-обґрунтованих екологічних розробок, реалізація котрих, безумовно, могла б дати більший економічний вигравш, сьгоднішні програми переходу до ринкових відносин не синхронізовані з питаннями раціоналізації природокористування» [4].

Нині у світі активізується процес переходу від фронтальної, споживацької моделі функціонування національних господарств до моделі екологічнобезпечного самопідтримуючого соціально-економічного розвитку. Акцент робиться на необхідність формування загальної відповідальності всіх держав і їх взаємодії у реалізації ідей сталого розвитку, “створення передумов для збалансування інтересів суспільства і можливостей природи” [5].

Зацікавленість господарюючих суб'єктів у впровадженні маловідхідних і ресурсозберігаючих технологій, у випуску екологічно чистих ("зелених") товарів та поширенні екологічного менеджменту має постійно стимулюватися механізмами природокористування.

“Серцевиною” механізму екологічного регулювання є економічний механізм природокористування та природоохоронної діяльності.

Підсистема “економічний механізм (раціоналізації) природокористування та природоохоронної діяльності” складається з таких основних елементів:

– екологічні платежі та екологічне оподаткування;

- фінансування та кредитування;
- інвестиційно-інноваційна діяльність;
- економічна відповідальність за екологічну безпеку (в т.ч. ліцензування та лімітування природокористування, відшкодування екологічної шкоди, санкції);
- ціноутворення з урахуванням екологічного чинника;
- страхування екологічного ризику;
- стимулювання раціонального природокористування (в т.ч. закладова система);
- матеріальне заохочення суб'єктів екологічно раціонального господарювання.

В нинішній системі економічного механізму екологічного регулювання фактично не функціонує механізм кредитування природоохоронних заходів, пільгового оподаткування та цінового заохочення екологоконструктивної діяльності. Не набули необхідного розвитку механізми субсидування екологічної складової ринку інфраструктури, індустрії, “зелених” екологічних послуг тощо, в тому числі ні екологічний аудит, ані екологічне страхування.

Забезпечення еколого-економічної рівноваги зумовлює необхідність застосування таких економічних інструментів, як банк дозволів на забруднення навколишнього середовища, різні види гнучких екологічних податків на продукт, прискорена амортизація екологічно безпечних технологій, екомаркування, екологічне страхування, екологічне кредитування, зобов'язання по зворотному прийманню використаної продукції, субсидування тощо.

Для розв'язання проблеми раціоналізації державного еколого-економічного управління в сільському господарстві необхідно переглянути основи бюджетної політики. На охорону та раціональне природокористування галузі у 2009 р. виділено 1,1 % загального обсягу коштів. Для аграрного сектору, що забезпечує близько 13 % ВВП щорічно, ця сума є край незначною [6]. Проте, галузь потребує більшого надходження коштів на технологічне оновлення і запровадження технологій раціоналізації природокористування, що водночас зумовлює необхідність розширення, вдосконалення та використання економічних інструментів раціонального природокористування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Порфирьев Б.Н. Концепция риска: новый подход к экологической политике // США: экономика, политика, идеология. – 1998. – № 11. – С. 15–21.
2. Роль экологических факторов в выработке стратегии развития предприятий / А. И. Амоша, Б. В. Буркинский, С. К. Харичков [и др.] // Финансово-экономические проблемы промышленности. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – С. 35–40.
3. Садеков А.А. Предпринимательство и устойчивое развитие / Садеков А.А. – Донецк : ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2001. – 244 с.
4. Трегобчук В., Веклич О. Необхідність еколого-економічної моделі ринкових реформ в Україні / В. Трегобчук, О. Веклич // Економіка України. – 1997. – № 4. – С. 16.

5. Сталий розвиток: стратегія, реальність (з виступу Президента України Леоніда Кучми на пленарному засіданні Всесвітнього самміту землі з питань сталого розвитку 3.09.2002 р. у м. Йоганнесбурзі, ПАР) // Краєзнавство, географія, туризм. – 2002. – № 36(281). – С. 2.
6. Довкілля України: стат. зб. / Держкомстат України. – К., 2009. – 250 с.

ДИНАМИКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОТИВ СТАТИКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ

С.А. Юшин, д.э.н., профессор

ННЦ “Институт аграрной экономики” НААНУ, г. Киев

Украина провозгласила курс на устойчивое развитие (человек – высшая социальная ценность, экологизация производства и т. п.). В соответствии с этим курсом были подписаны международные акты: Однако позитивных сдвигов в данной проблеме в Украине не видно. И почему? По мнению П.Т.Саблука, украинская аграрная реформа затормозилась на уровне 1/3 исходно намеченного пути по причине незавершенности теоретических ее обоснований. Но тогда логично предположить, что и достижению гармонии в устойчивом развитии также должна предшествовать завершенность предметной теории.

Современная теория устойчивого развития включает три начала – человек + экология + экономика. В реальности они весьма часто действуют как “лебедь–щука–рак” (у классика: а воз там и поныне) из-за чего плодородные земли превращаются в пустыни, рабочие – в революционеров, предприятия – в банкротов. Зачастую обвиняют экономическую науку в такой ситуации. Но правомерны ли такие обвинения? Ведь сферы деятельности и в науке, жестко поделены на отдельные направления – экономика, экология, социология и т. п. Углубляется разделение институтов, как и систем присуждения ученых степеней. В естественных науках мы наблюдаем некоторое стремление преодолеть автаркию наук (био-физика и био-химия, физ-химия). Но пока что нет института “устойчивого развития”, который формировал бы новую предметную теорию. Не по этой ли причине мы слышим призывы, например, к “возрождению села”, “назад, к природе”, пр.? И какое село следует возрождать? Эпохи неолита? И к какой природе возврат? Юрского периода? Все это иллюзии возврата к “золотому веку”, о котором говорят и пишут тысячи лет. А что же делать с законами термодинамики? Судя по всему, прав был К.Юнг, что бессознательное всегда видит “древние вещи”, какими бы странными они не были, и напоминает о них при каждом удобном случае [1]. Видимо, сегодня очередной “удобный случай” напомнить о необходимости поиска идеала нашего бытия.

Прежде всего, что же такое “иллюзорный золотой” век? Не что иное, как статика. А.Тойнби пишет: все примитивные общества, дошедшие до нас в статичном состоянии, когда-то находились в движении; так и все

общества, ставшие цивилизациями, рано или поздно тем или иным способом придут к статическому состоянию. Примитивные общества нашего времени статичны, потому что они оправляются от напряжения, свергнувшего их в данное состояние. Это не смерть, а спячка. А сила инерции, воплощенная в обычае, хорошо объясняет задержку человечества на примитивном уровне приблизительно на 300 тыс. лет. Да и последние 6 тыс. лет род людской сотрясается в попытке преодолеть состояние пассивности Инь и войти в состояние активности Ян [2]. Возможно, Т.Шевченко был и прав, когда писал, что Украина заснула. Но вряд ли в ее сне виноват был царь Николай. Да и не так уж давно и Китай называли “спящей империей”. Но таковы циклы бытия: сон – бодрствование.

Итак, идет перманентная борьба статики и динамики (сна и бодрствования). У Христа: “ не обратитесь и не станете как дети, не войдете в Царство Небесное” [Мат. 18: 3]. И у Г.Гегеля: движение вперед – возвращение назад, в основание [3]. Однако в чем миссия “социального сна”? З.Фрейд указывает: в интеллекте преобладают бессознательные феномены, а сознательное представляет довольно незначительную часть бессознательного; и подсознательная мысль на момент подвергается бессознательной обработке: результат этой обработки постигается сознанием [4]. О. Шпенглер считает, число метафизических задач, разрешение которых доступно известной эпохе мышления, очень ограничено [5]. Потребности в решениях обгоняют возможности. Происходит “перегрев” интеллекта, о чем пишет К.Юнг: мир проблем, которые интеллект не мог бы решить даже за сотни лет – причина того, почему он часто уходит в отпуск, чтобы восстановиться на более легких задачах; а возвращение в детство – всегда возвращение к отцу и матери, к целостной сути психического не-эго [1]. По существу, это преодоление пропасти между сознанием и бессознательным, т.к. сознание современного человека отстоит от бессознательного слишком далеко и их союз можно достичь лишь постепенно путем диалектической дискуссии между ними [1]. Но такая дискуссия прошлого и настоящего – это никак не возвращение к предкам. Все психическое амбивалентно, т. е. двулико: один лик смотрит вперед, другой – назад [1]. А потому изучение отдельно проблем статики и динамики малопродуктивно. Истина: каждой науке следует изучать обе противоположности [6].

Последнее время в экономической науке участились работы, где исследуются вопросы “экономической устойчивости” предприятий. Безусловно, они имеют право на жизнь. Но здесь возникает вопрос: не является ли поворот от устойчивого развития к экономической устойчивости скрытой формой поворота к “золотому веку”? Опять, как говорит К.Маркс, мертвое хватает живых? Или статика хватается динамику? Экономическая наука не настроена на диалектическую дискуссию о гармонии коллективного и индивидуального, общего и частного,

монополии и конкуренции, динамики и статики, пр. Вопрос об этом был (П.Т.Саблук), но ответа пока мы не слышим.

Рассмотрим далее эволюцию отношения статики и динамики в экономической теории. Ф.Кенэ признавал роль равновесия между возникающими имуществами и богатствами, поступающими вновь в обращение [7]. Д.Рикардо, упоминая неопределённую природу и переменчивую стоимость риска в земледелии, писал: побуждение капиталиста к накоплению уменьшается с уменьшением прибыли и прекратится, когда прибыль будет так низка, что не будет давать ему надлежащего вознаграждения за хлопоты и риск, которому он подвергается при производительном применении своего капитала [8]. Ж.-Б. Сэй указывал на то, что предприятия всегда соединяются с известным риском: как бы хорошо они ни были поставлены – по мнению предпринимателя, они могут расстроиться, и последний может без всякой вины со своей стороны пошатнуть свое состояние [9]. Этот вывод подтверждает и Ж.Тюрго: урожай неодинаков несколько лет подряд (колебания температуры; тысячи неизбежных случайностей; хранение хлеба требует больших издержек и связано с большими потерями; тот негоциант, который рассчитывает на потребности всего мира, рассчитывает наверняка) [10]. По мнению А.Смита, во-первых, шансы потери часто недооцениваются и почти никогда не переоцениваются, хотя экономика страны не может быть устойчива, когда она держится на дедаловских крыльях бумажных денег, как если бы она развивалась на твердой почве золота и серебра; во-вторых, земля составляет самую большую, самую важную и наиболее устойчивую часть богатства всякой обширной страны, в-третьих, во всех тех странах, где существует достаточно устойчивый порядок, где каждый человек, обладающий здравым смыслом, старается употребить все имеющиеся в его распоряжении запасы для удовлетворения своих потребностей в настоящем или прибыли в будущем [11]. Т.е., А.Смит говорит об устойчивости именно как о предпосылке экономической динамики.

Аспекты экономической (не)устойчивости далее развиваются и К.Марксом, утверждавшим, что, трудно представить себе что-либо более плоское, чем догмат, будто товарное обращение обязательно создает равновесие между куплями и продажами. В самой природе крупной промышленности – перемена труда, движение функций, всесторонняя подвижность рабочего. С другой же стороны, в своей капиталистической форме она воспроизводит старое разделение труда с его окопестившими специальностями. Мы видели, как это абсолютное противоречие уничтожает всякий покой, устойчивость [12]. Различные влияния проявляются то преимущественно одно рядом с другим в пространстве, то преимущественно одно вслед за другим во времени; конфликт этих противодействующих факторов периодически выливается в кризисы – временное насильственное разрешение противоречий, насильственные

взрывы, на мгновение восстанавливающие нарушенное равновесие [13]. Но равновесие спроса и предложения, уничтожая отклонения рыночных цен от регулирующих их средних цен, уничтожает и влияние конкуренции [14]. Вывод таков: капитал можно понять лишь как движение [15].

По мнению Дж. Кларка, законы покоя должны быть познаны раньше для того, чтобы законы движения могли быть поняты [16]. А. Маршалл, признав, что общая теория равновесия спроса и предложения – основополагающая идея, пронизывающая строение всех разнообразных частей центральной проблемы распределения и обмена, отмечает: термин “равновесие” предполагает аналогию со статикой. Это создает впечатление, будто его центральной идеей служит “статика”, а не “динамика”. Но в действительности наше исследование целиком посвящено силам, порождающим движение. В теме экономического прогресса особенно важно помнить, что, когда экономические проблемы рассматриваются не как проблемы органического роста, а как проблемы статического равновесия, они изображаются в неверном свете. И хотя лишь статический подход способен придать определенность и точность нашей мысли, служа нам необходимым введением к более философскому рассмотрению общества как организма, он – лишь введение. Статическая теория равновесия – введение к экономическим исследованиям, но она вряд ли является введением к изучению возникновения и развития производств, обнаруживающих тенденцию к возрастающей отдаче. Однако подобная ограниченность постоянно игнорируется теми, кто подходит к ней с абстрактных позиций, и существует опасность окончательного превращения ее в непререкаемый канон и т. п. [17].

Далее о важности дополнения статического и динамического подходов говорили Дж. Кейнс (отделение управленческих функций от собственности на капитал вводит новый фактор, который иногда способствует инвестициям, но иногда чрезвычайно увеличивает неустойчивость системы) [18], Ф. Найт (различение “статического” и “динамического” риска – момент сложный, но фундаментальный; в организации преодоление неопределенности играет главную роль – самая глубокая и неустраняемая из них связана с факторами прогресса: они имеют существенное отношение к росту знаний) [19], Д. Норт (адаптивная эффективность относится к правилам, формирующим направление развития экономической системы во времени) [20], Й. Шумпетер (должна быть логически завершенная модель хозяйственных изменений во времени; предприниматель связан с новшествами: прибыль – в инновационном развитии) [21].

Выводы: антагонизм устойчивого развития и экономической устойчивости – антагонизм статики и динамики. Для Аристотеля – это антагонизм экономики (как домохозяйства, имеющего предел) и хрематистики (беспредельное денежное обогащение) [22]. Здесь меняются

роли конкуренції і монополії, ринка і государства. Из законів термодинамики: рівновазі – це “теплова смерть”. І в економіці це можливо (приклади Римської імперії, СРСР, пр.). Але ми поки живемо в розширюючійся Всесвітній. Не тому ли і наша економіка розширюється? Фінал розширення (прогресу) – це абсолютна стійкість, потім зжаття – динаміка регресу (і так вічно). Але це вже питання циклів розвитку, кризисів і катастроф.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Юнг К.Г. Психологія і алхімія. – М.: «Рефл-бук», 2003.
2. Тойнбі, А.Дж. Постигнення історії: сб. – М.: Айріс-прес, 2006.
3. Гегель Г.В.Ф. Наука логіки. В 3-х т. Т.1. – М.: Мисль, 1970.
4. Фрейд З. Я і Оно: Сочинення. – М.: Ексмо; Харків: Изд-во Фоліо, 2006.
5. Шпенглер О. Закат Європи. – М.: Ексмо, 2006.
6. Аристотель. Метафізика. / Аристотель. Соч. в 4-х т. Т.4. – М.: Мисль, 1976.
7. Кенз Ф. Избранні економічні сочинення. – М.: Директмедіа Паблішинг, 2008.
8. Рикардо Д. Соч. Том перший. – М.: ОГІЗ Госполітздат, 1941.
9. Сэй, Ж.-Б. Трактат по політичній економії. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/sey_traktat/
10. Тюрог Ж. Избранні економічні твори. – М.: Соцэкгиз, 1961.
11. Сміт А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: ЭКСМО, 2007.
12. Маркс К. Капитал. Т.1. / К.Маркс и Ф.Энгельс. Соч., изд.2-е, т.23.
13. Маркс К. Капитал. Т.3. Кн.ІІІ. Ч.1. / К.Маркс и Ф.Энгельс. Соч., изд.2-е, т.25, Ч.І.
14. Маркс К. Капитал. Т.3. Кн.ІІІ. Ч.2. / К.Маркс и Ф.Энгельс. Изд.2-е, т.25, Ч.ІІ.
15. Маркс К. Капитал. Т.2. Кн.ІІ. / К.Маркс и Ф.Энгельс. Изд.2-е, т.24.
16. Кларк Дж.Б. Распределение богатства. – М.: Гелиос, АРВ, 2000.
17. Маршалл А. Принципы экономической науки – М., Прогресс, 1993.
18. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. – М.: Гелиос АРВ, 1999.
19. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль. – М.: Дело, 2003.
20. Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М.: Фонд экономической книги “Начала”, 1997.
21. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982
22. Аристотель. Политика. / Аристотель. Соч. в 4-х т. Т.4. – М.: Мисль, 1983.

МОНІТОРИНГ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Я.Р. Ярема, к.е.н., доц.

Львівська державна фінансова академія, м. Львів

Розвиток потенціалу підприємств залежить від швидкості виявлення причин негативного впливу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства й адекватності реагування на ці причини. Для своєчасного виявлення проблем підприємства, прогнозування і змін умов зовнішнього середовища, адекватності й ефективності менеджменту, оцінки внутрішніх змін, що відбуваються в структурі виробничих процесів підприємства, здійснюється моніторинг. Для забезпечення спеціальної оцінки стану навколишнього природного середовища і виробничих об'єктів проводиться екологічний моніторинг. У Положенні “Про державну систему моніторингу навколишнього природного середовища” відзначається, що державний моніторинг навколишнього природного

середовища – це система спостережень, збору, обробки, передачі, збереження й аналізу інформації про стан навколишнього середовища, прогнозування його змін і розробка науково обґрунтованих рекомендацій для розробки управлінських рішень.

Моніторинг є невід'ємним елементом управління потенціалом підприємства і повинен здійснюватися на всіх етапах життєвого циклу як виробів, так і підприємства. Він спрямований на постійний контроль над усіма сферами і потенціалами підприємства. Однією з таких потенціалів на підприємстві є екологічний.

Екологічний моніторинг забезпечує спостереження переважно на макрорівні. Одними з головних властивостей моніторингу є своєчасність, комплексність і об'єктивність. Своєчасність полягає в тимчасовому інтервалі між проведенням вимірів або оцінок, що адекватно відповідають контрольованому явищу і дозволяють вчасно вносити корективи до екологічної й діяльності підприємства.

Моніторинг екологічного потенціалу – це комплексна система спостережень, контролю, оцінки і прогнозу зміни стану внутрішніх керуючих і технічних систем підприємства в контексті відповідності державним і власним природоохоронним стандартам і нормативам.

Об'єктом моніторингу екологічного потенціалу є внутрішнє середовище підприємства: виробничі процеси, управління персоналом і комунікаційним зв'язком, інновації, інформаційне забезпечення і вплив підприємства на навколишнє природне середовище. На основі даних моніторингу екологічного потенціалу розробляють прогнози подальшої зміни показників, за якими ведуться спостереження, і приймають рішення щодо поліпшення виробничої, інноваційної, фінансової та інших сфер, що визначають стан екологічного потенціалу на підприємстві.

Метою моніторингу екологічного потенціалу є спостереження за складовими внутрішнього середовища підприємства, що впливають на стан екологічного потенціалу для розробки управлінських рішень з поліпшення стану екологічного менеджменту, виконання внутрішніх і зовнішніх екологічних нормативів і стандартів підприємства.